

- Dansk
- Funktionel
- Lingvistik

en helhedsforståelse af forholdet mellem
sprogstruktur, sprogbrug og kognition

// Trykt med støtte fra Københavns Universitet og Roskilde Universitetscenter

// Trykt af Kopiservice Humaniora, Københavns Universitet

// Layout og sats Esben Lydiksen

// © Forfatterne 2005

// 2. oplag september 2005

Dansk Funktionel Lingvistik

en helhedsforståelse af forholdet mellem
sprogstruktur, sprogbrug og kognition

Forfattere:

Elisabeth Engberg-Pedersen

Michael Fortescue

Peter Harder

Lars Heltoft

Michael Herslund

Lisbeth Falster Jakobsen

Københavns Universitet

Handelshøjskolen i København // Roskilde Universitetscenter

Indhold

Forord	ii
1 · Dansk Funktionel Lingvistik: En introduktion	1
2 · Indholdssubstans og indholdsstruktur kognitivt og psykolingvistisk set	39
3 · Valens, prædikation og realisationsmønstre	57
4 · Komplekse prædikater	88
5 · Lagdelt sætningsstruktur	101
6 · Topologi som tegnsystem	112
7 · The complementarity of the Pattern and Process perspectives on language	132
8 · Dansk Funktionel Lingvistik – en afsluttende oversigt	142

Forord

Denne bog er et resultat af at Kasper Boye, Tanya Christensen og Mads Poulsen (der som ph.d.-studerende havde måttet høre en del på forfatterkredsens udtalelser om lingvistik) spurgte om ikke de kunne få en sammenhængende oversigt over hvilke forestillinger om sprog der for tiden var gængse hos funktionelt orienterede lingvister på den østlige del af Sjælland. Vi skylder dem og de øvrige deltagere i det ph.d.-kursus der blev afholdt, megen tak for stimulerende udfordringer og for provokationen til at formulere en slags 'state of the art' for os selv.

Et par ord om titlen: Vi taler om helhedsforståelse af forholdet mellem sprogstruktur, sprogbrug og kognition, fordi det er en central pointe at sprogstruktur kun kan forstås som led i en sådan større helhedsforståelse. Men fokus i bogen er på at vise hvordan man skal forstå sprogstruktur, ikke på at levere en helhedsforståelse af kognition eller af sprogbrug anskuet for sig. Læste man bogen ud fra en sådan forventning, ville dens fokus på struktur kunne give præcis det modsatte indtryk af vores hensigt.

Læserne vil spore en vis ambivalens blandt forfatterne til lingvistisk skoledannelse, og det er derfor vigtigt at pointere at bogen ikke skal forstås som udslag af en overbevisning om at verden har et stort behov for en ny sprogteori. På den anden side håber vi også det fremgår hvorfor vi mener det kan være frugtbart at lade sig både inspirere og disciplinere af en bevidsthed om hvilke samlede og overordnede forestillinger om genstandsområdet ens egen forskning kan ses som et bidrag til – så længe promoveringen af disse overordnede forestillinger ikke bliver til det primære formål. Den centrale forhåbning til bogen må derfor være at den kan stimulere danske og nordiske fagfæller til frugtbare uenigheder om sproglige fænomener og problemfelter.

1 • Dansk Funktionel Lingvistik: En introduktion

af Peter Harder

Skoledannelser og teoretiske modeller ('paradigmer', 'frameworks') er tvetydige størrelser set fra et ideelt videnskabeligt synspunkt. De er værdifulde ved at de repræsenterer forsøg på at skabe sammenhængende forståelse af fænomener, som ellers ville blive undersøgt hver for sig – simpelt hen fordi det normalt ville være for besværligt at forholde sig til dem alle sammen på samme tid. Imidlertid betyder eksistensen af forskellige skoler nødvendigvis at vores viden er mangelfuld: Hvis vi havde bedre greb om virkeligheden, ville det ikke være nødvendigt med konkurrerende helhedsdannelser, og vi kunne nøjes med at arbejde på hver vores sted i den store enhedsvidenskabelige teoribygning. Ny viden risikerer at blive genstand for en principielt uheldig dobbeltadministration ved at den skal bankes på plads i forskellige tankebygninger, før forskerne kan absorbere den til brug for egen forskning.

Noget af den samme dobbelthed går delvis igen hvis vi ser på spørgsmålet ud fra et mere praktisk, videnskabspragmatisk synspunkt. Det er praktisk at arbejde inden for en bestemt skole, hvis antagelser man er indforstået og fortrolig med. Dels kan man opleve at man er med i at skabe noget større end sit eget lille projekt, dels kan andre med samme udgangspunkt supplere ens egen viden og måske endda gå sammen med en om at beskrive fænomener man ikke selv føler sig rustet til at tage op på egen hånd. På den anden side kan selve den produktive fælles orientering ikke undgå at orientere en væk fra alternativerne. Hvis det tager overhånd, kan der opstå en drivhuskultur, hvor man bekræfter hinanden i det kendte og derved afskærer sig fra reelle og betydningsfulde sider af genstandsområdet. Og hvis man prøver at hente viden ind udefra, kræver det en besværlig fordøjelsesproces, jf. ovenfor, hvor fremmede teoretiske antagelser skal gennem- og måske omtænkes, førend man kan passe forskningsresultater bygget på dem ind i sit eget verdensbillede. Hvis det tager overhånd, kan hovedparten af energien medgå til at udbygge paradigmerne, i stedet for at udbygge vores viden om genstandsområdet.

Dansk humanistisk forskning er generelt præget af skepsis overfor skoledannelser, både på godt og ondt. Hver forsker vil gerne opretholde idealet om at hans arbejde er rettet mod selve genstandsområdet, uden at være belagt med skyklapper tilhørende en bestemt videnskabelig sekt. Derfor indskrænker man ikke sin læsning til værker affattet inden for en bestemt skole, men nok (af nødvendighed) til værker der enten er særlig berømte eller særlig relevante for det man selv arbejder med. Med eksplosionen af videnskabelige publikationer betyder det at der tendentielt er en svindende fællesmængde af orienteringspunkter, og dermed også at man i stigende grad selv må gøre arbejdet med at opdatere og udbygge sin egen videnskabelige platform.

Risikoen herved er at den enkelte overbelastes af arbejdet med at forholde sig til hele verden på egen hånd og, let parodisk udtrykt, skabe sin egen teori om alting. Den konstante indsats dette kræver, må nødvendigvis gå fra arbejdet med at komme videre med den fremadrettede indsats med selve genstandsområdet – hvis ikke man opgiver opdateringsarbejdet og bare kører videre med sine egne projekter på det grundlag man nu

engang har valgt. Men i et lille land og med en stadig mere globaliseret videnskabelig offentlighed indebærer det også en risiko, dels mht det der hedder 'impact' (er der nogen der opdager hvad man laver?), dels for at blive overhalet (er det man laver, reelt af nogen værdi, sådan som den almindelige videnstilstand udvikler sig?)

'Dansk Funktionel Grammatik' (eller bredere, 'lingvistik'), forstået som en gruppe af sprogfolk der i et eller andet omfang har stået bag de ugentlige arrangementer med indenlandske og udenlandske gæster, nogle forskerkurser, nogle antologier publiceret på basis heraf, samt deltaget i kongresser afholdt af de hollandske funktionalister inspireret af Simon Dik, repræsenterer et forsøg på at lægge sig et fornuftigt sted i forhold til dette dilemma. Idealet er at have et arbejdsfællesskab der er tæt nok til at give nogle af de positive virkninger, både principielle og praktiske, uden at det bliver så dogmatisk at det får for mange af de negative effekter: indadvendthed og overforbrug af ressourcer på at administrere og udbygge selve paradigmet snarere end vores forståelse af sprog.

Gruppen har nu eksisteret siden 1989, altså i ca 15 år. Projektet med at skabe et lidt mere gensidigt stimulerende arbejdsmiljø for sprogforskere med en vis grad af indforståethed omkring et funktionelt beskrivelsesgrundlag, er i et eller andet omfang lykkedes, og det gælder også i hvert fald bestræbelsen på at bevare åbenheden udadtil mod andre tilgange – i de ugentlige arrangementer har vi haft møder om diverse andre tilgange til sprogvidenskaben, og de der har bidraget til diskussioner iværksat i gruppens regi, har ikke af den grund nedlagt deres engagement i andre sprogvidenskabelige aktiviteter. Den omstændighed at nogle ph.d.-stipendiater har udtrykt ønske om at få præciseret hvad det egentlig er der ligger i at være en dansk funktionel lingvist, er en interessant lejlighed til at prøve at karakterisere (centrale aspekter af) det arbejdsgrundlag, der har udviklet sig.

For at en sådan opsamling skal have den afklarende funktion der lægges op til i opfordringen, må der nødvendigvis ske en vis forenkling og samordning, også selvom formålet ikke er at skrive et manifest. Men en vis reduktiv overtydelighed kan foruden pædagogiske også have videnskabelige fortrin: dels ved at provokere, dels også ved at minde om hvad der endnu mangler for at sådanne markeringer kan anses for solidt funderede. Også positioner der i deres forsigtige form virker banale, kan i en mere skarpt tilskåren form lægge op til videre udforskning. Man kan måske endda håbe på at nogle af disse positioner har en sådan blanding af robusthed og stimulationspotentiale at de kan tjene som frugtbart arbejdsgrundlag også for en bredere kreds af sprogfolk – og dette må være den ideale motivation for at publicere dem.

1.1. Dansk sprogforsknings funderingshistorie i nyere tid

Dansk sprogvidenskab er i sit grundlag præget af dels den grammatiske tradition fra antikken, dels europæisk strukturalisme i Hjelmslevs udformning. Ingen af disse to videnskabelige fundamenter har længere udøvere. De sidste egentlige traditionelle grammatikere, såsom Knud Schibbye i engelsk, gik af i 1970-erne og 1980-erne, og Hjelmslevs stadigt virksomme efterfølgere har siden bevæget sig bort fra den rendyrket strukturelle formalisme han repræsenterede. Generativ grammatik har kun i ringe omfang formået at bide sig fast (cf., Herslund 1996, der citerer Erik Hansen 1989:139 og Jørgen Rischel 1992:24 for den begrundelse at den formelle abstrakthed den repræsenterede, mindede danske forskere for meget om den hjelmslevske formalisme og derfor kunne

virke som en ny udgave af noget man allerede havde prøvet (som Herslund påpeger, kan der imidlertid anføres en række andre medvirkende årsager).

Det nybrud som for alvor påvirkede dansk sprogvidenskab, var den pragmatiske vending der indtraf i 1970-erne, hvor sproghandlingsteorien, sociolingvistikken og den politisk inspirerede pragmatik i fællesskab vendte opmærksomheden bort fra sprogets interne anatomi og over til sprogets forankringspunkter i den sociale virkelighed. Siden har det fået følgeskab af den kognitive nyorientering, som ikke mindst er drevet af kognitionsforskningens opdukken som nyt tværvideenskabeligt satsningsområde. Den første, mere teknisk-matematiske fase af kognitionsforskningen hæmmedes i sin gennemslagskraft herhjemme set fra et sprogligt udsigtspunkt af den skepsis hvormed også formel generativ grammatik (der kan betragtes som den sprogvidenskabelige fløj af 1.generations kognitionsforskning) blev omfattet, jf. ovenfor. Den senere, mere humanistisk orienterede fase, repræsenteret af 'kognitiv lingvistik' som det sprogvidenskabelige aspekt, har haft betydelig mere gennemslagskraft; de mere vidtrækkende begrebsdannelser såsom metafor-teori og mentale rum er blevet omfattet af interesse i brede kredse, inklusive litteraturforskere og semiotikere.

Det sted hvor dansk funktionel grammatik har befundet sig, må forstås i relation til alle disse sider af sprogvidenskabens nyere historie. Et fælles basis-spørgsmål har været hvordan sprog som genstandsområde kunne få et tilfredsstillende videnskabeligt fundament efter at de gamle (traditionen såvel som strukturalismen) havde vist sig at være for snævre, samtidig med at de nye, pragmatiske og kognitive, ikke havde fundet en afklaret måde at være netop sprogvidenskabeligt grundlag på. Dette sidste var ikke nødvendigvis en kritik af hvad der var opnået ved at ændre sprogvidenskabens i pragmatisk og kognitiv retning. Men det forhold at beskrivelser af sproglige fænomener på kognitivt og pragmatisk grundlag ofte eksplicit legitimerede sig ved at henvise til at deres genstand ikke var sprog, men hhv. social praksis og kognitive strukturer, gjorde at der var behov for at finde sprogvidenskabens sted i det nye felt.

Dansk funktionel lingvistik er præget af en interesse for at fastholde de elementer af den danske sprogvidenskabelige tradition som måtte vise sig at være bæredygtige efter nøjere overvejelse på basis af de nye indsigter der var skabt: Jespersen, Diderichsen og Hjelmslev skulle ikke smides ud, men til serviceeftersyn med henblik på rekonstruktion. Samtidig var navnet inspireret dels af de hollandske funktionalister, dels af en fælles overbevisning om at sproglige kategorier måtte forankres i en teori der havde sprogets funktion med i selve beskrivelsesgrundlaget, og ikke placerede funktion som noget der stod udenfor eller kom bagefter afklaringen af hvordan 'selve' sproget var indrettet.

1.2. Forholdet til strukturalismen (i europæisk aftapning)

1.2.1. Struktur og funktion

Den europæiske strukturalisme fik aldrig karakter af at være en velorganiseret 'skole', før den blev overhalet af den anderledes effektive generative grammatik. I det meste af den tid hvor den udfoldede sig, var den stadig præget af kampen for at overskride det fælles nedarvede grundlag i form af på den ene side den grammatiske tradition og på den anden side den indoeuropæiske historiske lingvistik. Til en vis grad udgjorde den 'historisk-

filologiske' baggrund derfor et forudsat fundament, hvorfra man som strukturalist kunne afvige på forskellige (mere eller mindre chokerende) måder – uden derfor at behøve at nå frem til at skabe et sammenhængende beskrivelsesapparat. Som det fremgik af Frans Gregersens redegørelse i Lingvistikredsen (dec 2003) for forløbet i forbindelse med 'Omkring sprogteoriens grundlæggelse', var der ikke nogen klar og indlysende grund til at den tekst som skulle udgøre selve teorien, ikke blev offentliggjort (i en eller anden version) i samtiden. Man kan have den mistanke at Hjelmslev trivedes fint med på den ene side de helt generelle principper han offentliggjorde i Hjelmslev 1943/1966 (samt en del artikler, herunder 'Stratification') og på den anden side med de konkrete modelanalyser – men inderst inde selv tvivlede på at teorien som sådan for alvor kunne leve op til de både ideelle og deskriptive krav man måtte stille til den.

Blandt andet af den grund nåede det aldrig at blive helt klart hvad Hjelmslevs beskrivelsesprincipper egentlig duede til. Mange følte sig frastødt af den frygtindgydende abstraktionsgrad, herunder af den forberedthed den signalerede, til at se bort fra de sproglige data der umiddelbart frembød sig for iagttageren, for i stedet at reducere dem til kanonføde for relationer og strukturer taget fra et omfattende katalog han selv opfandt. Når de generelle principper ikke bare er blevet glemt, men er blevet ved med at fascinere i eftertiden, skyldes det imidlertid at der er noget rigtigt i en række af de grundbegreber han opstillede, og mange har følt at hvis man gik lidt videre med dem, burde man kunne nå derhen hvor mesteren ikke selv nåede.

En del af både det rigtige og af grundskavanken i Hjelmslevs teoriapparat bliver paradoksalt nok synligt hvis man eksplicit anbringer ham i rollen som forstadium til en funktionelt funderet sprogteori. Der er ikke nogen indbygget modsætning imellem at interessere sig for funktion og struktur. Som det nærmere vil blive illustreret nedenfor, er begrebet 'funktion' fundamentalt afhængigt af at man kan placere den genstand der skal have en funktionel beskrivelse, som led i et større system hvor det har en nærmere bestemt 'plads'. Derfor kan man ikke tale om funktioner uden i en struktureret virkelighed. I det omfang den genstand man ønsker at beskrive strukturelt, er kendetegnet ved at dens dele har funktionelle relationer i forhold til hinanden, er strukturel og funktionel beskrivelse derfor nødvendigvis overlappende om ikke direkte sammenfaldende. Europæisk strukturalisme var sig fuldt bevidst om at sprog som genstands-område for en strukturel beskrivelse var konstitueret ved funktionelle relationer mellem dets elementer, og undertiden bruges også betegnelsen 'strukturfunktionalisme' om denne type af beskrivelsesmodel.

Dette gælder udpræget også Hjelmslev. Begreberne 'funktion', 'funktiv' og 'have funktion til' er grundelementer i hans strukturteori. At det ikke kun er en tilfældig terminologisk lighed, fremgår af formuleringer som *Vi vil kunne sige..at den omtalte størrelse fungerer på en bestemt maade, udfylder en bestemt rolle, indtager en bestemt "plads" i kæden* (Hjelmslev 1943/1966 p. 31). Hjelmslev var heller ikke i tvivl om at sproget som helhed måtte forstås som noget der af væsen var bestemt til at have en funktion udadtil (*Det er sprogets naturgivne bestemmelse at være middel og ikke maal*, Hjelmslev 1943/1966 P. 31).

Når der således er klare funktionalistiske elementer i Hjelmslevs grundopfattelse af sproget, kan man med god grund spørge hvor og hvorfor strukturalismen i hans teori slipper sin funktionelle forankring. Et af de steder hvor det er klart, er Hjelmslev

1943/1966 pp. 43-44, hvor Hjeltslev foretager overgangen fra en funktionel definition af tegnet (et udtryk er tegn FOR et indhold) til en rent strukturel definition: Indhold og udtryk bliver til to parallelle planer forbundet af tegnfunktionen set som en rent strukturel relation, dvs. adskilt fra den funktionelt bestemte asymmetri der ligger i at det er ene er formål, det andet middel. Hjeltslev begrundet dette med at den funktionelle betragtning er 'ufyldestgørende' og begrundet i en 'ensidigt transcendent sprogbetragtning', dvs. en betragtning der er hentet udenfor sproget selv – hvilket dog strengt taget ikke er noget argument for at foretrække den modsatte ensidighed, hvor den funktionelle relation forsvinder af syne.

Her er en afgørende brudflade i forhold til den strukturelle tradition: Dansk funktionel lingvistik lægger som Hjeltslev vægt på sprogets strukturering af forholdet mellem elementerne, men uden af den grund at slippe elementers ikke-sproglige (kommunikative, tekstlige, kognitive) egenskaber af syne, som noget der er med i billedet i forhold til den strukturering som hvert enkelt sprog repræsenterer. Sprogets struktur er ikke det udgangspunkt alting må starte i. Man starter derimod (både som sprogbruger og som lingvist) i en kompleks virkelighed, hvoraf sproget kun udgør ét aspekt – og erkendelsen af sproget kan ikke ske uden at vi ser det som led i denne mere omfattende virkelighed. Dette kræver en omtænkning af den strukturelle forestilling om immanent overfor transcendent sprogbeskrivelse, og dermed af forestillingen om autonomi, jf. næste afsnit.

Mange lingvister vil synes at der ovenfor er talt om to helt forskellige funktionsbegreber, og altså at Hjeltslevs tale om 'funktion' (= indre funktion', dvs. placering i et sæt af interne afhængighedsrelationer) intet har med funktion i den forstand funktionelle lingvister normalt opfatter det, dvs. som noget der har med kommunikation og kontekst at gøre (= ydre funktion'). Men det er netop en pointe for dansk funktionel lingvistik at indre funktion (= strukturel plads) afspejler noget der også kendetegner ydre funktion. Sprogets grundlæggende opgave er at træde ind i funktionelle sammenhænge med størrelser udenfor sig selv. Menneskesproget er specielt ved at være opdelt i smådele der ikke hver for sig kan fungere udadtil, i forhold til den kommunikative kontekst (grammatiske ord som 'at', affixer som '-ede', og segmenter som 'f') – og derfor har disse smådele en relation til den sproglige kontekst som en forudsætning for at helheden kan få en relation til den ydre, kommunikative kontekst. På begge niveauer er der således tale om at man forstår sproglige størrelser ved at se hvordan de forbinder sig med størrelser udenfor sig selv. Og den ydre funktion er den mest fundamentale, i forhold til hvilken den indre funktion er et raffineret specialtilfælde, der ikke kendes fra kommunikation hos andre arter end mennesket.

1.2.2. Autonomibegrebet

Til dels er Hjeltslevs valg af immanent struktur som det fundamentale motiveret i hans overtagelse af en Carnapsk logisk-positivistisk erkendelsesteori, hvor kun det relationelle var ontologisk sikker grund, mens der før strukturen kun er et uerkendeligt kaos. Hjeltslev forkaster derfor også (Hjeltslev 1943/1966 p. 46) Saussures billede af formens netværk der kaster sin skygge på substansen, fordi det forudsætter at man principielt kan forholde sig til det strukturerede også uden at lade strukturen kaste sin skygge på det

(hvilket jo altså er helt korrekt, men i strid med formalistisk erkendelsesteori). Men det afgørende for Hjelmlev er tanken om sprogvidenskabens autonomi som den blev lanceret i *Cours de linguistique générale* hos Saussure: Kun hvis man lader sprogets egen strukturering være det fundamentale, kan man opfatte sprogvidenskaben som den der sætter betingelserne for hvordan emner inden for området skal behandles. Hvis man lader sprogets eller sproglige elementers plads i en større virkelighed være afgørende for deres natur, risikerer man at glide tilbage i den grammatiske traditions 'aprioriske' tankeverden, hvor sproget afspejler en forudsat verdensorden, dvs. hvor det fx gælder at 'substantiver' har den opgave at betegne 'substanser' – og sådan er det hele vejen igennem.

Tvedelingen mellem en 'apriorisk' og en 'autonom' betragtning afspejler imidlertid en radikaliserings af noget som reelt kun er en delvis modsætning – en polariserende fordrejning der har sat sig igennem overalt hvor autonomidiskussionen har rejst sig. 'Autonomi' er i sin oprindelse et politisk begreb, og det bruges typisk om områder inden for en større statsdannelse, der har den særstatus at de kan have deres 'egne love' ('auto-' + 'nomos'). Men fordi de er en del af en større statsdannelse, er der altid samtidig love, de har fælles med resten af det samlede rige. Netop den territoriale tænkning er formodentlig skyld i polariseringen: Opmærksomheden er i kampen for eget territorium altid entydigt rettet mod momentet af selvstændighed, der begrebsmæssigt er modsat i forhold til afhængighed – uanset at selvstændigheden kun er relativ i forhold til et samtidigt moment af afhængighed.

Man behøver ikke at gå længere end til diskussionerne om suverænitetssafgivelse i forhold til EU for at forstå hvori den intellektuelle vanskelighed ved at få rigtigt fat i autonomibegrebet består – og dens emotionelle rødder. Litteraturvidenskaben, antropologien og en række andre discipliner har været igennem samme vanskelighed når der har været trusler om at udefra kommende discipliner ville subsumere deres genstandsområder under mere generelle lovmæssigheder. Når sprogvidenskaben har været brugt som modelvidenskab på strukturalistisk grundlag, er det i vidt omfang netop fordi hver enkelt disciplin har kunnet gentage den sprogvidenskabelige strukturalismes greb med at lade områdets egne strukturelle modsætninger definere den domænespecifikke form for videnskabelighed – som udefra kommende ikke kunne blande sig i (*hold fingrene væk!*).

Autonomibegrebet udtrykker imidlertid ret forstået noget væsentligt ved hele den videnskabelige arbejdsdeling, også i sin relative udgave. Motivationen for at have en 'selvstændig' disciplin består i at der er ting på færde indenfor dens genstandsområde, som ikke er dækket af begrebsdannelser indenfor nabo-disciplinerne. Men hvis denne arbejdsdeling skal være frugtbar, må den så også sørge for at holde sammen på begge sider af sagen: Dels er der egenskaber som i forvejen er beskrevet andetsteds, og dels er der egenskaber som er karakteristiske for netop dette område. I praksis har det knebet med at klargøre forbindelseslinjerne mellem de forskellige felter, fordi forskernes identitet uhjælpeligt har været forbundet med det specifikke ved deres felter: Man har hverken kunnet score point indadtil eller udadtil ved at påpege hvori det fælles ligger (*me too*-programmer giver ikke megen gaderespekt, hverken i videnskab eller politik). Derfor har autonomiproblemet i det store og hele fået lov at henstå uafklaret, ikke kun i lingvistikken.

Hvis man nærmere skal karakterisere hvori den beskrevne delvise autonomi består, kan man placere den indenfor rammerne af en niveaudelt ontologi, jf. Køppe (1990). Kort

fortalt består det i at *fysiske* lovmæssigheder gælder hele verden, fordi vi grundlæggende lever i en fysisk verden. Dermed sætter fysiske forhold også betingelserne for de underafdelinger der har deres egne lovmæssigheder. Et af dem er den *biologiske* verden, som oven i de fysiske love lægger nogle biologiske lovmæssigheder, herunder den type Darwin påpegede som den første: selektiv videregivelse af arveanlæg ved reproduktion bestemt af forplantningsmæssig succes. Den slags lovmæssigheder gælder ikke udenfor det biologiske (sub)domæne, hvorimod fx tyngdeloven gælder overalt. Biologiens spilleregler sætter videre betingelserne for samfundsmæssige og psykologiske forhold: De kan kun udfolde sig indenfor de rammer der er sat af biologien – men de kan tilføje nogle ekstra lovmæssigheder, som ikke gælder udenfor deres eget territorium. Fx kan man i samfund befolket af individer med tilstrækkelig psykologisk infrastruktur give individer og handlinger en 'status-funktion' (jf. Searle 1995), som ikke følger hverken af deres fysiske eller biologiske egenskaber. Bjergkæder kan således blive udnævnt til statsgrænser og personer til statsoverhoveder; og grænser kan flyttes og statsoverhoveder afsættes som følge af mekanismer der må respektere fysikken og biologien, men lægges oven i det fysiske og biologiske og ikke kan reduceres hertil. Det centrale i autonomitanken bevares således (delvis): det er nødvendigt med domænespecifikke teorier, og ikke alt kan forklares ud fra ét niveau. Derfor er en generel reduktionisme uholdbar. Omvendt er det videnskabeligt uholdbart at lade hvert niveau opstille egne teorier om mekanismer der rent faktisk er fælles; derfor er forsøget på at reducere fra det ene niveau til det andet, overalt hvor det lader sig gøre, potentielt stadig meningsfuldt og nødvendigt.

Det skal imidlertid præciseres at hvert overlejret niveau komplicerer den samlede ontologi, og det gælder ikke kun på selve det overliggende niveau, men også i forhold til de underliggende. Redegørelsen for fysiske forhold kompliceres af at biologi og samfund griber ind i fysiske størrelses adfærd, og så fremdeles (sml Emmeche, Køppe & Stjernfelt 1993). Man kan ikke ignorere helheden, selvom man starter med det basale.

Sproglige forhold kommer ind et sted i nærheden af toppen af denne ontologi, der fungerer som en slags fødekæde: sprog af den type mennesker taler, forudsætter hele det univers der er beskrevet, og kan kun eksistere blandt individer der kan administrere 'statusfunktioner'. Årsagen hertil er den fundamentale, at det kun er i kraft af statusfunktioner man kan få den karakteristiske 'arbitrære' relation mellem indhold og udtryk (mere om arbitraritet senere), som Saussure påpegede. Når semantikken ikke bare kan overtage fysiske beskrivelser (som Bloomfield troede) eller kognitive strukturer (som nogle kognitionsforskere tror) og udnævne dem til at tjene som sprogligt indhold, er det fordi der skal en social funktionsbestemmelse til, før der er tale om et tegn og dermed en del af sproget som genstandsområde. 'Hest' kunne ikke være indhold for *cheval* hvis ikke franskmændene opfattede det på den måde.

De særlige sproglige strukturer får derfor deres delvise autonomi fra den samme grundlæggende dobbelthed der er beskrevet ovenfor: man kan ikke aflæse relationerne mellem størrelser indenfor et subdomæne med særlige lovmæssigheder, alene ved at bruge begreber der er fælles med mere overordnede domæner. Dyr kan ikke beskrives udtømmende alene med et kemisk begrebsapparat, for eksempel. Lige så lidt kan man beskrive forholdet mellem sproglige størrelser udelukkende med henvisning til forhold udenfor sproget, såsom forholdet mellem de fysiske eller biologiske størrelser der har en

relation til sproglige udtryk eller indhold. Men på den anden side eksisterer sprog inden for rammerne af den samme verden som vi andre eksisterer i, og derfor må redegørelsen for sprog støtte sig til redegørelser for verdens almindelige beskaffenhed. Fordi sprog forudsætter levende væsener, må sprogvitenskaben bygge oven på biologien, uden at bilde sig ind (eller behøve at være bange for) at biologien kan overtage og klare dens problemer. Hjelmsslevs afvisning af 'aprioriske' kategorier gælder således stadig: Kriterier hentet uden for den sproglige verden kan ikke bestemme hvordan kategorier i et sprog skal se ud.

Autonomispørgsmålet er således relevant også i dag. Et nyligt eksempel kan ses i en artikel af Newmeyer (som forsvarer af den generative position) en omskrevet udgave af en formandsberetning for LSA, offentliggjort i decembernummeret 2003 af *Language*, hvor han forsvarer den grammatiske strukturs autonomi som formel struktur. Han henviser heri til funktionalistiske positionsmarkeringer og analyser som i større eller mindre grad opfatter struktur som et træk der kan beskrives udelukkende som en delmængde af egenskaber ved aktualiserede ytringer (hvorved modsætningen mellem system og usus bortfalder, jf. Newmeyers titel: *Grammar is grammar and usage is usage*. Der er ikke langt til fortsættelsen ...*and never the twain shall meet*, som det hedder hos Kipling). Omvendt angreb Langacker som central forskerpersonlighed i kognitiv lingvistik ved den internationale konference i kognitiv lingvistik juli 2003 generative forfattere for at bruge argumenter som kun vedrørte 'weak autonomy' til at forsvare eksistensen af 'strong autonomy' – hvor 'weak autonomy' formodentlig skal opfattes som noget i retning af 'eksistensen af specifikt grammatiske kategorier'. Uklarheden omkring hvad autonomi består i og om den findes, lever i bedste velgående. (Nærmere om denne uenigheds karakter senere).

1.2.3. Substans og form (= struktur)

Disse revisioner af sprogstrukturens status har også implikationer for en af de grundlæggende sondringer i Hjelmsslevs teoribygning, nemlig sondringen mellem form og substans. Der er i udgangspunktet tale om en tredeling, idet Hjelmsslev opererer med begrebet 'mening' som betegnelsen for det helt uformede udgangspunkt, mens han bruger 'substans' om egenskaber ved det formede der ikke kan tilskrives den sproglige form. Begrebsparret vedrører problemet med at finde ud af hvad der specifikt vedrører den form (struktur) sproget bidrager med, og hvad der hidrører fra det 'stof', som bliver sprogligt struktureret. Hvis man spørger sig selv om der findes en sproglig kategori af 'abstrakter', er dette et spørgsmål om hvorvidt sprogets strukturelle kategorier omfatter en sådan klasse, eller om egenskaben 'abstrakt' er et rent 'substansfænomen', dvs. at de udtryk der har denne egenskab, har den uden hensyn til sprogets måde at strukturere dem på.

Denne sondring, svarende til sondringen mellem 'emic' og 'etic' (jf. phonemics/phonetics), er vigtig i dansk funktionel lingvistik. Dahl (1998) har i sin anmeldelse af antologien *Content, Expression and Structure* (Acta Linguistica 30) opfordret til en lidt bedre afklaring af hvad 'substans' egentlig er for noget, fordi forskellige formuleringer i bogen kan tolkes forskelligt, er det fx et spørgsmål om 'bits' altså informationsenheder, eller er det semantiske træk?. For at kunne besvare dette spørgsmål er det nødvendigt at tænke begrebsparret ind i den omvendning af forholdet mellem 'immanens' og 'transcendens' der er diskuteret ovenfor.

Det fremgik ovenfor at et menneskeligt sprog forudsætter en verden befolket med individer med psykisk infrastruktur og socialt samkvem, og at sproget derfor må forstås i denne kontekst. Denne verden er i modsætning til hvad Saussure og Hjelmslev hævdede, ikke kaotisk og uformet, men har sin egen struktur, bestemt af de egenskaber som (bl.a.) fysikken, biologien, psykologien og sociologien kan gøre rede for. Sproglige størrelser har qua deres lydige udtryk både fysiske og biologiske egenskaber og kan derfor beskrives spektrografisk og artikulatorisk, og qua deres indhold psykologiske og interaktive egenskaber, og kan derfor beskrives i deres relation til kognitive, perceptuelle og sociale data. Begrebet substans kan alment opfattes som summen af de egenskaber man med rette kan tillægge sproglige størrelser alene ved at beskrive dem i relation til andre ikkesproglige størrelser: dvs ved at beskrive dem som lydbølger, nerveimpulser, påvirkninger af medmennesker, mentale processer osv. Sproglig form (struktur) har derimod at gøre med de egenskaber som sproglige størrelser har netop i kraft af at de er dele af et sprog.

Det betyder at forudsætningsforholdet mellem substans og form er vendt om i forhold til Hjelmslev. Man kan ikke beskrive den sproglige formning/strukturering uden først at have kendskab til det substansdomæne der skal struktureres. Dette kan illustreres med farvebetegnelserne, som i strukturalismens storhedstid var mønstereksemplet på hvordan det var sprogets formning der skabte begreberne. Argumentet var, at farvespektret kunne opdeles på vilkårligt forskellige måder, og der således ikke forelå noget man kunne kalde 'en farve', forud for sprogets udskæring af et betydningsområde. Sprog kan fx have helt ned til to farvebetegnelser, og så er der ikke meget plads til det man som dansker forstår ved farver som brun og grøn.

Denne betragtning er imidlertid ikke udtømmende, og den viser slet ikke at sprogets 'form' kommer først. Man kan uden at vide noget om emnet ved nærmere eftertanke indse, at inddelingen ikke giver mening hvis ikke man på forhånd kan *se* farverne; hvis formingen kom først, ville det principielt indebære at man var farveblind indtil selve inddelingen blev lagt ned over feltet. Derfor må 'substansen' allerede af den grund være forudsat. Og denne 'sund fornuft'-betragtning kan suppleres med en mere systematisk videnskabelig redegørelse. Berlin & Kay (1969), fulgt op af Heider (1971) viste hvordan farvespektret netop er et mønstereksempel på et domæne der har sin egen indre struktur, som er bestemt af menneskets perceptuelle apparat: Vi ser de farver vi kan se, fordi vi er bygget til det – undtagen hvis vi er konstrueret som farveblinde, i hvilket tilfælde vi ser farvespektret på den måde netop denne konstruktion bestemmer.

Det overflødig, jf. den partielle autonomi, ikke redegørelsen for den sproglige formning: man kan stadig ikke ud fra en rent perceptuel redegørelse slutte sig til hvilke sproglige indholdsstørrelser der er i et givet sprog. Men det sproglige lægger sig netop *oven* i den forudsatte (fysiske, biologiske og sociale) verden: når man først har en viden om farve-domænets biologisk-perceptuelle natur, kan man på basis heraf se hvordan sprogets 'netværk' kaster sin skygge på 'substansen'.

Heller ikke denne betragtning er imidlertid fuldt dækkende for kompleksiteten i forholdet mellem sprog og den forudsatte verden. Som det blev påpeget ovenfor, griber de overliggende niveauer ind i den måde også de forudsatte niveauer opfører sig på. Også fysiske størrelser opfører sig anderledes, når der opstår biologiske fænomener, fordi biologiens lovmæssigheder nødvendigvis er nedfældet i fysiske størrelser (hvad skulle de

ellers være nedfældet i?). Når sproglige størrelser forbinder sig med biologiske og kognitive størrelser, kan vi derfor ikke være sikre på at disse længere kan forstås 100 % som de ville være 'i sig selv', dvs. betragtet adskilt fra sprogets indgriben. Det gælder også farverne; her er de perceptuelle træk dog relativt robuste i forhold til den sproglige formning. Men hvis man ser på grammatiske kategoriers måde at inddele betydningszoner på, er det typisk at man ikke uden videre kan opstille en substansbeskrivelse, der på forhånd kan gøre fordring på at være dækkende også i forhold til sproget. Dette skyldes dels at sproglige kategorier forudsætter en kortlægning af kognitive domæner som er så fintmærkende at vores viden generelt ikke slår til – men det skyldes også at vi ikke kan vide præcis hvordan substansdomænet egentlig er beskaffet, før man nøje har undersøgt hvad det egentlig er for nogle størrelser sproget reelt forbinder sig med.

Et eksempel på at man har undervurderet kompleksiteten i forholdet mellem sprog og betydningsdomæne, er behandlingen af kategorien tempus. Behandlingen af dette område er typisk sket ved at man har tegnet en tidslinje fra venstre mod højre, sat et mærke ved nutiden og defineret fortiden som værende den venstre halvlinje og fremtiden som den højre halvlinje i forhold hertil. Hvis dette kunne betragtes på samme måde som en videnskabelig analyse af farvespektret, ville man så forventeligt kunne indplacere tempusformer i dette diagram på samme måde som man kun indtegne farvetermer i det andet. Men som påvist af flere (Bull 1960, Vet 1981, Harder 1996), giver det nogle misvisninger som har været svære at rense ud af semantikken. Det måske mest oplagte problem er at de tidlige inddelinger i sproglige tempusformer ikke opererer alene, men er forbundet med et element af bestemt reference – og derfor ikke fungerer ved at udskære begrebsligt/perceptuelle betydningszoner på samme måde som farvebetegnelser.

Det betyder at tidsbegreberne som genstand for sproglig betegnelse ikke kan skilles fra den brug sproget gør af dem. Tidsreference via tempusformer opererer ud fra et perspektiv som kun kan forstås hvis man ved på hvilken måde tempusformer spiller sammen med de øvrige betydningsstørrelser i den sproglige sammenhæng.

Man kan derfor ikke beskrive præsens- og præteritumsformer, eller generelt sproglige former, ved at beskrive resten af verden først og så derpå plote sprogformerne ind. Man er nødt til at se på hvilken måde netop brugen af de to former dynamisk relaterer sig til verden uden om sproget, og så placere de to former i forhold til hinanden set i lyset af hvordan de hver især kobler sig på verden (herunder diskursverdenen). Brugen af sprogformerne etablerer med andre ord et perspektiv på verden som ikke kan medtænkes, hvis man slet og ret ser det som et forhold mellem på den ene side en forudsat, ikke-sproglig verden, og på den anden side det sproglige 'net'. Man er med andre ord, som forudsætning for at beskrive sprogets måde at relatere sig til (resten af) verden på, nødt til at kortlægge samspillet mellem sproget og verden udenfor, netop fordi sproget ved sin indtræden tilføjer noget til den før-sproglige verden og dermed ændrer perspektivet – og derpå beskrive sprogets måde at relatere sig til verden på, som det former sig i det således beskrevne samspil.

De egenskaber der toner frem når man iværksætter en sådan form-beskrivelse, er fra en funktionel betragtning ikke noget der bortskærer den ikke-sproglige verden, men noget der ser den fra en synsvinkel der tilføjer egenskaber som ikke var der før. Jeg foretrækker

bl.a. derfor at kalde det en strukturel, snarere end en 'formel' beskrivelse, da 'formel' netop suggererer en reduktion til elementer der kun er defineret i kraft af interne relationer.

For at kunne anvende sådanne sprogformer rigtigt må sprogbrugeren i det enkelte sprog lære at lægge netop dette sprogs mønster nedover den verden han taler ind i (og ud fra). Det han 'strukturerer', som forudsætning for at anvende de sproglige former på den måde det gøres i det pågældende sprog, er substansen – mens selve mønsteret udgør den sproglige struktur. På engelsk bruges ofte metaforen at to sprog 'cut the pie differently'; og tærten er altså den substans, de betydningszoner, som sprogene kan vælge at 'udskære' på forskellig vis.

Sondringen gælder både på udtryks- og indholdssiden. På udtrykssidens segmental-fonetiske niveau er 'substansen' i talesproget de lydlige 'midler' sproget har til rådighed når det gælder om at indkode tegnudtryk. Vokalerne bevæger sig fx artikulatorisk (mht åbningsgrad og fremskudthed) inden for et område som af Daniel Jones blev stiliseret til en skæv firkant, svarende til mundhulen i taleposition: fra den snævraste i-lyd øverst til venstre til den åbne a-lyd nederst til højre. Ved at indtegne de positioner vokalerne har, strukturerer man den substanszone som diagrammet afbilder, på en måde der svarer til det enkelte sprog – og vanskeligheder ved at indlære netop dette mønster viser sig ved at en talers egne vokaler danner et andet mønster, ikke ved at substanszonen ligger et andet sted. Forskellen i forhold til Hjelmlev er at han gerne ville abstrahere mønsteret helt ud af substansen, dvs. anskue et sprogligt segment som om det intet havde med udtale at gøre, men kun var rent algebraisk (som det fremgår når han argumenterer for at Saussures opdagelse af laryngalteorien om indoeuropæisk bedst forstås hvis man tænker sig at han var ganske ligeglad med om det var en laryngal eller ej, jf. Hjelmlev 1937: 167). I modsætning hertil vil en funktionel betragtning altid tage udgangspunkt i den foreliggende substans og på basis heraf spørge hvordan sproget placerer sig ind i forhold til den.

Udtrykssubstansen har imidlertid også andre niveauer, svarende til at man må rejse spørgsmålet om substans på alle de trin hvor man søger at beskrive en struktur. Syntaksens udtryksside, dvs. de midler hvormed man signalerer indholdsmæssige relationer mellem mindstetegn, rummer bl.a. lineære relationer (før/efter, i skriften svarende til venstre/højre). Lineær rækkefølge som sådan er et substansfænomen, bundet til tidens endimensionalitet som et træk ved den verden sproget udfolder sig i; den måde rækkefølge udfolder sig på som en egenskab ved kodning af sproglige relationer, er et strukturtræk ved sprogene. Et andet udtryksmiddel er affigering, der kan bruges som eksempel på at substansen ofte ikke kan identificeres forud for sprogets udnyttelse af den. Modsat linearitet eksisterer affigering ikke i den førsproglige virkelighed; men når det lydlige potentiale eksisterer på det segmentale plan, jf. ovenfor, kan det så på det overliggende syntaktiske niveau rekrutteres til nye strukturelle formål. Det finale -s i *Pers forslag* er ikke kun segmentet [s], det udtrykker tillige en ændring af det syntaktiske potentiale i forhold til grundformen *Per*. Forudsatte sproglige niveauer kan derfor fungere som substans i forhold til en videre sproglig strukturering.

Det skal her præciseres at den forudsætningsrelation der her tales om er bundet til den lagdelte struktur, jf. herom senere: I kodningen af relationer mellem leksikalske tegn forudsætter man disse tegn, med både deres udtryksmæssige og indholdsmæssige egenskaber. Det er, for at nævne et indlysende eksempel, ikke tilfældigt at man kan kode

en relation mellem leksikalske indhold ved hjælp af lineær rækkefølge, mens selve det leksikalske indhold ikke kan kodes ved hjælp af rækkefølge alene. Lineære udtryksrelationer kan kun optræde på et kodningsniveau, hvor man allerede forudsætter eksistensen af 'segmentale' udtrykt, som man kan placere på alternative måder i forhold til hinanden. Det er i den forstand at det 'segmentale' niveau er forudsat også anskuet i relation til morfologisk kodning: Ligesom man på det kombinatoriske niveau kan placere segmentale størrelser på alternative måder i forhold til hinanden, kan man (dvs. 'sproget') også føje ekstra segmentale udtryksstørrelser på som led i den relationelle strukturering.

Den udtryksmæssige relation der etableres mellem propriet *Per* og substantivet *forslag*, må naturligvis analyseres i relation til den indholdsmæssige relation der herved udtrykkes mellem de to berørte 'segmentale' indholdsstørrelser, nemlig 'Per' og 'forslag'. Endnu et eksempel: På dansk har man en syntaktisk udtrykskategori 'subjekt', der kan defineres i kraft af lineær placering (jf. Diderichsens feltskema); på engelsk har man en nært beslægtet kategori, der både kan defineres i kraft af (en anden) linearitet og affigering (styring af 3. persons -s). Også her er det afgørende at man på både udtrykssiden og indholdssiden specificerer præcis hvad den sproglige formning lægger oven i den forudsatte substans i det enkelte sprog (jf. videre afsnit 3 nedenfor).

Hvis man skal placere denne tankegang i forhold til tidens debat, er det karakteristisk at den amerikanske tradition generelt er tilbøjelig til at tænke i struktur på indholdssiden. Dette er til dels et spørgsmål om traditionen fra Bloomfield via Chomsky, hvor semantikken som udgangspunkt er tænkt som noget der ligger uden for genstandsområdet – og som langsomt har sneget sig ind på scenen. Der kan også være en whorfiansk effekt af at 'form' samtidig betegner 'struktur' (som i 'universals of form and substance') og 'udtryk' (som i 'form vs. meaning'). Associationen mellem sproglig *struktur* og sprogligt *udtryk* er derfor langt stærkere end i (kontinental)europæisk tradition. Ordet 'semantic' bruges derfor ofte synonymt med 'ekstralingvistisk', fx i den misforståede diskussion om 'grænsen mellem syntaks og semantik': Når man spørger om en anomali er syntaktisk eller semantisk, vil det ofte være det samme som et spørge om der er noget sprogligt galt, eller det bare er en underlig kombination.

1.3. Amerikansk lingvistik og forholdet til syntaks

1.3.1. Det syntagmatiske synspunkts forrang

Europæisk lingvistik fra Dionysius Thrax til Hjelmlev var (på en måde der formodentlig stadig afspejler sig i den almindelige forestilling om grammatik) entydigt orienteret i retning af paradigmatiske relationer, fortrinsvis i morfologien. I den klassiske grammatik drejede det sig om de oprindelige 'paradigmer' (= mønstereksempler) for hvordan formerne i forskellige ordgrupper skulle se ud i forskellige bøjningsformer, hovedsagelig anskuet med de klassiske sprog som forbilleder. I strukturalismen gik man et abstraktions-skridt videre og forsøgte at opstille et sæt af relationer, en underliggende logik som kunne uddestilleres af de enkelte mønstre. Den underliggende logik havde typisk et semantisk udgangspunkt, og man kan således finde en række skarpsindige analyser af morfologiske modsætningspar, hvor pointen er at finde en abstraktionsgrad der gør det muligt at finde en overordnet enhed i de tilsyneladende variable betydningsforskelle mellem medlemmer

af de forskellige formklasser. Oven i det semantiske kom imidlertid interessen for selve det strukturelle mønster, herunder emner som neutralisation: hvornår blev modsætninger suspenderet (fx nominativ og akkusativ i neutrum)? Hos Hjelmlev fik interessen for afhængighedsrelationer mellem strukturelle kategorier som tidligere nævnt forrang frem for kategoriernes indhold, og han analyserede derfor tempus med hovedvægten på de tilfælde hvor en tempusform kunne beskrives som determineret af en anden tempusform, nemlig i forbindelse med 'consecutio temporum'-fænomener, som i *Han SAGDE at det VAR umuligt*, hvor datid af VAR er bestemt af datiden i SAGDE (Hjelmlev 1938). Slutproduktet af denne beskrivelsespraksis var derfor ofte en ret abstrakt beskrivelse, der pillede de enkelte former ud af deres konkrete sammenhæng og satte dem ind i et overordnet system hvor den enkelte form blev sammenlignet med sine paradigmatiske alternativer, dvs. former den stod i modsætning til snarere end former den samarbejdede med.

Amerikansk lingvistik fra Bloomfield og fremefter afviger markant herfra ved at være entydigt orienteret imod det syntagmatiske perspektiv, dvs. reglerne for dannelse af sproglige 'kæder'. Hos Bloomfield var det bestemt af det positivistiske perspektiv, hvor en sproglig form principielt var et fysisk datum man kunne analysere ved at opdele det i bestanddele og beskrive deres relationer til hinanden. Derfor kommer det syntagmatiske, beskrivelsen af elementer der findes i samme streng, et trin før det paradigmatiske. Hos Chomsky, der ikke var bange for abstraktioner, skyldtes det den generative grammatiks tilblivelse som en overskridelse af den primitive struktur-tænkning der var forbundet med den behavioristiske grammatik: I stedet for en enfoldig Markov-kæde svarende til en ord-for-ord-analyse af sproglige strenge måtte man have en teori der tillod meget mere (formelt) avancerede typer af relationer mellem delene af en sproglig streng. Selve disse reglers karakter har som bekendt skiftet meget, men et konstant centralt træk er eksistensen af hierarkiske relationer og ikke kun rent lineære. (Det skal understreges at heller ikke Bloomfield troede at sprog kunne beskrives uden hierarkiske relationer, jf. 'immediate constituents'-analysen; forskellen var at for Bloomfield måtte hierarkiske strukturer opbygges nedefra, dvs ved substitutionsrelationer baseret på faktiske sproglige kæder. Her ligger han tættere på moderne usus-baseret lingvistik end på Chomsky)

Også de amerikanske teorier der forkaster formel generativ grammatik, har bevaret en entydigt syntagmatiske orientering. Bybee (1988) forkaster eksistensen af paradigmatiske kontrast som grundlag for beskrivelsen af grammatiske størrelser, og konstruktionsgrammatikken (jf. Fillmore, O'Connor & Kay 1988, Goldberg 1995, Croft 2001) funderer beskrivelsen i genkommende faste 'kæder' med bindinger mellem elementerne. Bybee (2002) argumenterer for at de strukturelle konstituentkategorier der i generativ grammatik opstilles på rent formel grundlag, i faktisk sprogbrug opstår som resultat af at bestemte elementer bruges så hyppigt sammen at de får egenskaber der afspejler denne frekvens som samlede enheder. Newmeyer (2003) understreger også at det funktionelt set er det syntagmatiske der er afgørende. Hvadenten man er formalist eller funktionalist, er det altså i amerikansk optik sammenkædningen der er afgørende, ikke de paradigmatiske alternativer.

Der kan næppe være tvivl om at den amerikanske fokus på syntagmatik tilførte lingvistikken noget meget væsentligt. Som det basale argument herfor kan anføres det

funktionelle, at det er ytringen som helhed der er den funktionelt relevante enhed i beskrivelsen, og del-elementerne får derfor deres funktion i kraft af denne helhed. Set i den optik er den strukturalistiske orientering imod de allermest abstrakte og generelle strukturelementer bagvendt i forhold til tingenes naturlige orden. Som et radikalt eksempel (sådanne er Hjlemslev gerne leveringsdygtig i) kan nævnes at Hjlemslevs analyse af sammenhængen mellem morfologi og syntaks fører ham til den konklusion at syntaksen falder væk som særskilt disciplin (Hjlemslev 1943/1966 p. 66, 76): når det afgørende var opstillingen af inventaret af distinktive former, og syntaktisk betingede former kunne reduceres til at være blotte varieteter, blev der ikke noget tilbage til syntaksen. Man kan utvivlsomt med større ret hævde det amerikanske synspunkt, at det er kæderelationerne der er det afgørende og formvekslen ikke kan forstås uden som et mere eller mindre systematisk ledsagefænomen til opbygningen af sødygtige hele ytringer.

Men i det perspektiv der kendetegner dansk funktionel lingvistik, er det centralt at man ikke er henvist til at vælge mellem enten den ene eller den anden groft. Stillet overfor de resultater som den syntagmatisk orienterede forskning har leveret, kan man pege på at enhver systematik der skaber formater for syntagmatisk sammensætning af større helheder, nødvendigvis gør det ved hjælp af paradigmatiske 'slots' (syntaktiske som fx 'subjekt', morfologiske som 'numerus', fonologiske som 'forlyd'). Uden sådanne er der ikke tale om en syntagmatisk *struktur*, kun om et idiosynkratisk syntagme. Som fremhævet af Heltoft (1996) er man nødt til at anlægge et væsentlig mere differentieret syn på hvad der konstituerer et paradigme. Man er også nødt til at overveje hvilken abstraktionsgrad der er den mest sigende i karakteristikken af de relevante modsætninger inden for paradigmet, i stedet for principielt at gå efter den allermest abstrakte og generelle (jf. om indholdsform nedenfor) – men enhver syntagmatik forudsætter en paradigmatiske, som også skal beskrives. Når denne problemstilling ikke er mere udfoldet i moderne amerikansk lingvistik, hænger det sammen med en universalisme, der indtil for nylig også har været fælles gods mellem formalister og funktionalister: hvis paradigmerne i alt væsentligt er givet på forhånd og fælles, behøver man ikke spekulere så meget på dem som egenskaber ved de enkelte sprog.

I dansk funktionel lingvistik er der derfor interesse for at vise på hvilken måde valgene sker i de enkelte sprog, set i relation til den syntagmatiske helhed valgene bidrager til (jf. Herslund & Durst-Andersen 1996, Harder, Heltoft og Nedergaard Thomsen 1996). Den strukturelle interesse for inventaret af distinktive elementer kan dermed vende tilbage i tæmmet udgave: selvom det er samarbejdsrelationerne der er det konkrete betydnings-skabende, er de valgmuligheder sproget stiller til rådighed fremdeles en central faktor i sprogbeskrivelsen.

1.3.2. Indhold og udtryk i syntaksen

Mens forholdet mellem det syntagmatiske og paradigmatiske perspektiv har været fælles gods mellem fløjene i amerikansk lingvistik, er selve disciplinen syntaks et punkt hvor polariseringen er nærmest total. Dette skyldes at syntaks var udgangspunktet for den Chomskyanske revolution, og den rent formelle, matematiske kompleksitet som var Chomskys bud på overskridelsen af behaviorismen, derfor er særlig tæt associeret med

syntaks (selvom den lige så vel kan forbindes med fonologi og konceptuel struktur, jf. Jackendoff).

Den Chomskyanske syntaks var i starten det centrale beskrivelsesniveau i teorien (dengang kaldt transformationsgrammatik), der placerede semantik som et usystematisk residualområde. Efterhånden som det blev klart at man ikke kunne komme særlig langt med syntaksen uden at skæve til betydningen, blev semantik medinddraget og det vil ikke længere være korrekt at kritisere generativ grammatik for at ignorere betydning; Chomsky har i de sidste 20-25 år sagt at det er uden betydning om man betragter syntaksen som noget der afspejler semantikken eller ej. 'Tematiske relationer' (*agent, theme* osv) er et særlig tydeligt eksempel på at betydning er med i grundlaget for de opstillede strukturer.

Det som gør at forholdet mellem indhold og udtryk i syntaksen er forblevet et stridspunkt, er imidlertid at den syntaktiske struktur opfattes som autonom, dvs som noget der hviler i sig selv og er defineret alene i kraft af kategorier der hører syntaksen til, med primitiver som N, V, 'daughter-of' osv. Relationerne til betydning er derfor eksterne; om der er noget (fx betydning) der svarer (evt 100 %) til dem uden for syntaksen selv, er i og for sig ligeegyldigt.

Heroverfor har kognitive og funktionelle grupper stillet den grundlæggende forestilling om at kæde-relationer mellem sproglige størrelser, ligesom alle andre egenskaber, måtte forstås ud fra de sproglige størrelsers funktion, heri indbefattet deres betydning. At opfatte dem som konstituerende et lukket formelt rum gav bogstavelig talt ingen mening. Diskussionen er blevet kompliceret af at den Chomskyanske model er bundet op med et helt videnskabeligt paradigme, nemlig kognitionsforskningen, og den rent formelle simulering svarer til computersimulering som beskrivelsesredskab. Hvis man med rent formelle, komputationelle metoder kan få en 'device' (et 'apparat') til at producere et output som svarer til hvad mennesker kan, med hvilken ret kan man så hævde at mennesker laver noget der er meget bedre og finere og som ikke er rent formelt (jf. Turing-testen som provokation: hvis man ikke kan skelne mellem om det er et menneske eller en maskine der svarer, så er der ingen forskel). Searle (1980,1984) påviste med sit tankeeksperiment om 'det kinesiske værelse' at man ikke kunne slutte på denne måde, men diskussionen er ikke definitivt afklaret.

Denne filosofiske, beskrivelsesteoretiske diskussion har i nogen grad skygget for den trods alt mere konkrete sproglige diskussion om hvad for ting der indgår i beskrivelsen af sproglige kæders indre sammenhæng. Ifølge det grundsyn der er blevet anført ovenfor, har sproglige størrelser det særkende (i modsætning til alle andre ting, man kan simulere ved en computer) at de fra naturens hånd er tegn og har et udtryk og et indhold. Hvis man beskriver syntaktiske kombinationer (fx mellem tegnene 'gammel' og 'mand'), må man derfor beskrive dem som kombinationer der foregår på to planer. For det første skal de to udtryk kombineres til et komplekst udtryk, hvortil (på dansk) kræves at 'gammel' skal anbringes lineært forud for 'mand'. For det andet skal man, samtidig med at der opbygges et komplekst udtryk, også sørge for at kombinere de to indholdsstørrelser til et komplekst indhold, i dette tilfælde ved at 'gammel' skal indgå som modifikator af entiteten 'mand' (hvilket bl.a. kræver at man aflæser den samlede betydning som betegnelse for samme kategori som 'mand', men med den ekstra specifikation der tilføjes af 'gammel').

I dette eksempel er det syntaktiske, kombinatoriske analysetrin anskuet nedefra, dvs. som et spørgsmål om hvad der sker når man tager simple tegn og kombinerer dem til mere komplekse tegn. I og med at (hele) ytringen er den centrale funktionelle enhed, kan man imidlertid med nok så stor berettigelse anskue den syntaktiske dimension oppefra, som et spørgsmål om hvordan man opdeler en 'helmening' i mindre størrelser, som kan kombineres med hinanden på forskellige måder. Set oppefra bliver den paradigmatiske side af sagen mere synlig, ikke som rival til den syntagmatiske, men som en nødvendig dimension også i beskrivelsen af syntagmatiske relationer. Hvis man tager udgangspunkt i en hel, kompleks ytring, kan man analysere et komplekst syntaktisk udtryk ved at finde alle de paradigmatiske valg der er truffet, og dermed samtidig vise hvordan hvert af de paradigmer man analyserer frem, samtidig indgår en syntagmatisk relation med de andre paradigmer man vælger inden for. Anskuer man således subjektet som en paradigmatiske plads der skal udfyldes, rejser det automatisk spørgsmålet om hvilke andre størrelser i sætningen subjektet indgår en syntagmatisk relation med (bl.a. med henblik på lineær rækkefølge og styringsrelationer med affikser så som 3. persons *-s* – og på indholdssiden spørgsmålet om hvilke betydningsrelationer der er mellem en potential subjektstørrelse og et potentielt verbalindhold).

En sådan analyse oppefra-og-ned kan naturligt kombineres med klassiske strukturalistiske procedurer, herunder kommutationsprøver som viser sammenhængen mellem de udtryksstørrelser der er repræsenteret, og de indholdsmæssige valg de koder – bl.a. kan spørgsmålet om valg mellem passiv og aktiv placeres i denne procedure på en måde der ikke er mulig hvis man starter nedefra og tager et tegn ad gangen. En sådan analyse er, fordi den er mindre direkte bundet til enkeltstående tegningindhold, egnet til at vise en anden indfaldsvinkel på de spørgsmål der i amerikansk lingvistik er anskuet som et spørgsmål om autonomi eller ej. Hvis man vælger en indikativisk sætning, vælger man fx, at der skal være et subjektsudtryk i sætningen, og hvis ikke der er en indholdsmæssig kandidat knyttet til det verbum man vælger, må man derfor indsætte et såkaldt 'formelt' subjekt – men det betyder ikke at dette valg er 'autonomt' eller semantisk tomt: netop fordi der er indsat et subjektsudtryk, signalerer man indikativ i forhold til imperativ, og muliggør det ordstillingsmæssige valg (indenfor indikativ-paradigmet) mellem 'interrogativ' og 'deklarativ'. Spørgsmålet om hvad der er 'syntaktisk' og hvad der er 'semantisk' er i amerikansk lingvistik ofte anskuet som et spørgsmål om hvorvidt man kan udlede beskrivelsen af ordenes betydning eller der skal et ekstra niveau til. Herved overser man at der findes semantiske forhold der ligger på et hierarkisk niveau over de enkelte ordbetydninger.

Et af de punkter der kan afklares ved denne indholds-udtryks-betragtning, er spørgsmålet om hvorvidt syntaktiske størrelser i et vist omfang har deres eget liv (uden at være bundet til en bestemt indholdsmæssig funktion). Dette vil være svært at sluge for en amerikansk funktionalist, fordi det straks vil blive opfattet som en indrømmelse til autonomi-synspunktet. Men hvis man ser det som et spørgsmål om udtryk overfor indhold, er perspektivet et andet. Det er banalt at fonetiske udtryksstørrelser kan skifte, uden at dette har indholdsmæssige konsekvenser, jf. forandringen i åbningsgrad i ord som 'værelse' i forrige generation og i 'frem' i nuværende generation. Eftersom fonemer kun har distinktiv og ikke betydningsbærende funktion, er dette ikke noget problem for nogen

skoler. Men selvom syntaktiske størrelser er betydningsbærende, er der ikke noget ejendommeligt i at der kan ske et skift fra ét syntaktisk udtryk til et andet. Dette er for dansk påvist af Nedergaard Thomsen (2002): der er en udvikling i gang, hvorefter verber der tidligere har været 'fast sammensatte' (*overføre, indsende*) i stigende grad optræder 'løst sammensatte', dvs. med en partikel som 'co-prædikat' med særlig syntaktisk placering, uden at dette medfører ændringer på indholdssiden. Denne udvikling er fuldt forenelig med en generalisering hvorefter fast sammensætning er hyppigst i forbindelse med bestemte typer af betydning og løs sammensætning med andre. Princippet om at udtryk skal ses sammen med indhold har derfor også den særlige mulighed at man kan pege på netop de tilfælde hvor det ene plan forskyder sig i forhold til det andet og relationerne derfor ændrer sig.

Denne generelle orientering betyder ikke nødvendigvis at man identificerer sig med en bestemt beskrivelsesmodel for sætningsstruktur. Den såkaldt lagdelte model, som er grundlag for Dik/Hengevelds (1997) beskrivessystem, og som i forskellige udgaver genfindes i *Role and Reference Grammar*, i kognitive grammatik og i generativ grammatik, er imidlertid i nogen grad fælles referencegrundlag. Sætningen kan ifølge denne tankegang beskrives som et hierarki opbygget nedefra, hvor verbum-argument-relationer er det nederste/inderste lag, som successivt kan modificeres af lokaliserende, modaliserende, illokutive og tekstuelle elementer (grammatiske såvel som leksikalske). Denne struktur som på kvasi-generativ vis anskues som 'underliggende' i hollandsk funktionel grammatik, er imidlertid let at omfortolke til en rent semantisk (= indholdssyntaktisk) struktur, hvortil svarer en udtryks-side med ledstilling som det centrale (hvor Diderichsen-modellen kan indgå som 'udtryks-syntaktisk' komponent).

Udtryks/indholds-synsvinklen åbner generelt for en omvurdering af en række syntaktiske fænomener, som er gennemført i dansk sprogvidenskab. Det gælder, hvadenten man tager udgangspunkt på indholdssiden eller udtrykssiden. Falster Jakobsen har i en række artikler vist på hvilken måde kodens syntaktiske udtryksrepertoire må anskues som en begrænset ressource, der reducerer den i princippet uendelige semantiske mangfoldighed til et begrænset og overskueligt format med henblik på kodning. Heltoft har i en række artikler beskæftiget sig med Diderichsens feltskema ud fra denne betragtning og påvist hvordan de udtryks-syntaktiske regelmæssigheder som er skemaets essens, er knyttet til nogle kommutationer som viser relationerne til den indholdsside som Diderichsen kun kom ind på i begrænset omfang. Herslund og Sørensen (1996) har i deres 'adjekt'-analyse foreslået en syntaksmodel på semantisk grundlag, som kan forklare en række begrænsninger i syntaktiske mønstre der har henstået som undtagelser i den traditionelle syntaksforståelse; og denne analyse har så igen givet anledning til diskussioner som særsproglige varianter af dette tværsproglige tema (Davidsen-Nielsen 1996). I analysen af genitivs skift fra suffiks til klitisk element, viser Herslund (2001) hvordan skiftet hænger sammen med en omorganisering af sætningen, hvori indgår et element af isomorfi mellem udtrykkets og indholdets organisering på syntaktisk niveau. Togeby (2003) er en syntaktisk lærebog med gennemført parallel analyse af indholds- og udtrykssiden. Klinge (2001) har vist hvordan eksistensen af obligatoriske morfologiske paradigmer (såsom bestemthedsmarkering i adjektiver) i dansk skaber en anden syntaktisk struktur for nominalfraser end i sprog som engelsk. Fokus på de indholdsmæssige valg

koden tilbyder og påtvinger sine brugere er således en indfaldsvinkel som har vist sig frugtbar også når man er specifikt interesseret i det der andetsteds opfattes som 'rent formel' struktur, men som i dansk optik er strukturen i komplekse *tegn*, også når man analyserer dem specifikt med henblik på udtrykket.

1.4. Semantik og indholdsstruktur

Som nævnt ovenfor opfattes semantik hyppigt i modsætning til syntaks som det ustrukturerede og mangfoldige, der ligger uden for strukturens velordnede og begrænsede have. Denne måde at anskue emnet på er imidlertid uforenelig med et billede der er tegnet ovenfor, specielt hvis semantik skal opfattes som en sprogvidenskabelig disciplin. Den uendelige og ustrukturerede mangfoldighed findes ikke, da virkeligheden som sådan er struktureret på flere forskellige planer (fysisk og biologisk, bl.a.); og i det omfang et emne bliver genstand for betegning med et sprogligt udtryk, træder det ind i en sammenhæng hvor der lægges endnu en ny struktur ned over det. Det fremgik af redegørelsen for forskellen mellem substans og struktur/form, at det ikke giver nogen mening at etablere en struktur uden at der foreligger en substans der kan struktureres – og undersøgelsen af en størrelses plads i semantikken forudsætter derfor dels at man har kendskab til det der skal betegnes på forhånd, dels at man er i stand til at beskrive hvordan det indplaceres i en større sammenhæng ved at blive genstand for sproglig betegning.

Dobbeltheden mellem substans og struktur på indholdssiden er som nævnt noget der ofte overses i anglofon lingvistik (præcis som man typisk overser at der også i syntaksen er en sondring mellem indhold og udtryk, jf. foregående afsnit). Hvis man som funktionalist er mistænksom overfor sproglig struktur opfattet som noget ganske særligt og *sui generis*, vil det være naturligt at lede efter punkter hvor indholdsstørrelser i sproget blot dublerer kategorier der i forvejen eksisterer ude i verden: vi har et ord for 'legging' fordi vi har en kategori der svarer til (med tak til Geeraerts 1997). Hvis man er interesseret i at understrege sprogets ganske særlige natur, som Saussure i den version vi kender ham, vil det omvendt være naturligt at overskære enhver relation mellem sprogets 'valeurs' og betegnede størrelser udenfor sproget og dermed benægte enhver relation mellem 'sheep' og 'mutton' som sprogligt indhold på den ene side og vores kategorier om uldbeklædte dyr og fårekøller på fadet på den anden side. Det er traditionelt en af de polariseringer hvor den ene yderlighed udløser den anden, når emnet skal diskuteres.

Hvis man tager udgangspunkt i at enhver sproglig kategorisering træder ind i et univers der i forvejen har sin egen struktur, kan denne ufrugtbare diskussion undgås. Det må da være klart at eksistensen af en prægnant kategori af relevans for sprogbrugeren er en meget stærkt motiverende faktor for oprettelsen af en sproglig kategori der sætter os i stand til at håndtere den førsproglige kategori af fænomener. På den anden side understreger dette også at det er et skridt der skal tages – det kommer ikke af sig selv. En oplevet isomorfi mellem det man vil sige og de kategorier sproget stiller til rådighed for en, er en lykkelig situation der på ingen måde kan tages for givet. Denne situation betyder at ikonicitetsproblemstillingen som den er rejst af funktionelle lingvister, er betydelig mere kompliceret end et spørgsmål om hvorvidt sproget afspejler virkeligheden eller ej; bl.a. kan selve sprogets struktur indgå som noget der giver en mere motiveret relation til det betegnede (jf. Engberg-Pedersen 1996).

Den psykolingvistiske modsvarighed til den proces hvorved sproget lægger sin egen struktur ned over den præsproglige verden af potentielle indhold, er klart udtrykt i det som Slobin (1996) kalder 'thinking-for-speaking'. I modsætning til den uklare klassiske Whorf-diskussion om tankens forhold til sproget handler Slobins begreb specifikt om den form for tilpasning som det kognitive apparat er nødt til at foretage for overhovedet at kunne foretage en kodning der passer til sprogets kategorier. Hvis ikke man er i stand til at præstere et kognitivt konstrukt der svarer til en indholdstørrelse som sproget har udtryk for, er man ikke i stand til at benytte den pågældende sprogkode på kompetent vis. Hvis man vil tale slaviske sprog, slipper man ikke uden om at konfigurere sin kognitive repræsentation af forløb og begivenheder på en måde der tillader en at vælge kvalificeret mellem perfektiv og imperfektiv. Hvis man vil kode retningsbestemte bevægelser, slipper man ikke uden om at indrette sin begrebsliggørelse efter at sproget er enten 'verb-framed' eller 'satellite-framed' (se nærmere kap. 2). Tilsvarende har Melissa Bowerman (1996 m.fl.) vist at børns kategorier udvikles på en måde der svarer til det de har nærliggende adgang til at kode. Sproget stimulerer til at man danner de kategorier, som sproget forudsætter – fordi disse kategorier, som fx den der udtrykkes af det koreanske verbum *keiita* (der betegner en relation mellem to størrelser der passer stramt ind i hinanden som plastikbeholder til fødevarer og det dertil indrettede låg), er en forudsætning for at kunne tale med på de gældende sproglige betingelser.

Med denne beskrivelse er der ikke sagt noget om sprogets evne til at trække kategoriseringsapparatet i en bestemt retning som ellers ikke ville være blevet dækket af kategorier, eller til at blokere for dannelsen af kategorier der ikke er kongruente med sprogets. Den nyeste forskning synes imidlertid at sandsynliggøre at sproget kan have tilbagevirkninger også ud over det rent kodningsorienterede, således at der kan være effekter af den art som minder om Whorfs teorier.

Uanset hvor markant tilbagevirkningen på det kognitive apparat er, er det nødvendigt at forholde sig til dobbeltheden af substans og struktur på indholdssiden, hvis man vil beskæftige sig med sprogligt indhold. Også i denne sammenhæng er det nødvendigt at inddrage den kompleksitet der opstår ved at overlejlrede struktureringer griber ind i de underliggende niveaus anatomi. Det er således beskrivelsesmæssigt hensigtsmæssigt at lade beskrivelsen af centrale substansområder farve af den måde de er struktureret af sproglig kodning, som bl.a. beskrevet hos Croft (2001).

Croft's 'radikale konstruktionsgrammatik' (Croft 2001) baserer sin typologiske beskrivelsesmodel på en kortlægning af betydningszoner som de aftegner sig i lyset af beslægtede (netop ikke identiske) kodningssystemer (kasus, aspekt osv) i forskellige sprog. Egentlig identitet kan imidlertid (ifølge Croft) findes på hvad der ifølge ovenstående er 'substans'-niveauet, kortlagt med udgangspunkt i hvordan sprogene koder de relevante substansdomæner: Selvom ingen kasusformer er identiske på tværs af sprogene, kan man med udgangspunkt i sammenlignelige former etablere et substansdomæne der fungerer som 'tertium comparationis', et konceptuelt univers med de dimensioner som formerne varierer med hensyn til; og dette univers fungerer så som en nødvendig forudsætning for at indplacere sprogene præcist i forhold til hinanden.

En sådan substansbeskrivelse er ikke blot et praktisk konstrukt; den vil også kunne testes på basis af de forudsigelser om sprogene der kan afledes af den, nemlig at ingen

sprog koder diskontinuerte substansområder i samme form. En sådan tankegang forudsætter således at man kan identificere substansområder, at de har deres egen indre natur, og at denne kan relateres til strukturen i forskellige sprog på en måde der ikke er forudsigtelig ud fra substansen i de enkelte sprog, men dog således at alle sprog respekterer den forudsatte ikke-sproglige sammenhæng i substansområdet. Men substansområdet kan kun analyseres på baggrund af en undersøgelse af hvordan det træder frem som substrat for kodning – derved viser sprogets farvning af de underliggende niveauer sig: En del af egenskaberne viser sig kun i kraft af at fænomener i det pågældende substansområde bliver bragt i 'samme båd' set fra netop det sproglige synspunkt. (Hvorned det ikke er sagt at der ikke kan være andre kognitive sammenhænge end de rent sproglige).

Den forskellige kodning sprogene imellem udelukker derfor ikke at der kan være universelle forhold, også ved sproglig kodning – blot man ikke søger ligheden direkte imellem de sproglige indholdsstørrelser. I stedet må man søge ligheden på et abstraktions-trin over de konkrete betydningsstørrelser, nemlig i egenskaber ved den måde substansen fremtræder som forudsat grundlag for kodning på.

Denne indviklede formulering er nødvendig for at undgå en ureflekteret forudantagelse om at substansen er universelt ens i bred almindelighed, således at alle mennesker har de samme potentielle meddelelser og den samme førsproglige kategorisering af dem. Universaliteten træder nemlig først frem som empirisk troværdig størrelse, når man ved at undersøge et antal forskellige sprog kan påvise at de alle kan forstås som 'udskæringer' af den samme forudsatte (substans-)lagkage. Nødvendigheden af at have et kendskab til substansen forud for en udtømmende beskrivelse af kodningen viser sig bl.a. i et eksempel hentet fra Dahl (1979/1987) om russiske og finske kasus. Hvor de to sprog er isomorfe når det drejer sig om prototypisk *lokation* (hhv lokativ og inessiv) og prototypisk *bevægelse* (hhv. akkusativ og illativ), går de hver sin vej når det drejer sig om såkaldte 'inaktive handlinger' ('forblive', 'efterlade', hvor der kun er ét sted, men to tidsfaser): her bruger russisk lokativ, mens finsk bruger illativ. Dette kunne være forenelig med en rent monosem analyse, hvor finsk lader tidselementet være afgørende (to tider > illativ), mens russisk lader steds-elementet være afgørende (to steder > akkusativ) – men Dahl argumenterer overbevisende for at det vil være forkert, fordi det tilslører at de inaktive handlinger er en mellemform mellem to prototyper, som netop kan gå enten til den ene side eller den anden side. Substansen er altså IKKE neutral, men muliggør en bestemt mængde af udskæringer og ikke andre – fx kunne det ikke tænkes at der var en form for de inaktive og en for de to andre under ét.

Croft hævder (2001:119) at hvad han kalder 'the internal structure of grammatical categories', svarende til hvad der her er kaldt substansens forudsatte struktur, er universel, og det kun er udskæringerne der afviger. Dette er en hypotese om den del af indholdssubstansen der kodes af grammatikken og svarer således ikke til den generelle naive universalisme. Men netop fordi den lægger op til en analyse hvor sproglige kodninger og det substansdomæne de forudsætter, ses under et, er det en hypotese der kan testes.

Uanset hvor universelle konkrete substansdomæner måtte være, gælder det imidlertid at tværsproglige undersøgelser må forholde sig til dobbeltheden mellem substanssegenskaber og sproglig strukturering. I dansk sammenhæng er et typologisk

eksempel på brug af dobbeltheden en hypotese fremsat af Durst-Andersen (jf. Durst-Andersen (red.) 2002) om at der er harmoni mellem sprogenes indholdsstruktureringer ('udskæringsstrategier') på forskellige områder. Ud fra en analyse af ytringsindholdet på substansniveau som universelt omfattende betydningszoner orienteret imod en situation, en afsender og en modtager, kan man eftersøge korrelationer mellem prioriterede elementer i sprogets grammatiske kodning, således at nogle sprog domineres af situationsorienterede, andre af afsenderorienterede og endelig andre af modtagerrettede grammatiske kodninger. Uden en samtidig analyse af det forudsatte, potentielt strukturerbare indhold, og de faktiske struktureringer sproget lægger ned over dette, kan en sådan hypotese ikke eftervises.

I en funktionel teori er det vigtigt at understrege at indholdssiden, både den substans der forudsættes, og de struktureringer der sker med sprogenes udskæring af substansen, ikke kun er et spørgsmål om konceptuelle repræsentationer. Det ligger i en tilgang hvor begrebet 'funktionel' er det overordnede, at man altid må se det konceptuelle som led i en funktionel helhed: ikke blot spørge om hvad tankeunderlaget for en sproglig størrelse er, men også hvad dens *opgave* er. En underliggende lovmæssighed i den lagdelte struktur er at repræsentationelle, konceptuelle elementer, specielt situationstyper forstået som relationen mellem verbalhandlingen og de involverede argumenter, ligger 'inderst', og 'yderst' kommer så interpersonelle, interaktive elementer, såsom illokutionstyper og modale størrelser.

Men samtidig med at det er nødvendigt at skelne, er det også her nødvendigt i samme åndedræt at vise sammenhængen. De typer opgaver som ikke i sig selv består i at trække på et konceptuelt indhold, kan naturligvis kun løses ved at det kognitive system formidler dem, og derfor har den udadrettede og interaktive funktion nødvendigvis en kognitiv dimension; der er altså ikke i den terminologi jeg her benytter, identitet mellem 'kognition' og 'konceptualisering'. 'Interrogativ', 'deklarativ' og 'imperativ' er som sproglige indhold afhængige af at brugerne har et kognitivt beredskab der er tilstrækkelig sofistikeret til at man kan opfatte den talehandlingsværdi de udtrykker – men de er ikke af den grund at forstå som konceptuelle størrelser. Forskellen mellem at *udføre* og at *konceptualisere* en imperativisk talehandling er principielt den samme som forskellen mellem at udføre og konceptualisere en spisehandling. (Det er kun det første man kan blive mæt af). Og sproget er grundlæggende indrettet på at udføre handlinger – at det tillige trækker på konceptualiseringsevnen som noget sofistikeret der er specifikt for menneskesprog, fjerner ikke funderingen i en interaktiv realitet. Man kan profilere alle semantiske elementers interaktive status ved at se dem som 'instrukser' snarere end som færdige elementer i et konceptuelt helhedsbillede, dvs. som en opskrift modtageren skal følge for selv at danne sit eget billede; herved bliver også rent konceptuelle betydningsstørrelser forstået som led i handlinger der skal udføres.

Når der er grund til at insistere på at funktion ikke kan reduceres til kognition eller konceptualisering, skyldes det to ting. For det første: Det prototypiske fænomen i en kognitiv semantik er kategorisering (jf. fx Taylor 1989 og senere udgaver), og en konceptuel tilgang vil derfor typisk fokusere på den bestemte funktion i sproget der går ud på at betegne en bestemt konceptuel betydningszone eller konfiguration. Dette er også aldeles fundamentalt – men det er ikke det eneste sproget kan. Det er væsentligt at se

sproget som et redskab for interaktiv indgriben i sociale processer og ikke kun som middel til at fremmane konceptuelle repræsentationer. For det andet: Da al menneskelig handlen er medieret af den handlendes kognitive beredskab på en eller anden måde, er det umuligt at holde handlen og kognition ude fra hinanden. Derfor er det nærliggende at lade handlingen og den kognitive repræsentation af den glide ud i ét. Principielt er det imidlertid nødvendigt at sige at der er forskel på en handling som noget der foregår i et socialt rum og inddrager andre deltagere, og på en hvilken som helst (nok så præcis og nuanceret) kognitiv repræsentation af handlingen. En funktionel sprogbeskrivelse overskrider derfor det rent konceptuelle ved at betragte faktiske kommunikationsbegivenheder med deres fysiske og sociale dimensioner som input til den proces der skaber og vedligeholder sproglige strukturer, også selvom det i 99 % af alle tilfælde ikke gør nogen forskel om man taler om sproglige størrelser som noget der indgår i et konceptuelt system, eller som noget der manifesterer sig i interaktiv handlen.

1.5. Langue og parole

Det overtagne strukturelle tankegods, der er beskrevet ovenfor, implicerer også en overtagelse af den grundlæggende strukturelle sondring mellem sprogbygning og sprogbrug, 'langue' og 'parole' i Saussures terminologi. I en dansk optik er det noget ganske andet end den generative sondring mellem 'competence' og 'performance', der bygger på en psykolingvistisk hypotese om et indre mentalt sprog (I-sprog) hvis logik kun ufuldkommet og fordrejet kan ses i sproget som et ydre fænomen (E-sprog). Saussure opfattede sproget som en egenskab ved sprogsamfundet (i forlængelse af en tankegang hos Durkheim), og Hjelmslevs forestillinger om norm og usus afspejler samme tankegang. Som bl.a. påvist af Geeraerts, kommer man så til at savne en mekanisme der formidler mellem det sociale niveau og det individuelle kognitive niveau, men ligesom hos Durkheim stiller en samfunds-baseret forestilling om sprogets væsen sig et sted hvor spørgsmålet kan rejses: hvis selvmordet som en yderligt individuel handling kan vises at være intimt forbundet med fænomener af makro-social karakter, kan man på samme måde tage udgangspunkt i at sproget som makro-social størrelse har en påfaldende direkte ledning ind til et sprogbegreb som er centralt i konstitutionen af individet. Den nærmere afklaring af forholdet kan så vente.

Med et udgangspunkt i sprogsamfundet kan man operere med et begreb om sprogbygning, der er baseret på sprogbrugen som det primære ontologiske domæne for sproget: sprog er en form for social adfærd, før det er noget andet. Dette er i forhold til Saussure en omvendning af samme karakter som omvendingen af forholdet mellem substans og struktur: sprogsamfundet kunne ikke have et sprogsystem uden som noget der forudsætter en sproglig praksis, ligesom sproget ikke kan have 'valeurs' uden at destillere dem ud af et forudsat betydningsunivers, som sprogets net kan kaste sin skygge på. På samme måde er sprogbygningen set fra et funktionelt synspunkt en måde at organisere sprogbrugen på, der forudsætter eksistensen af en sprogbrug, men lægger nye egenskaber oven i den.

Processen hvorved en sprogbygning lægges oven i sprogbrugen kan ansues både i evolutionært (fylogenetisk) og tilegnelsesmæssigt (ontogenetisk) perspektiv. Som et centralt moment i denne meget komplekse overgang kan man pege på overgangen fra

uanalyserbare, holofrastiske ytringer, til ytringer sammensat af mindre tegn – altså spaltningen mellem 'tegn' og 'ytring'. Forud for denne spaltning er der ikke meget kød på sondringen mellem sprogbrug og sprogbygning: hvert tegn (= ytring) er en instantiering af en type, og selve systemet af tegn er blot et sæt af de typer, hvoraf den enkelte ytring er en 'token'. Men når først spaltningen sker, kan tegnene ikke nøjes med at leve som aktuelle instantieringer – de får egenskaber der eksisterer som 'potentiale', hvoraf hver aktualisering kun repræsenterer et udpluk. Derfor forudsætter spaltningen mellem tegn og ytring et indre reservoir (mens holofrastiske tegn kan udløses direkte af den relevante stimulus i konteksten) – ligesom eksistensen af begrebslig (konceptuel) betydning (evnen til at operere med *begrebet* 'luftalarm' snarere end blot at reagere når en konkret alarm lyder over byen) også forudsætter et potentiale der ikke er bundet til en konkret situationel instantiering. I social optik betyder det at medlemmer af sprogsamfundet opnår 'trækning-sret' på et forudsat fælles univers af udtryksmuligheder og begreber, som er langt større end enhver konkret aktualiseret meddelelse kan rumme.

Denne forestilling om sprogbygningen opfatter den som baseret på sprogbrugen ('usage-based', med en betegnelse for koalitionen mellem kognitiv og funktionel lingvistik i USA, jf. Barlow og Kemmer 2000) – men uden at dette skal forstås som et forsøg på at udviske sondringen mellem system og usus. Den empiriske proces som samtidig forbinder og adskiller de to niveauer, er en 'destillationsproces', hvorved elementer fra sprogbrugen tingsliggøres/hypostaseres/opsamles i generaliseret form beregnet på senere brug (NB som elementer og ikke som hele genbrugelige ytringer, jf. ovenfor, i hvilket tilfælde der ikke behøvedes nogen adskillelse). De to niveauer hænger således sammen, men har en forskellig livscyklus: hvor selve sprogbrugen har en meget hurtig omsætningstid, har det opsamlede potentiale væsentlig langsommere biorytmer. Langsomheden har to årsager, en kognitiv og en social: selve den kommunikative begivenhed udfolder sig i øjeblikket og kan være glemt øjeblikket efter, men ændringen af det kognitive reservoir må nødvendigvis følge efter i tid og fordrer en selektionsproces – såvel som på sprogsamfundsplan en sprednings-(?propagations'-)proces.

Når først sprogbygningen eksisterer som kognitivt og socialt faktum, har den en kausal betydning for sprogbrugen (det overliggende niveau griber således ind i det underliggende), derved at det er upraktisk for sprogbrugerne at afvige fra de brugsanvisninger som elementerne er belagt med i sprogsystemet. Ligesom et andet tegnsystem, rødt og grønt i trafikken, afhænger den kausale kraft af sprogbrugernes kognitive system og deres reaktionsmønstre, men i begge tilfælde er der en feedback fra omverdenen som (ligesom i evolutionær biologi) er med til at favorisere adaptiv (system-tilpasset) adfærd: Hvis man i strid med systemet vælger at køre frem for rødt risikerer man at blive fra-selekeret, ligesom ens ønsker bliver fra-selekeret hvis man vælger at bruge ordet 'varm' i stedet for 'kold' når man ønsker en øl der ligger under stuetemperatur. Det betyder at sprogsystemets eksistensmodus er som mønster ('pattern'), mens sprogbrugen eksisterer som proces (jf. Fortescue 2002). Ligesom momenter af processen opsamles og føjes ind i mønsteret, griber mønsteret regulerende ind overfor processen og kanaliserer den.

Denne dobbelthed, som er nært beslægtet med de tidligere spaltninger der er beskrevet, betyder at faktisk sprogbrug altid må beskrives som både en aktualisering af et

forudsat system (hvis man ikke kender sproget, forstår man ikke ytringen), og som en selvstændig begivenhed der ikke kan reduceres til systemet (hvis ikke man forstår den måde system-egenskaberne fungerer i den konkrete kontekstuelle proces, forstår man heller ikke ytringen).

Funktionelle sprogbeskrivelser har i et vist omfang profileret sig ved at fokusere på de processer der viser sprogbrugens betydning for sproglige kategorier, hvilket er vigtigt i forhold til autonomistiske forestillinger om struktur og system. Betydningen af frekvens for kategoriers opståen og stabilitet er et godt eksempel på denne type forskning (jf. Bybee og Hopper 2001, Bybee 2002). Hvis polariseringen overdrives, risikerer man imidlertid en reduktion af potentialets status i forhold til det aktualiserede. Dette kan ses fx i Thompson (2002), hvor korpusfund bruges som argumentation for at det mindre frekvente ikke bør medregnes til systemniveauet (= potentialet): det man kan sige er det man faktisk har sagt. Selv når man beskriver udpræget diskursorienterede størrelser (jf. fx Hansen 1998), er det imidlertid (set i lyset af den position jeg her har fremstillet) et essentielt moment at være opmærksom på brudfladerne mellem et forudsat potentiale og den dynamik der ligger i usus – i stedet for af princip at garantere faktisk usus at få det sidste ord.

Denne opfattelse har også betydning for forholdet mellem synkroni og diakroni. Det at de to indbyrdes påvirkningsmekanismer (destillering fra sprogbrug til sprogsystem, adaptation fra sprogsystem til sprogbrug) hele tiden fungerer sideløbende, betyder at en synkron sprogtilstand strengt taget kun eksisterer som øjebliksbillede. Man kunne derfor fristes til, som visse grammatikaliseringsteoretikere, at hævde at kun diakroni er egnet til at beskrive sproglige lovmæssigheder, mens synkroni er et epifenomen (jf. Bybee, Pagliuca & Perkins 1994:4). Det vil imidlertid være en tilsnigelse, for diakroni forudsætter at man til enhver tid kan fastslå hvad den synkrone tilstand er – ellers er heller ikke forandring beskrivelig. Den relevante generalisation går tilbage til Saussure, som brugte termen 'pankron' sprogbeskrivelse om det univers hvor tidsdimensionen var med i det samlede billede, samtidig med at synkrone relationer var repræsenteret. Både synkrone og diakrone beskrivelser er abstraktioner fra en pankron helhed.

Sprogsystemets placering i sprogsamfundets sociale og interaktive univers betyder endvidere at variabilitet ikke er et randfænomen der kan udsættes til efter den egentlige sprogbeskrivelse er færdig. Igen må man her gennemføre en omvendning af det sædvanlige perspektiv: i stedet for at se variation som en undtagelse fra en ellers stabil regel, må man se generalitet og konstans som noget der opstår på en baggrund af forudsat variation. Et fælles sæt af valgmuligheder må for at findes skabes og vedligeholdes i kraft af sociale processer, og disse processer fungerer jævnsides med processer der skaber individuelle og lokale variationer. Det er behovet for og ønsket om at have adgang til en fælles pulje af udtryksmuligheder, der holder individer sammen i et sprogsamfund, og grænserne for konstansen sættes af de grænser som hører sammen med karakteren af de ønsker og behov man har. I stedet for at tage udgangspunkt i en ideel homogenitet som Chomsky, kan man derfor med fordel tage udgangspunkt i en forestilling om variabilitetens omfang (jf. også Nedergaard Thomsen 2003): hvilke varianter er til rådighed indenfor det samlede sprogsamfund, og på hvilken måde er tilhørsforhold til undergrupper indenfor sprogsamfundet en medvirkende faktor ved valget af udtryksformer (jf. Geeraerts 2004)? Homogenitet kan kun opnås ved en abstraktion fra denne dimension, og en sådan er

(ligesom enhver anden idealiserende abstraktion) tilladelig i det omfang den er forenelig med det deskriptive formål man forfølger, og ikke indebærer at man taber den komplekse helhed af syne.

1.6. Metoder

Det sproglige genstandsområde der er aftegnat ovenfor kan studeres på samme måder som er kendt fra sprogvidenskaben i bred almindelighed. Det eneste der gør det relevant at diskutere metoder, er spørgsmålet om hvordan den gennemgående dobbelthed mellem det forudsatte, strukturerede potentiale og den konkrete sproglige udfoldelse kan studeres i det overordnede funktionelle perspektiv der er præsenteret her.

I det omfang det forudsatte sociale potentiale er noget man har adgang til som medlem af sprogsamfundet, kan man også som funktionalist tappe sin egen viden som en del af forskningsprocessen, fx siddende i sin egen lænestol. Intuition er imidlertid en usikker metode af forskellige årsager, og den bør udøves med støtte af kontrollerende procedurer, fx den eksperimentelle (omend intuitive) procedure der kendes under navnet *kommutation*: hvis man fremsætter en teori om et elements bidrag til helheden (betydningsmæssigt eller distinktivt), kan denne kontrolleres ved at man udskifter dette element med et andet og tjekker hvad ens intuition siger til denne udskiftning. Denne hæderkronede strukturelle metode er især brugt i fonemanalysen, men kan ligefuldt benyttes ved analysen af indholdsbærende elementer; hvis man har svært ved at beskrive indholdet af to nærtbeslægtede elementer (såsom *endnu* overfor *stadig*), har det en disciplinerede virkning på ens tankeproces at udskifte dem på samme plads.

Der er her den forbindelse med idegrundlaget, at kommutation understreger egenskaber ved systemet som korrigerende faktor overfor intuitioner der er bundet til den øjeblikkelige situation. Det modsvarende korrektiv vil være at undersøge i hvor høj grad potentialet faktisk udnyttes i aktualiserede ytringer – og det kan så vise sig at denne udskiftningsmulighed er af ringe praktisk betydning, fordi valgene træffes på andre niveauer. Fx er bestemthed og ubestemthed så stærkt forbundet med hele meddelelsen, at en beskrivelse der kun ser på valget som en del af NP-strukturen isoleret set, ikke vil kunne levere en tilfredsstillende beskrivelse af bestemthedens relation til faktisk sprogbrug.

Intuitionens formåen er (som beskrevet af Givón 1995:18) forskellig i forhold til forskellige sproglige områder, også når det drejer sig om forhold der principielt omfattes af et individs sproglige potentiale. Den er stærkest i relation til begrebmæssig betydning, svagere i forhold til mere abstrakte betydninger som de udnyttes af grammatiske kategorier og svagest når det drejer sig om processuelle og diskursive betydninger. Når man analyserer variation, synkron eller diakron, er den i sagens natur uhyre upålidelig eller direkte uanvendelig.

Efterhånden som man bevæger sig ud i intuitions yderdistrikter, bliver det derfor tiltagende nødvendigt at supplere eller erstatte den med andre metoder. Den klassiske metode er excerpering, som med vore dages korpusteknologi er blevet betydelig lettere, hvilket også betyder at kravene er blevet skærpet om at have korpusbelæg for påstande man fremsætter med støtte i intuitionen.

Ikke alle forhold kan imidlertid belyses af korpora. Dels kan selv meget store korpora kun i begrænset omfang belyse fænomener under en vis frekvens; dels kan de i sagens natur ikke beskrive forholdet mellem input og sproglig respons. Laboratorieeksperimenter med kontrolleret input er derfor nødvendig når man vil undersøge hvordan kognitive processer fungerer med hensyn til produktion af eller respons på specifikke sproglige udtryksformer. Også her har en distinktivt orienteret tankegang en rolle at spille: førend man har en ide om hvilke valg der er relevante, er det svært at designe eksperimenter som viser noget klart om på hvilken måde det kognitive system håndterer bestemte inputtyper. Men valgene behøver naturligvis ikke være kodeorienterede – de kan være orienteret ud fra typer af sproglige præstationer ('theory of mind', fx: kan man skelne mellem egne (tidligere) opfattelser, andres opfattelse, og virkeligheden som man ser den nu). Hvis man specifikt ønsker at undersøge hvordan sprogprocessing foregår, er det imidlertid nødvendigt at have hypoteser om hvilke krav om sondringer og brugsbetingelser i øvrigt koden stiller sprogbrugeren overfor.

Som randfænomen kan man spørge hvad dansk funktionel lingvistik kan sige om den pan-humanistiske aktivitet at beskrive sproglige ytringer eller sprogspil i det hele taget, med alle de formål man kan have med det. Det centrale må her være at understrege kompleksiteten i forholdet mellem det sproglige potentiale og dets udnyttelse til faktisk kommunikation. Alle forsøg på at slutte direkte fra koden til budskabet, eller fra budskabet til koden, indebærer en reduktion af kompleksiteten i sproglig kommunikation. Dette kan fx være et kritisk potentiale i forhold til visse anvendelser af begrebet 'diskurs', forstået som en subkode der er bundet til ganske bestemte budskaber. En sådan en-til-en relation mellem kode og budskab kan naturligvis tænkes som et grænsetilfælde, specielt ved ritualiserede former for kommunikation; men standardsituationen vil være at man i kommunikative processer møder en række grænseflader, hvor der skal træffes valg: der skal vælges en (sub)kode der passer til situationen, en handlende og dermed kommunikerende rolle i forhold til processen, en meddelelse der passer til ens hensigter, helt ned til de illokutive, modale og referentielle tegn der placerer meddelelsen i forhold til konteksten. Uden at man ser de sproglige valg som noget der situerer sig i forhold til et forudsat univers af muligheder, kan man ikke yde denne kompleksitet retfærdighed.

1.7. Teori og empiri – og systemisk-funktionel lingvistik (= SFL) som advarende eksempel

Al videnskabelig beskrivelse udspiller sig i et spændingsfelt imellem to aktiviteter, opstillingen af en teori og indsamlingen af empiriske data der kan afkræfte eller bekræfte teorien. Forskellige forskere befinder sig typisk på forskellige steder i dette felt, og den enkelte forsker bevæger sig også; men uanset hvor tæt ved den ene pol man befinder sig, er man altid afhængig af forholdet til anden pol., hvis ens forskning skal være frugtbar. Dette er epigrammatisk udtrykt på den måde at teori uden empiri er tom, mens empiri uden teori er blind (vistnok af Kant). Mere jordnært betyder det første at hvis man nøjes med at opstille teoretiske modeller uden at bekymre sig om hvordan de forholder sig til virkeligheden, kan teorierne aldrig komme til at levere nogen ny viden; de forbliver rene luftkasteller, en slags parallel-univers i forhold til virkeligheden. Hvis man til gengæld går ud og indsamler data uden at spekulere på hvad disse data viser, dvs. hvilke egenskaber

ved virkeligheden de afspejler, kan man blive ved i det uendelige uden at blive klogere af den viden man får. Slutpunktet er her en model af verden i forholdet 1 : 1 – en ren gentagelse, snarere end en bearbejdning, af input fra verden.

Den frugtbare midtbane i modsætning til de to grøfter er fremfor alt karakteriseret ved at man fastholder samspillet mellem teorien og empirien. Det betyder at man skal udlede forudsigelser af teorien, som data kan enten bekræfte eller afkræfte, og derefter gå ud og finde de relevante data. Når disse så er fundet, må man igen overveje konsekvenser for teorien og derpå gå ud og finde nye data. Der skal således være forbindelse begge veje: teorien skal kaste lys over data ved at gøre det interessant om de har den ene eller den anden egenskab – data skal kaste lys over teorien ved enten at bekræfte eller afkræfte den. Da palæontologen Steven Gould fremsatte sin teori om 'punctuated equilibrium' ('ligevægtsperioder adskilt af kriser') som formel for evolutionshistorien, gav man sig til at lede efter lange perioder i aflejringerne hvor intet skete – og det var naturligvis uhyre interessant for Gould at det lykkedes (og dermed afkræftede den tidligere forestilling om langsom, men kontinuert udvikling). Det er svært at forestille sig hvordan en omhyggelig dokumentation af at hvert nyt aflejret lag intet ændrer i forhold til det foregående, kan få det til at give i videnskabsmandens sjæl, uden netop i relation til en sådan teori.

Denne videnskabelige dobbelthed manifesterer sig i en dobbelthed i den (oftest distribuerede, snarere end individuelle) kognitive proces som er kernen i videnskabelig erkendelse. Dels skal der være en repræsentation, som rummer teorien om genstandsområdet; dels skal der være en repræsentation af indkommende data – og endelig skal de to sæt af repræsentationer bringes i relation til hinanden, således at teorien belyser egenskaber ved data, og data belyser egenskaber ved teorien. Hvis dette remtræk fungerer som det skal, bliver teorien løbende ændret af feedback fra data, og omvendt bliver teorien i stand til at profilere nye egenskaber ved de data den konfronteres med. Teorien bliver derfor gradvis i stand til at håndtere flere og flere slags data, samtidig med at den bliver i stand til at håndtere de samme data på en mere og mere dækkende måde. Det ville være fristende at sige at teorien bliver mere og mere 'rigtig' – men da det altid kan tænkes at der kommer en forklaring på et nyt grundlag der viser sig at være bedre, er det sikrere at bruge ordet 'robust': en teori der har overlevet og tilpasset sig store mængder af forskellige data kan anses for mere robust end en der lige er udtænkt og kun er blevet brugt på nogle få udvalgte data.

Det ligger i denne beskrivelse af forskningsprocessen at en teori er noget andet end blot en beskrivelse der enten kan være rigtig eller forkert (hvad den i daglig tale ofte reduceres til). Dels er den mere omfattende end en enkelt påstand – den giver mulighed for at mange forskellige enkeltpåstande kan sættes ind i en større sammenhæng. Desuden er den et nødvendigt redskab for forskningen, i kraft af at man overhovedet ikke kan komme i gang uden at have en teori (jf. den blinde empiri) – det er altså bedre at have en dårlig teori end slet ingen, for så kan man i det mindste få vekselvirkningen i gang mellem de påstande man udleder af sin teori og de empiriske observationer man finder frem til. Denne kompleksitet betyder at en teori også har et komplekst forhold til virkeligheden. Teorien som helhed er således ikke direkte falsificerbar, på den måde en enkeltpåstand er. Når man har udledt en påstand af sin teori og konstateret at selve denne påstand kan falsificeres, dvs strider imod empiriske fund, smider man ikke hele teorien ud, men ændrer

på den og afleder nogle nye påstande, som man så prøver at få belyst empirisk. En teori afspejler også det perspektiv man vælger at anskue genstanden i – i funktionel lingvistik vælger man fx at se sproglige fænomener i sammenhæng med den omverden de spiller sammen med. Det er ikke direkte 'forkert' eller 'rigtigt', men på langt sigt kan det vise sig mere eller mindre frugtbart, dvs. i større eller mindre omfang give anledning til robuste beskrivelser af genstandsområdet. En teori der trods lang tids brug ikke giver særlig meget af den slags vil derfor blive 'forladt', snarere end at den bliver lodret falsificeret.

Det afgørende er altså selve arbejdet med at få teorier til at gribe om virkeligheden. Den mest oplagte fælde i denne proces er at man scanner data for at finde eksempler der bekræfter teorien, og så koncentrerer sig om dem. Den er fælles for alle videnskaber – sådan gør alle spontant, uanset hvor meget umage de gør sig for at undgå det, og denne risiko må derfor reguleres af procedurer for hvordan data udvælges og bearbejdes. I humanistiske videnskaber er denne proces imidlertid vanskeligere at gøre kontrollabel end i naturvidenskaben, fordi en del af data har karakter af fortolkning, dvs. at de har en delvis subjektiv ontologi: det sete, herunder altså data, afhænger (delvis) af øjnene der ser. Når det ikke altid er muligt at iværksætte kontrollerede eksperimenter, og det derfor drejer sig om fortolkning af eksisterende datamængder, er det sværere at styre den spontane tilbøjelighed til at finde eksempler der bekræfter teorien. En vigtig årsag til dette ligger ud over den spontane interessebestemte kognition, altså at man ser det man kikker efter. Det ekstra ligger i at ens indarbejdede teoretiske begreber får status af de begreber man tænker *med*, dvs. de bliver en del af de briller gennem hvilke man ser på virkeligheden. Når først man har lært at torden og lyn er manifestationer af samme begivenhed, hører man torden og ser lyn *som* en del af samme begivenhed. Det kan man gøre hvadenten teorien er rigtig eller forkert. Hvis man har en teori om at andre racer er laverestående, ser man deres anderledes kultur og livsform som manifestation af deres lavere stade. I kraft af den mekanisme bliver data altså allerede på det ubevidste plan slebet til så de passer med ens teori. Derfor ser dybdekasus-teoretikere alle sproglige sætninger som konfigurationer af kasus omkring et verbum, frasestruktur-grammatikere ser dem som træstrukturer, og konstruktionsgrammatikere ser dem som ansamlinger af konstruktioner.

Denne gensidige tilpasning mellem ens data og ens teori er en risiko alle er undergivet, alene af den grund at vi (formodentlig) er genetisk programmerede til at adaptere vores begrebsapparat til at processere fænomener i verden på de måder der er interessante for os. Det interessante er derfor hvor meget man gør for at modvirke denne konstante risiko. Det er her et levende debatmiljø kan give forskere noget som de ikke kan levere på egen hånd – feedback fra folk der ser med andre øjne. En vigtig grund til at forskning er et godt eksempel på distribueret kognition er derfor at der er visse typer af nødvendig feedback der fortrinsvis fås udefra. Hvis man har en lingvistisk skoledannelse, er det afgørende at den feedback medlemmerne giver hinanden, har den rigtige balance mellem bekræftelse og korrektion, jf. afsnit 1 ovenfor: Man skal dels hjælpe hinanden til at komme videre med problemerne end man kunne på egen hånd, ved at dele præmisser i tilstrækkelig høj grad – men man skal også hjælpe med at etablere en konfrontation med de ubekvemme sider af virkeligheden, som den enkelte forsker er blind for.

Disse maksimer vil formodentlig lyde banale for alle der ikke selv har erfaring med forskning, på linje med at man skal se sig for når man går over gaden og vaske hænder når

man har været på wc. En sådan reaktion overser imidlertid én ting, nemlig at (god) forskning er ret vanskelig at lave. Når man prøver at skaffe ny viden, er der typisk en grund til at denne viden ikke allerede findes, og det vil sige at man som forsker næsten pr. definition altid arbejder på kanten af hvad man kan magte. Man må derfor sætte ressourcerne ind på at sikre at der overhovedet kommer noget ud i den anden ende, også selvom der skulle smutte noget her og der. Fejlprocenten kan være meget stor, også ved god forskning, og det bør man have en grundlæggende generøsitet over for.

Det betyder også at der skal være plads til et nogle forskere bruger det meste af deres krudt i den teoretiske afdeling, altså med at udkaste nye modeller for hvordan virkeligheden kan være indrettet, og ikke selv er særlig gode til at tjekke om de nu også passer. Der er en klassisk arbejdsdeling mellem teoretiske og eksperimentelle fysikere, og denne arbejdsdeling behøver ideelt set ikke at give anledning til gensidig mistro, heller ikke blandt lingvister. Ligeledes skal der være plads til at nogle bruger krudtet på at indsamle og beskrive data uden at disse tilføjer voldsomt meget nyt til de (teoretiske) repræsentationer af virkeligheden, vi havde i forvejen. Sidstnævnte opleves ofte som kedelige, men netop de kan ved deres aktivitet legitimere at andre kan få lov at koncentrere sig om at udkaste spændende men fritflyvende ideer. Betingelsen er blot at der er samspil mellem de forskellige ender af feltet.

Denne principielle åbenhed kan motiveres med henvisning til naturens egen problemløsningsmekanisme: evolution foregår ikke ved at der kun sker fornyelser som er brugbare, men ved at der foregår masser af fornyelser, hvoraf de fleste så bliver sorteret fra igen. Det er eksistensen af en sorteringsproces, der er karakteristisk for et sundt videnskabeligt miljø, ikke at alt hvad der siges, umiddelbart ser fornuftigt ud. Også i sprogvidenskaben er der mange eksempler på at man arbejder ud fra præmisser der ikke ser særlig plausible ud på forhånd. Den generative grammatik har i mere end en generation som hovedregel arbejdet med et basalt niveau der hverken var udtryk eller indhold, til trods for at sprog er defineret ved at være tegn med udtryk og indhold, og opstillet som kriteriet for 'forklaring', at man kunne påvise hvordan strukturer kunne udledes af en postuleret medfødt grundstruktur, der er af rent formel karakter. Der er formodentlig forholdsvis få personer uden for den generative verden som nogensinde har fundet denne hypotese troværdig i sig selv, men det har ikke hindret den i at være forudsat beskrivelsesgrundlag i den pragmatisk set mest succesrige skoledannelse nogensinde. Man kan måske mene at man ikke behøvede at have brugt fuldt så lang tid på at komme ud over denne grundantagelse som den generative grammatik har brugt, men det afgørende er igen at der faktisk sker en vekselvirkning med data, så teorien reagerer på feedback fra virkeligheden. Hvor fjernt den generative grammatik end på mange punkter har været fra at lade sig afkræfte af faktisk sprogbrug, har grammatikalitetstesten på det konkrete plan og reaktioner imod forskellige former for ukontrollabel kompleksitet på det mere abstrakte plan betydet at teorien ikke har forseglet sig på alle punkter, men faktisk i et vist omfang flytter sig for at få bedre greb om virkeligheden.

Den eneste utilgivelige synd i et således beskrevet billede af videnskabelig praksis, er derfor hvis vekselvirkningen mellem teori og empiri mangler. Som et eksempel på at denne risiko er aktuel i sprogvidenskaben, også når det drejer sig om forskere hvis sprogsyn ligger tæt på det der er beskrevet som karakteristisk for dansk funktionel

lingvistik, kan man (inspireret af Carl Bache, jf. Bache *fc*) nævne den videnskabelige praksis i den såkaldt systemisk-funktionelle lingvistik, dvs. den teoridannelse der er grundlagt af Michael Halliday. Beskrivelsen kan samtidig illustrere faremomenterne ved skoledannelse, hvis skoledannelsen betyder at man holder op med at underkaste resultater indenfor skolen en kritisk afprøvning: det videnskabsteoretiske og det videnskabspragmatiske hænger snævert sammen i dette tilfælde.

Som udgangspunkt skal det understreges at denne alvorlige kritik ikke indebærer en påstand om at alt hvad der er sagt af Halliday eller af andre systemiske lingvister er forkert eller uvidenskabeligt. Halliday er selv foruden at være karismatisk og inspirerende en uhyre vidende og iderig personlighed, og både han selv og en række forskere har med udgangspunkt i hans ideer ydet værdifulde bidrag til sprogvidenskaben. Påstanden drejer sig specifikt om systemisk lingvistik som teoretisk skoledannelse, set i lyset af hvordan den bruges i relation til sproglige data. Man kan sige det på den måde, at der kan være god grund til at bruge indsigter fra systemiske lingvister, mens der må advares imod at tilslutte sig selve den systemisk-funktionelle lingvistik.

Kritikken, som her kun kan dokumenteres eksemplarisk, går begge veje. Den ene vej består i at data ikke (eller i for ringe grad) holder teorien i tømme: det er ikke klart i hvilket omfang teorien hviler på, eller eventuelt kunne afkræftes af, bestemte former for data. Den anden vej består i, at data ikke (eller i for ringe grad) belyses af teorien: data af en hvilken som helst art kan i forholdsvis ufordøjet stand føjes ind i teorien, som derfor tendentielt kan blive uhyre omfattende. Set i forhold til hvad der blev sagt ovenfor, risikerer SFL både at skabe luftkasteller der ikke korrigeres af feedback fra virkeligheden, og at arbejde hen imod en 1:1 model af hele verden.

Med hensyn til selve teoriens grundlæggende begreber kan man nævne de tre grundlæggende 'metafunktioner', den eksperientielle, interpersonelle og tekstuelle, som et eksempel på det problematiske forhold mellem teori og empiri. Hvad indebærer det egentlig at påstå at der findes netop disse tre metafunktioner? Det er ikke klart hvad man kan udlede af det, eller om der fx ville være noget i vejen for at foreslå en fjerde, fx en 'ekspressiv' metafunktion. Eksistensen af netop disse tre giver ikke anledning til hypoteser om at de skal indrangeres på en bestemt måde i strukturen (der måske kunne testes). På det rent begrebslige plan er den tekstlige funktion også af en anden slags end de to øvrige, hvilket Halliday også selv har anført, jf. Butler (2003:241). Halliday har givet nogle antydninger af hvilke egenskaber ved sproget der svarer til de tre strata, men disse er lette at anføre modtilfælde imod (Butler 2003: 243-44).

Lidt længere nede i abstraktion kan man nævne inddelingen i fire fundamentale talehandlinger, struktureret i to valg: (1) mellem at tilbyde eller anmode (2) mellem information på den ene side og varer/tjenesteydelser på den anden (Halliday 1994: 68-69). Et stykke af vejen kan der anføres sproglige data til støtte for denne inddeling: Valget af indikativ svarer til en fokus på information, og indenfor dette valg kan man så igen vælge mellem at give (deklarativ) eller anmode om information (interrogativ). Men hvis man vælger 'imperativ', svarende til 'varer og tjensteydelser', i stedet for indikativ, har man kun muligheden for anmodning, ikke for tilbud. Dette er Halliday naturligvis helt klar over, men det fortolkes så på den måde at sproget savner en 'kongruent' realisation af den fundamentale talehandling at tilbyde varer og tjensteydelser.

I teoriens overordnede geografi opereres med tre niveauer: det semantiske, det leksikogrammatiske og det fonologiske, hvoraf de to nederste er velkendte. Mere problematisk er det semantiske niveau, som er anskuet i tekstligt perspektiv. Det er tænkt uafhængigt af det leksikogrammatiske, bl.a. fordi den tekstlige helhed (med rette, kommunikativt set) anses for mere fundamental fra et funktionelt synspunkt end det enkelte grammatiske valg. Spørgsmålet er imidlertid med hvilken baggrund man opstiller de tekstlige, semantiske valg, som så skal realiseres i det leksikogrammatiske system. Det er her, det fundamentale problem opstår: Så vidt man kan se, er der intet der begrænser teoriens udøvere i at postulere lige præcis det sæt af valg de har lyst til. Dels er grænserne mellem semantik og leksikogrammatik flydende (Butler 2003:178ff), dels kan man frit postulere semantiske valg uden at disse afspejles leksikogrammatisk (fx 'tilbud om varer/tjenstydelse', jf. ovenfor).

Bache (fc) har givet et eksempel på hvordan man kan udnytte friheden imellem semantiske valg og leksikogrammatisk system, nemlig i analysen af tempussystemet. Analysen af tempus indebærer bl.a. at elementet af deixis ignoreres, og tempus ses udelukkende som relationel. Der er et valg mellem tre fundamentale muligheder (nutid/datid/fremtid), svarende til rækkefølgen mellem begivenhedens tid og referencetid (jf. Reichenbach 1947). Endvidere betragtes valget som rekursivt: man kan vælge i flere omgange. Hvis man vælger to gange nutid, realiseres den sekundære nutid som progressiv; hvis man vælger to gange datid, realiseres den sekundære datid som førtid (samlet førdatid); hvis man vælger to gange fremtid realiseres den sekundære fremtid som (*be*) *going to* – og så fremdeles. Teorien forudser også muligheder som *will have been going to be being tested*.

I forhold til sprogets strukturelle kategorier betyder dette at man (foruden deixis) ignorerer forskellene mellem førtid og datid (begge dele manifesterer datid) og *will* og *going to* (begge dele manifesterer fremtid), og progressiv og præsens. Man ignorerer desuden typologiske generalisationer om de forskellige typer af betydning der er involveret i de forskellige kategorier (tempus overfor aspekt; prospektiv overfor futurum). I forhold til faktisk sprogbrug ignorerer man at de komplekse flerfolds rekursive former aldrig er attesteret i virkelig sprogbrug (Bache kontrollerede selv i British National Corpus). Det er desuden velkendt, jf. Bybee & Dahl 1989, at grammatiske tempusformer i modsætning til logiske operatorer netop *ikke* er rekursive. Bache har (2004) fremført denne kritik i et forum der også rummede teoriens ophavsmænd, og mødt den klare holdning at der ingen interesse var i miljøet for at lave teorien om.

Set fra et rent lingvistisk synspunkt er dette egentlig ikke så bekymrende; der er ingen risiko for at denne beskrivelse vinder indpas uden for SFL-kredsen selv. Mere problematisk er det i forholdet til grænsefladen mellem sprog og analysen af sprogligt formidlede kommunikative processer, og i forhold til potentielle brugere der ikke har nogen lingvistisk ekspertise (men kommer til SFL for at gøre brug af den sprogvidenskabelige ekspertise man forestiller sig teorien har genereret). Den stærkt anvendelsesorienterede holdning i SFL er af stor betydning for vurderingen af hvad friheden til at opstille valgmuligheder som udgangspunkt for analysen. I videre perspektiv har det også at gøre med videnskabsfolks ansvar overfor offentligheden: En orientering imod anvendelse kan tage sig ud som noget der repræsenterer en hensyntagen og en

åbning overfor 'brugere' uden for den videnskabelige verden. Men det betyder på den anden side også at ansvaret for at have det videnskabelige grundlag i orden er skærpet, netop fordi man henvender sig til et publikum der ikke har baggrund for at kikke teorien i kortene. Her kan der derfor være god grund til at nære betæneligheder (se om denne risiko også Widdowson 2004).

Når man skal analysere tekster eller sprogspil, herunder institutionelle sproglige processer, giver den praksis der er beskrevet, store muligheder for at analytikeren får frit slag til at postulere de semantiske valgmuligheder man nu har lyst til – og derpå applicere dem på et sprogligt materiale. I en fase koblede Halliday (1973) således Basil Bernsteins kategorier på som udtryk for de valg man traf ('positions-orienteret' overfor 'person-orienteret'). Det principielle problem i et sæt af valgmuligheder der starter med sådanne sociologiske kategorier og ender med grammatiske kategorier som indikativ, ligger i vanskeligheden ved at gennemskue hvad der begrunder og validerer de valgte kategorier. Der er nemlig ingen lingvistisk begrundelse eller validering af de socio-semantiske kategorier – de er grebet, om ikke ud af luften, så ud af den intuition eller foretrukne teori som den enkelte analytiker vælger at lægge til grund. Man inkluderer dem fordi de "kan bruges", ikke fordi de har nogen videnskabelig status indenfor det sprogvidenskabelige beskrivelsesapparat. Dette er imidlertid i vidt omfang en del af principgrundlaget. Butler (2003:158) citerer Halliday for at teorien er udformet 'not so much to prove things, but to do things'. Og (p.157):

the value of a theory lies in the use that can be made of it, and I have always considered a theory of language to be essentially consumer-oriented. In many instances, the theorist is himself also and at the same time a consumer, designing a theory for application to his own task'.

Man udformer med andre ord kategorierne direkte med henblik på brug, og disse kan så uden videre blive lagt oven i teorien, uden at dette virker tilbage på den:

A feature of systemic work is that it has tended to expand by moving into new spheres of activity, rather than by reworking earlier positions. This reflects an ideological perspective in which language is seen not as unique or sui generis but as one aspect of the evolution of humans as sociocultural beings (Halliday 1994)

Det er meget vigtigt fra et videnskabeligt synspunkt at være præcis omkring den status begreber udarbejdet inden for SFL dermed kan gøre fordring på. Det betyder nemlig at de tilkommende empiriske beskrivelser breder sig ud over stadige større dele af verden og teoriapparatet tilsvarende akkumulerer, men uden at de to ting virker tilbage på hinanden i den vekselvirkning mellem teori og empiri der er beskrevet ovenfor som det centrale i videnskabelig praksis. På den ene side får man et voksende domæne af input from omverdenen der ikke belyses af den allerede foreliggende teori; på den anden side får man et voksende inventar af teoretiske begreber, der ikke bliver testet, men bare overtages uden videre:

...since, as we have seen, systemicists place a very high value on applications and their feedback into the theory, this tendency acts to reinforce the acceptance of hypothesis as received wisdom. (Butler 2003:204)

Som det blev sagt i indledningen betyder dette ikke at alt hvad der siges af SFL-folk er forkert. Men det betyder at de ingen hjælp får af teorien. Hvis det de siger, er rigtigt, er det rigtigt fordi de har haft en rigtig indsigt i det område de beskrev, uafhængigt af teorien. Det gælder både når der er tale om sprogstruktur (og Halliday har som sagt selv haft mange værdifulde indsigter i sprog), og når der er tale om et af de mangfoldige anvendelsesområder, som teorien er blevet brugt på. Her kan man i dansk sammenhæng nævne den SFL-baserede undervisning i forretningskommunikation på Syddansk Universitet. Grundlaget for en sådan undervisning kan ikke være SFL-teorien i sig selv; den har ikke nogen fundering der tillader den at være vidensbase for dette område. Hvis man derimod ad anden vej har indsigt i forretningskommunikation, kan man imidlertid på basis af denne indsigt selv vurdere hvilke betragtninger fra SFL der kan være nyttige. (Bl.a. er kategorien 'tilbud om varer og tjenstydelse' nok en mere plausibel kategori i forretningskommunikation end i normal dagligstuekonversation). Men hvis man bruger teorien uden at have sin egen analyse først, fordi man tror at teorien kan levere et solidt funderet analyseapparat, er man på gyngende grund.

Der er mindst to problemer i dette. Det ene har at gøre med at SFL rent faktisk gør fordring på at være en lingvistisk teori på linje med andre teorier. Problemet forværres af at teorien har så mange attraktive principper og ambitioner, at det er let at lade sig fascinere af den. Den ser ud til at kunne og ville mange ting, samtidig med at det er lettere at praktisere fordi man ikke skal igennem besværlige falsifikationsprocesser. Nye medlemmer kan derfor uden videre begynde her og opnå mere sexede resultater samtidig med at de får et lettere liv, fordi de ikke behøver at underkaste sig de videnskabelige spilleregler. Med McGregors ord:

The wide scope of SFL, together with its abhorrence of autonomous syntax—indeed, autonomy anywhere in language-constitute, in my opinion, just two of the many attractions of the theory. But this has not come without a price. The price that SFL has paid has been that in the drive to cast the widest possible net the fundamentals have been lost sight of...

Unfortunately, however, systemicists have shown little inclination to address the problems, and, if necessary, renovate some of their cherished beliefs. Indeed, they have strongly resisted criticism, resting their case on the pragmatic principle that the end justifies the means (e.g. Gregory 1987:104) (McGregor 1997:vii)

Den vigtigste forsyndelse ligger i selve spørgsmålet om remtrækket mellem teori og data:

Perhaps the most common criticism of systemic practice is that argumentation is severely lacking, to the point of being non-existent. (McGregor 1997: ix)

Den videnskabsteoretiske fare i denne situation er væsentlig at gøre opmærksom på fordi den ikke er umiddelbart synlig for potentielt interesserede. Det er fuldt ud muligt at få noget spændende og muligvis endda rigtigt ud af at applicere snart sagt et hvilket som helst begrebsapparat på data, og jo mere attraktivt begrebsapparatet umiddelbart ser ud, jo mere fristende er det at lægge det til grund for sin beskrivelse. Et populært emne for middagskonversation i de seneste år er det såkaldte 'enneagram', en psykologisk model hvori mennesker opdeles i ni forskellige typer, og så kan man få megen god og munter tid til at gå med at finde ud af hvilken gruppe man selv og samtalepartneren hører til. Det betyder imidlertid ikke at en sådan teori har nogen videnskabelig status – hertil kræves sammenligning med andre inddelinger såvel som med nul-hypotesen om at de forskellige egenskabs typer hver for sig er normalfordelte i populationen.

Man må derfor advare imod at bruge SFLs såkaldte teori både i videnskabelig og uddannelsesmæssig sammenhæng. Den er – hvis den skal behandles som en teori – lige så kompliceret og besværlig at lære som de teorier der har oparbejdet videnskabelig status ved gradvis at indrette sig efter de data de er blevet konfronteret med, men uden at den tilbyder brugeren begreber der er mere velfunderede end dem hun kunne opfinde på egen hånd. Den bruger en række lingvistisk klingende begreber og giver derfor en falsk aura af sprogvidenskabelig autoritet, samtidig med at den holder fast ved beskrivelser der strider imod bredt anerkendte forskningsresultater. På det empiriske plan er indvendingen at den ikke tilfører beskrivelsen hverken større soliditet eller større perspektivisk rækkevidde – fordi alt nyt som nævnt bare føjes til de tidligere opnåede resultater. Den kan sammenlignes med et projekt der går ud på at strikke et sengetæppe der kan dække hele verden, sådan at alt hvad der foregår i verden også er repræsenteret på sengetæppet. Der sidder folk og strikker hele vejen rundt om tæppet, og nye deltagere kan bare begynde hvor de vil. Nogle af de ting der strikkes ind i tæppet, giver en reelt dækkende beskrivelse og reel indsigt i det der repræsenteres – andre er spekulative og misvisende; men den praksis man har indenfor SFL betyder at man ikke får nogen hjælp af 'teorien' til at opdage hvad der er hvad. Man strikker bare videre. Og da mængden af sproglig praksis vokser mens man strikker, og der ikke er nogen grænse for hvor detaljeret analysen kan være (jf. kortet i målestok 1:1), bliver man aldrig arbejdsløs.

Hvis man vil lade sig inspirere af resultater opnået inden for SFL, hvad der som nævnt kan være god grund til på visse områder, skal man derfor omgås det stof man ønsker at bruge, med stor varsomhed, svarende til de forsigtighedsregler der gælder for forsøg med farlige stoffer indenfor kemi. På det teoretiske plan (for det første) skal man ikke gå ud fra at de begreber og termer man overtager, er veldefinerede på forhånd, eller at det er klart hvilket forhold der består mellem flere forskellige opfattelser indenfor SFL (jf. Butler 2003:203). Der er ingen gratisværdi i form af afklaret anvendelsespotentiale eller robusthed erhvervet gennem afprøvning af begrebernes holdbarhed. Man må derfor selv sørge for at definere og motivere sin brug af disse begreber, dvs. gøre dem til sine egne, inden man kan bruge dem; og hvis man ønsker at påstå at begreberne kan gøre fordring på videnskabelig status, må man selv demonstrere det.

For det andet, på det empiriske plan, skal man ikke gå ud fra at de beskrivelser der er givet på forskellige områder, fra den meget sproglige ende til den meget samfundsorienterede ende (fx ideologiske og uddannelsesmæssige emner), at empirien har

nogen videnskabelig fundering. Det kan godt være det der siges om emnet er rigtigt, og det kan ligeså godt være det er forkert: Der ligger ingen sammenhængende og afprøvet teori om emnet bag beskrivelsen. Også fra det empiriske udsigtspunkt gælder det altså, at man selv må levere den del af det videnskabelige projekt der mangler, førend man kan være sikker på at en beskrivelse affattet på baggrund af SFL reelt er leveringsdygtig i troværdig viden om genstandsområdet.

Referencer

- Bache, Carl. 2003. Tempus i Systemisk Funktionel Lingvistik. En kritisk gennemgang. I Bente Lihn Jensen, Iørn Korzen og Henrik Høeg Müller (red.), *Ny Forskning i Grammatik* 11, 7-28.
- Barlow, Michael and Suzanne Kemmer (eds.). 2000. *Usage Based Models of Language*. Stanford: CSLI Publications.
- Berlin, Brent, & Paul Kay. 1969. *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Bowerman, Melissa. 1996. "The origins of children's spatial semantic categories: cognitive versus linguistic determinants". In Gumperz, J. J., & S. C. Levinson. Eds. 145-176.
- Bull, William E. 1960. *Time, Tense and the Verb*. Berkeley: University of California Press.
- Butler, Christopher S. 2003. *Structure and Function: A Guide to Three Major Structural-Functional Theories*. (Studies in Language Companion Series 63). Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Joan Bybee. 1988. "Semantic substance vs. contrast in the development of grammatical meaning". In S. Axmaker, A. Jaisser & H. Singmaster. Eds. *Proceedings of the Fourteenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society: General session and parasession on grammaticalization*, 247-64. Berkeley: Berkeley Linguistics Society.
- Bybee, Joan. 2002. "Sequentiality as the basis of constituent structure". In T. Givón & B. Malle. Eds. *The Evolution of Language Out of Prelanguage*, 109-134. Amsterdam: John Benjamins.
- Bybee, Joan L., & Paul J. Hopper. Eds. 2001. *Frequency and the Emergence of Linguistic Structure*. Typological studies in language 45. Amsterdam: John Benjamins.
- Croft, W. 2000. *Explaining Language Change: An Evolutionary Approach*. London: Longman.
- Croft, W. 2001. *Radical Construction Grammar: Syntactic Theory in Typological Perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- Dahl, Östen. 1979/1987. "Case Grammar and prototypes". In R. Dirven & G. Radden. Eds. *Concepts of Case*, 147-161. Tübingen: Günther Narr.
- Dahl, Östen. 1998. "'Substance' and Danish Functional Grammar: comments on *Content-Expression, and Structure: Studies in Danish Functional Grammar*". *Acta Linguistica Hafniensia* 30, 202-205.
- Daidsen-Nielsen, Niels. Ed. 1996. *Sentence Analysis, Valency, and the Concept of Adject*. Copenhagen Studies in Language 19.
- Diderichsen, Paul. 1946 [1968]. *Elementær dansk grammatik*. København: Gyldendal.
- Dik, Simon C. 1989. *The Theory of Functional Grammar. Vol 1: The Structure of the Clause*. Dordrecht: Foris.

- Dik, Simon C. 1997a. *The Theory of Functional Grammar. Part 1: The Structure of the Clause*. Edited by K. Hengeveld. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Dik, Simon C. 1997b. *The Theory of Functional Grammar. Part 2: Complex and Derived Constructions*. Edited by K. Hengeveld. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Durst-Andersen, Per. 1992. *Mental Grammar: Russian Aspect and Related Issues*. Columbus, Ohio: Slavica Publishers.
- Durst-Andersen, Per. Red. 2002. *Sprog og typer i kontrast: Forskelligartede danske bidrag til en forståelse af sproglig typologi*. Copenhagen Working Papers in LSP, 3.
- Durst-Andersen, Per, & Michael Herslund. 1996. In Engberg-Pedersen, E., et al. Eds. 65-102.
- Emmeche, Claus, Simo Køppe & Frederik Stjernfelt. 1993. Emergence and the ontology of levels: in search of the unexplainable. *Arbejdsrapporter, Afdeling for litteraturvidenskab 11*. København: Københavns Universitet.
- Engberg-Pedersen, Elisabeth. 1996. "Arbitrariness and iconicity". In Engberg-Pedersen, E., et al. Eds., 453-468.
- Engberg-Pedersen, Elisabeth, Lisbeth Falster Jakobsen & Lone Schack Rasmussen. Eds. 1994. *Function and Expression in Functional Grammar*. Functional Grammar Series 16. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Engberg-Pedersen, Elisabeth, Michael Fortescue, Peter Harder, Lars Heltoft, Lisbeth Falster Jakobsen. Eds. 1996. *Content, Expression and Structure: Studies in Danish Functional Grammar*. Amsterdam: John Benjamins.
- Engberg-Pedersen, Elisabeth, & Peter Harder. Eds. 2001. *Ikonicitet og struktur*. København: Københavns Universitet.
- Fillmore, Charles J.—Paul Kay—Mary Catherine O'Connor. 1988. "Regularity and idiomaticity in grammatical constructions: the case of Let alone", *Language* 64,3: 501–538.
- Fortescue, Michael. 2001. *Pattern and Process: A Whiteheadian Perspective on Linguistics*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- .Fortescue, Michael. 2001. *Pattern and Process. A Whiteheadian perspective on linguistics*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Fortescue, M., P. Harder & L. Kristoffersen. Eds. *Layered Structure and Reference in a Functional Perspective: Papers From the Functional Grammar Conference in Copenhagen 1990*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Geeraerts, Dirk. 1997. *Diachronic prototype semantics : a contribution to historical lexicology /*. Oxford: Clarendon.Press.
- Givón, T. 1995. *Functionalism and Grammar*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Goldberg, Adele E. 1995. *Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. Chicago: Chicago University Press.
- Gregory, Michael. 1987. "Meta-functions: aspects of their development, status and use in systemic linguistics". In M. A. K. Halliday & R. Fawcett. Eds. *New Developments in Systemic Linguistics I: Theory and Description*, 94-106. London: Pinter.
- Gumperz, John J., & Stephen C. Levinson. 1996. Eds. *Rethinking Linguistic Relativity*. Studies in the Social and Cultural Foundations of Language 17. Cambridge: Cambridge University Press.
- Halliday, M. A. K. 1973. *Explorations in the Functions of Language*. London: Edward Arnold.

- Halliday, M. A. K. 1994. *An Introduction to Functional Grammar*. 2nd edition. London: Edward Arnold.
- Hansen, Maj-Britt Moesgaard. 1998. *The function of discourse particles. A study with special reference to spoken standard French*. Pragmatics and Beyond New Series 53; John Benjamins, Amsterdam.
- Hansen, Erik. 1989. "Dansk Grammatik". I B. Holmberg, B. O. Frederiksen & H. Ruus. Red. *Forskningsprofiler*, 135-157. Selskab for Nordisk Filologi. København: Gyldendal.
- Hansen. 1998
- Harder, Peter. 1996. *Functional Semantics. A Theory of Meaning, Structure and Tense in English*. (= Trends in Linguistics. Studies and Monographs 87). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Harder, Peter, Lars Heltoft og Ole Nedergaard Thomsen. 1996. Danish Directional Adverbs. In Engberg-Pedersen et al. 159-199.
- Heider, Elizabeth Rosch. 1971. "Focal' color areas and the development of color names". *Developmental Psychology* 4, 447-55.
- Heltoft, Lars. 1996. Topics in Danish and in Universal pragmatics. L. Heltoft and H. Haberland (eds), Proceedings of the 13th Scandinavian Conference of Linguistics. Roskilde: Roskilde University, Department of Languages and Culture, 251-262.
- Heltoft, Lars. 1999. Hierarki og rækkefølge – skandinavisk ledstilling i funktionel grammatisk belysning. In P. A. Jensen & P. Skadhauge. Red. *Satningskemaet i generativ grammatik*, 31-62. Kolding: Institut for Erhvervsproglig Informatik og Kommunikation.
- Herslund, Michael. 1996. "Generative linguistics in Denmark". In C. Henriksen, E. Hovdhaugen, F. Karlsson & B. Sigurd. Eds. *Studies in the Development of Linguistics in Denmark, Finland, Iceland, Norway and Sweden*, 60-83. Oslo: Novus forlag.
- Herslund, Michael. 2001. "The Danish s-genitive: from affix to clitic". *Acta Linguistica Hafniensia* 33, 7-18.
- Herslund, Michael, & Finn Sørensen. 1996. "Sentence analysis, valency and the concept of adjunct". In Davidsen-Nielsen, N. Ed. 9-13.
- Hjelmslev, Louis. 1937. "Quelques réflexions sur le système phonique de l'indo-européen". I L. Hjelmslev 1973, 163-171.
- Hjelmslev, Louis. 1938. "Essai d'une théorie des morphèmes". In L. Hjelmslev 1959, 152-164.
- Hjelmslev, Louis. 1943/1966. *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*. København: Københavns Universitet.
- Hjelmslev, Louis. 1959/1970. *Essais linguistiques*. Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague XII. København: Nordisk Sprog- og Kulturforlag.
- Hjelmslev, Louis. 1973. *Essais Linguistiques II*. Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague XIV. København: Nordisk Sprog- og kulturforlag.
- Jakobsen, Lisbeth Falster. 1994. "Perspective, markedness and paradigmatic relations between predicates: a case study of Danish". In Engberg-Pedersen, E., L. F. Jakobsen & L. S. Rasmussen. Eds. 127-151.
- Klinge, Alex. 2001. "Notes on the structure of the English determiner phrase in a comparative perspective". In Engberg-Pedersen, E., & P. Harder. Eds. 149-176.

- Køppe, Simo. 1990. *Virkelighedens niveauer: De nye videnskaber og deres historie*. Copenhagen: Gyldendal.
- McGregor, William B. 1997. *Semiotic Grammar*. Oxford: Clarendon.
- Nedergaard Thomsen, Ole. 1991. "An overview of the fundamentals of a functional-pragmatic theory of grammatical structure". *Copenhagen Working Papers in Linguistics* 1: 1–53.
- Nedergaard Thomsen, Ole. 1992. "Unit accentuation as an expression device for predicate formation: the case of syntactic noun incorporation in Danish". In Fortescue, M., P. Harder & L. Kristoffersen. Eds. 173–229.
- Nedergaard Thomsen, Ole. 2002. "Complex predicate formation and incorporation: towards a typology". In O. Nedergaard Thomsen & M. Herslund. Eds. *Complex Predicates and Incorporation: A Functional Perspective*, 288–338. Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague Vol. XXXII. Copenhagen: C.A. Reitzel.
- Newmeyer, Frederick. 1992. "Iconicity and generative grammar". *Language* 68, 4: 756–96.
- Newmeyer, Frederick. 1998. *Language Form and Language Function*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Newmeyer, Frederick. 2003. "Grammar is grammar and usage is usage". *Language* 79, 4, 682–707.m
- Reichenbach, Hans. 1947. *Elements of Symbolic Logic*. New York: The Free Press.
- Rischel, Jørgen. 1992. "Dansk lingvistik i fortid, nutid og fremtid". F. Gregersen. Red. *Lingvistisk festival: Lingvistkredsens 60 års fødselsdag 24. September 1991*. Sprogvidenskabelige arbejdsrapporter fra Københavns Universitet 2: 13–35.
- Searle, John.R. 1980. "Minds, Brains and Programs", *The Behavioral and Brain Sciences* 3: 417–57.
- Searle, John.R. 1984. *Minds, Brains and Science*. Harmondsworth: Penguin.
- Searle, John.R. 1995. *The Construction of Social Reality*. Harmondsworth: Penguin.
- Slobin, Dan I. 1996. "From "thought and language" to "thinking for speaking"". In Gumperz, J. J., & S. C. Levinson. Eds. 70–96.
- Thompson, S. A. 2002. 'Object complements' and conversation. Towards a realistic account. *Studies in Language* 26.1. 125–164.
- Togebj, Ole. 2003. *Fungerer denne sætning?* København: Gad
- Vet, Co. 1981. "Some Arguments against the Division of Time into Past, Present and Future", *Antwerp Papers in Linguistics* 23: 153–65.
- Vet, Co. 1986. "A Pragmatic Approach to Tense in Functional Grammar", *Working Papers in Functional Grammar* 16.
- Widdowson, H.G. 2004. *Text, Context, Pretext. Critical Issues in Discourse Analysis*. Oxford: Blackwell.

2 • Indholdssubstans og indholdsstruktur kognitivt og psykologisk set

af Elisabeth Engberg-Pedersen

2.1. Indholdsstruktur og indholdssubstans

Et vigtigt element i Dansk Funktionel Grammatiks sprogforståelse er at der er forskel på indholdssubstans og indholdsstruktur. Indholdsstrukturen er den sprogspecifikke, i betydningen enkeltsproglige, strukturering af indholdet som fremkommer i kraft af tegn-funktionen, dvs. samspillet mellem udtryk og indhold i det enkelte sprog. Det er tegn-funktionen der former eller strukturerer indholdssubstansen så at den – eller dele af den – bliver til indholdsstrukturen i det enkelte sprog.

Men hvad er så indholdssubstansen? Det er i hvert fald det man må holde konstant for at kunne sammenligne forskellige sprog ud fra indholdssiden (jf. sidste afsnit i kap. 5). Tidlige typologiske klassifikationer byggede først og fremmest på udtryksiden. Sprogene blev klassificeret efter deres morfologiske opbygning, dvs. antallet af morfemer i det enkelte ord (med isolerende og polysyntetiske sprog som de to ekstremer) og graden af udtryksmæssig adskillelse af morfemerne (med agglutination og *fusion* som de to ekstremer) (Comrie 1989). Eller de blev klassificeret efter rækkefølgen af leddene i sætningen (Greenberg 1963), især rækkefølgen af de vigtigste sætningssyntaktiske elementer, S, O og V, eller af kerne og modifikator i nominalsyntaxmerne). Et eksempel på en nyere indholds-baseret klassifikation er Talmys (1985, 1991) opdeling af sprog i *verb-framed* og *satellite-framed* sprog – V- og S-sprog – afhængig af om elementet PATH, dvs. bevægelsens bane i beskrivelser af bevægelsesbegivenheder, udtrykkes i verbalroden (som i det franske *sortir (de la maison) 'gå ud (af huset)'*) eller i en satellit til verbet (som i det danske *gå ind i (huset)*, hvor satellitten er retningsadverbialet *ind* og præpositionsforbindelsen *i huset*). Forstået sådan bliver indholdssubstansen en abstraktion, det fælles der kan abstraheres fra alle sprog. Det er sprogspecifikt indhold i den forstand at det er indhold der er specifikt for sproglig kommunikation uanset hvilket sprog der tales. Indholdssubstansen er det potentielt kommunikerbare indhold som ethvert sprog former "i sit billede."

I de nævnte indholds-baserede sprogklassifikationer (Greenberg, Talmy) lægges vægten på hvordan de enkelte sprog udtrykker det givne indhold, hvordan det altså fordeles på udtryksstørrelserne, og ikke på om det strukturerede indhold er ens i de forskellige sprog. Vægten ligger altså i disse klassifikationer stadig på udtryksiden. Men en meget vigtig grund til at tale om indholdsstruktur er det forhold at sprog er forskellige ikke bare med hensyn til udtrykket (det fonetiske, leddenes rækkefølge, fordelingen af indhold på leksikalske størrelser), men også med hensyn til hvilket indhold der kodes, og hvordan indholdselementerne relateres til hinanden. Her adskiller funktionel grammatik sig klart fra Greenbergs, Talmys og især det formelle paradigmes tro på en stort set universel indholdsside:

'Language has means for making reference to the objects, relations, properties, and events that populate our everyday world. It is possible to suppose that these linguistic categories and structures are more-or-less straightforward mappings from a preexisting conceptual space, programmed into our biological nature: humans invent words that label their concepts.' (Li & Gleitman 2002:266)

Li og Gleitman taler om *language*, ikke *languages*, og om en førsproglig begrebsverden som skyldes menneskets biologiske natur. Det enkelte sprogs indholdsstruktur findes ikke idet der ikke er forskel på indholdssiden i de forskellige sprog, eller rettere: Indholdssiden er slet ikke en del af sproget, men en førsproglig begrebsverden.

I den funktionelle lingvistik har hvert sprog som sagt sin indholdsstruktur, men man kan spørge om de forskellige indholdsstrukturer former den samme indholdssubstans svarende til Li og Gleitmans universelle førsproglige repræsentation af tilstande og begivenheder, altså en repræsentation upåvirket af det enkelte sprog. Basale farvetermer er et område der er blevet diskuteret meget i forbindelse med påstande om universelle kognitive repræsentationer (se bl.a. Levinson 2003). Sammenhængen mellem antallet af basale farvetermer i et sprog og deres ekstension (hvor stor en del af farvespektret de dækker) afspejler den menneskelige synssans' neurofysiologi (Berlin & Kay 1969). Men det er tvivlsomt om mere komplekse områder end farvetermerne kan relateres lige så entydigt til neurofysiologi eller sansesystemet. Og der findes indholdsstrukturelle elementer som først opstår når der foregår en eller anden form for kommunikation, og til dem må der også svare en indholdssubstans. De skal jo være strukturering af noget. Tydeligst gælder det de deiktiske størrelser. 1. og 2. person kan udelukkende defineres i forhold til en kommunikationsudveksling, om end naturligvis med et kognitivt korrelat. Bestemthed eller bekendthed er også en kategori der er svær at forestille sig uden i forbindelse med kommunikation. Det samme gælder det demonstrative element i demonstrativer. Harder (1992) definerer bestemthed som en instruks til modtageren om enten i konteksten at søge en relevant referent der opfylder de nærmere betingelser angivet i nominalet (fx *vinduet*), eller at oprette en referentinstans der opfylder disse betingelser (fx *et vindue*). Igen kan man sige at instruks-elementet må have en eller anden kognitiv repræsentation i afsender og modtager, men repræsentationen er kun relevant når der er en kommunikationssituation.

Ét bud på hvad indholdssubstans er, er altså at det er typologernes abstraktion som er nødvendiggjort af behovet for at holde noget konstant ved sprogsammenligning. I det omfang man mener at denne størrelse har en realitet, er det som en kollektiv størrelse der forudsættes af den specifikke indholdsstruktur i det enkelte sprog. Et andet bud er at indholdssubstansen er en ikke- eller førsproglig konceptualisering af det indhold der struktureres af det enkelte sprog i kommunikationssituationer, dvs. en individuel kognitiv repræsentation som transformeres til den specifikke indholdsstruktur i en given ytring. I et forsøg på at få et indblik i begge dele, den kollektive abstraktion og den individuelle repræsentation, har en del nyere forskning fokuseret på variationer i beskrivelsen af en og samme begivenhed i samme sprog sat i forhold til variationer i beskrivelsen af samme begivenhed i et andet sprog, dvs. gennem sammenligning af såkaldte paralleltekster.

I det følgende vil jeg først introducere forskningen i paralleltekster og begrebet *thinking for speaking*. Dernæst vil jeg præsentere en analyse af tilegnelse af forskellen på

dansk aktiv og passiv som udtryk for forskelligt perspektiv på en begivenhed. I analysen vil jeg diskutere problemerne med empirisk at afgrænse forholdet mellem indholdssubstans og indholdsstruktur. Jeg vil videre se på hvilken rolle frekvens kan tænkes at spille som en medierende faktor mellem forståelsen af indholdssubstans som en individuel, kognitiv størrelse og indholdssubstans som den kollektive abstraktion der forudsættes af indholdsstrukturen i den systemorienterede opfattelse af indholdsstruktur.

2.2. Parallelttekster og *thinking for speaking*

På grundlag af empiriske undersøgelser af tilegnelse af typologisk forskellige sprog og af parallelttekster (genfortællinger af billedbogen *Frog, Where Are You?* (Mayer 1969)) produceret af børn og voksne på typologisk forskellige sprog har Slobin udviklet en teori om *thinking for speaking* (bl.a. 1991, 1996):

'The language or languages that we learn in childhood are not neutral coding systems of an objective reality. Rather, each one is a subjective orientation to the world of human experience, and this orientation *affects the ways in which we think while we are speaking.*' (Slobin 1991:23 – forfatterens fremhævelse)

Slobin anlægger altså en typologisk synsvinkel og er yderligere opmærksom på at mens nogle sproglige indholdskategorier som fx flertal svarende til numerus og manipulation svarende til instrumentalis er 'notions that are obvious to the senses' (1991:23), så gælder det ikke alle indholdskategorier. Nogle kan kun tænkes i forbindelse med kommunikation. Om dem gælder det at:

'*they cannot be experienced directly in our perceptual, sensorimotor, and practical dealings with the world. ... there is nothing in everyday sensorimotor interactions with the world that changes when you describe an event as "She went to work" or "She has gone to work," or when you refer to the same object in successive utterances as "a car" and "the car." Distinctions of aspect, definiteness, voice and the like, are par excellence, distinctions that can only be learned through language, and have no other use except to be expressed in language.*' (Slobin 1991:23 – forfatterens fremhævelse)¹

Slobin bestemmer *thinking for speaking* som 'a special form of thought that is mobilized for communication' (Slobin 1996:76):

'"Thinking for speaking" involves picking those characteristics of objects and events that (a) fit some conceptualization of the event, and (b) are readily encodable in the language. **I propose that, in acquiring a native language, the child learns particular ways of thinking for speaking.**' (Slobin 1996:76 – forfatterens fremhævelse)

I en note til 'readily encodable' forklares det at der tænkes på 'closed-class grammatical morphemes' (Slobin 1996:92). I en senere artikel har Slobin (2001) imidlertid på grundlag af typologiske sammenligninger og grammatikaliseringsteori gjort op med forestillingen om et

skarpt skel mellem åbne og lukkede paradigmer. I grammatikaliseringsteori beskrives eksempler på at leksemer i åbne paradigmer gradvist har ændret sig til grammatiske morfemer i lukkede paradigmer, og netop fordi der er tale om en gradvis overgang, kan forskellen på åbne og lukkede paradigmer ikke være absolut. Slobin har også arbejdet meget med sammenligning af tekster på engelsk og spansk med særligt henblik på bevægelsesverber, som ikke udgør en lukket klasse, men dog en undergruppe under verber. Man må således antage at han ikke længere vil begrænse teorien om *thinking for speaking* til grammatiske morfemer i snæver forstand.

Definitionen på *thinking for speaking* kan i første omgang synes selvfølgelig. Når man skal beskrive en genstand eller en begivenhed, må man nødvendigvis gøre det på en måde som kan lade sig gøre i ens sprog. Det interessante er derfor teoriens videreudvikling i begrebet retorisk stil. I dette begreb indgår frekvens. Slobin (1996) sammenligner beskrivelserne af et af billederne i frøhistorierne på tysk, hebraisk, engelsk og spansk. På billedet ser man hovedpersonen, en dreng, ligge ved foden af det træ som han på billedet inden sad oppe i. Samtidig løber hans hund forbi med en sværm af bier efter sig.

Slobins fokus er på tempus- og aspektformerne i de to verber der betegner 'falde' (om drengen) og 'løbe' (om hunden); nærmere bestemt undersøger han om fortællerne bruger samme eller forskellig tempus- og aspektform ved de to verber. De tyske og hebraiske fortællere ligner hinanden ved at 71 % af de tysk-sprogede og 78 % af de hebraisk-sprogede fortællere bruger samme tempus- og aspektform, mens 27 % af de engelsksprogede og 21 % af de spansksprogede fortællere bruger samme form. Og Slobin fortsætter:

'Consider these figures in the light of thinking for speaking. If the figures for Hebrew and German were uniformly 100 %, and for English and Spanish 0 %, we could only conclude that speakers strictly adhere to formal contrasts provided by their language, and it would not be possible to separate thinking from speaking.'
(Slobin 1996:80)

Valgfrihed må nødvendigvis ses inden for en given kontekst. Hvis jeg vælger at sige ordet *bil* på dansk, må jeg nødvendigvis bruge en uaspireret ikke-nasal bilabial klusil først. Ellers risikerer jeg at ramme et andet ord, *pil*, *mil* eller *fil*. Hvis jeg vælger at bruge et modalverb, skal det følges af en infinitiv uden *at*: *jeg skal skrive*, men hvis jeg vælger at bruge et verbum der betegner indgang i en aktivitet, skal jeg bruge infinitiv med *at*: *jeg begynder at skrive*. Hvis jeg vælger at bruge et finit verbum på dansk, skal det stå enten i præsens eller præteritum. Her er der altså tale om obligatoriske regler. Men jeg kunne jo vælge at sige *køretøj* i stedet for *bil*, eller *bliver nødt til* i stedet for *skal*.

Frøhistorien og i særdeleshed de enkelte billeder eller begivenheder i historien udgør konteksten for de valg Slobin analyserer, og inden for disse kontekster er der en del valgfrihed. Alligevel finder Slobin altså at fortællerne træffer bestemte valg med mere end tilfældig sandsynlighed, og at de valg de træffer, kan forklares eller belyses ud fra de grammatiske kategorier i deres sprog, eller altså ud fra indholdsstrukturen i de pågældende sprog. På grund af den engelske progressiv kan man skelne den punktuelle handling, drengens fald fra træet, i simpel fortid (*fell out*) fra den imperfektive handling, biernes jagt

på hunden, i progressiv (*was being chased*). På spansk skelnes der ved hjælp af perfektiv (*cayó*) og imperfektiv (*perseguían*). Hebraisk har ingen aspektforskel, og tysk har ganske vist en forskel på præteritum og perfektum, men ingen progressiv eller imperfektum. Det er altså ikke så overraskende at de fleste hebraiske og tyske fortællere bruger samme tempus- og aspektform ved de to verber når de nu engang ikke har forskellen på perfektiv og imperfektiv, eller at de spanske og engelske fortællere bruger to forskellige former. Det er mere overraskende at nogle af fortællerne går imod forventningerne og forsøger at skabe en forskel deres sprog ikke lægger op til (hebraisk og tysk), eller ignorerer en forskel deres sprog lægger op til (engelsk og spansk). Fx bruger nogle – men altså et mindretal – af de hebraisktalende fortid ved det verbum der betyder 'falde' og præsens ved det verbum der betyder 'løbe'. Blandt især de tyske førskolebørn er der nogle der bruger perfektum om drengens fald (*ist vom Baum runtergefallen*) og præsens om hunden (*läuft*), hvorved de opnår en form for imperfektivitet. Omvendt vælger ca. 1/4 af de spanske og engelske fortællere ikke at lave forskel på de to begivenheder trods det at deres sprog giver dem mulighed for det. Slobin konkluderer:

'Speakers of all ages, across languages, certainly know, in some non-linguistic sense, that the boy's falling is punctual and completed with regard to the simultaneous, ongoing chasing and running of bees and dog. Yet they generally do not seem to be inclined to express any more of this knowledge linguistically than fits the available distinctions in the language.' (Slobin 1996:82)

Thinking for speaking bliver altså tydeligt i tendenser eller frekvenser. I det øjeblik sprogbrugere formulerer sig om en bestemt begivenhed, er de tilbøjelige til at fremhæve bestemte træk ved begivenheden og ignorere andre, og tendenserne er bestemt af hvad der er 'readily encodable' i deres sprog.²

Levinson (2003), som også er stærkt involveret i analyse af paralleltekster³ på typologisk meget forskellige sprog, peger på nødvendigheden af at skelne mellem 'conceptual representation' og 'semantic' eller 'linguistic representation':

'...semantic representations have to be decoupled from conceptual representations to allow for various properties of linguistic meaning like deixis, anaphora, very limited lexica, linearization, and so on, which are clearly not properties of conceptual representations.' (2003:34)

Men han mener også at der er psykolingvistiske grunde til at antage at der findes

'at least one level of conceptual representation that is closely aligned to a semantic level; otherwise we couldn't transform the one into the other with the facility we have, as shown by the speed of language encoding and comprehension.' (2003:34)

Levinsons semantiske repræsentation må forstås som den funktionelle lingvistikks enkeltsproglige indholdsstruktur. Den konceptuelle repræsentation der tænkes at være tæt på den semantiske repræsentation, må have enkeltsproglige træk for at kunne understøtte

processeringen af indholdsstrukturelt set meget forskellige sprog. Levinson spørger selv videre:

"'Is the conceptual representation system closest to semantic representation universal in character?' The answer to that question is—perhaps surprisingly—almost certainly no.' (2003:35)

Dette niveau svarer altså ikke til indholdssubstansen forstået som den fællessproglige abstraktion der kan bruges ved sprogsammenligning eller til en måske universel kognitiv repræsentation, men til en kognitiv repræsentation af begivenheder der ligger tæt på de udtryksmuligheder som det enkelte sprog tilbyder, dvs. igen *thinking for speaking*, om end Levinson ikke, som Slobin, beskriver dette niveau som kun relevant i en situation hvor indholdet skal kommunikeres.

2.3. *Thinking for speaking* i historierne om jægeren og koen

I projektet Børn, sprog og kognition⁴ har vi indsamlet data fra børn og voksne på en række sprog ved hjælp af forskellige billedstimuli. Her vil jeg koncentrere mig om en del af de danske data fra børnehavebørn, børn i 1. klasse og voksne. Antallet af deltagere i undersøgelsen fremgår af skema 1. Ca. halvdelen af deltagerne så en historie på 5 billeder hvor synsvinklen er hos en jæger der på sidste billede skyder en ko. Den anden halvdel så en historie på 4 billeder hvor synsvinklen er hos en ko der på sidste billede bliver skudt af en jæger.

Antal deltagere	Jægerhistorien	Kohistorien
Børnehavebørn	18 (3;1-6;11)	15 (3;9-6;0)
Børn i 1. klasse	7	8
Voksne	9	7

Skema 1. Antal fortællere af jægerhistorier og kohistorier.

Det første oplagte spørgsmål er naturligvis hvordan fordelingen er på aktiv- og passivsætninger i beskrivelsen af det sidste billede i hver historie, dér hvor jægeren skyder koen. Det ses i skema 2.

Fordeling på aktiv- og passiv-sætninger	børnehavebørn		børn i 1. klasse		voksne	
	aktiv	passiv	aktiv	passiv	aktiv	passiv
jægeren	88% (15) ⁵	12% (2)	100% (7)		100% (9)	
koen	46% (6)	54% (7)	75% (6)	25% (2) ⁶	43% (3)	57% (4)

Skema 2. Antal fortællere der bruger aktiv henholdsvis passiv i skudepisoden i de to fortællinger.

Nogle tal i skema 2 springer i øjnene. Børn i 1. klasse og voksne bruger udelukkende aktiv i jægerhistorien, mens to børnehavebørn bruger en passivsætning:

- (1a) *5;9,9FBda2: (%bladrer til side fire) så kom der en 'lille~ ko som der 'luntede~ af sted
 *5;9,9FBda2: (%bladrer til sidste side) og så blev 'den skydt
- (1b) *4;5,1FBda: (%kommenterer side fire) så er der en ko
 *4;5,1FBda: (%kommenterer sidste side) og 'den £ bliver sky(dt) £ og 'den skyder han

Det interessante ved eksemplerne er at de to børn introducerer koen i sætningen før passivsætningen. Begge børn fortsætter med en passivsætning, men 4;5,1FBda korrigerer sig selv og laver så en aktivsætning i (1b). Det vender jeg tilbage til.

I kohistorierne er der en del spredning mellem aktiv- og passivsætninger, men godt halvdelen af børnehavebørnene og halvdelen af de voksne bruger en passivsætning, mens 3/4 af børnene i 1. klasse foretrækker en aktivsætning. For at forstå den fordeling skal man kigge på om den anden aktør i den afsluttende skudepisode introduceres i sætningen umiddelbart forud for den sætning hvor skudepisoden beskrives. Introduktionerne sker på en af følgende måder: ved en *der*-konstruktion med et præsentationsverbum (*komme, gå, være*) eller som objekt for et perceptionsverbum (*se, få øje på*) eller for *finde* og i reglen i ubestemt form (*en ko, en mand/jæger*). Her er nogle typiske eksempler:

Introduktion af koen i jægerhistorier:

- (2a) *4;1,19MBda: (% IN1 bladrer til side 4) og så kommer der en ko og så skyder han den.
- (2b) *7;7,19F1da: (%bladrer til side fire) så ser han en £ en ko £ vandre forbi
 *7;7,19F1da: og så £ kan han £ og så~ så prøver han at skyde 'den
 *7;7,19F1da: (%bladrer til sidste side) og det går så
- (2c) *AdFda10: (% bladrer til side 4) og så kommer der en ko ganske fredeligt.

*AdFda10: (% bladrer til side 5) og så skyder han koen og det synes jeg ærligt talt er lidt underligt (% griner).

Introduktion af jægeren i kohistorier:

- (3a) *4;8,19MBda1: (%bladrer til sidste side) så er der en jæger $\text{\textasciix}$ så den 'dør (%peger på koen)
 *4;8,19MBda1: så er der en jæger der skyder så den 'dør
- (3b) *7;11,9F1da: (%bladrer til sidste side) så kommer der en mand og skyder den
- (3c) *AdMda15: (% bladrer til side 4) og så kommer vi til det sidste billede og det skulle vi ikke have haft med for der står $\text{\textasciix}$ 2 bag et træ en grum grum jægersmand og plaffer koen.

Introduktion af aktør i sætningen før	børnehavebørn		børn i 1. klasse		voksne	
	aktiv	passiv	aktiv	passiv	aktiv	passiv
jægerhistorien: introduktion af koen	83% (10)	17% (2)	100% (6)		100% (5)	
kohistorien: introduktion af jægeren	100% (6)		100% (6)		100% (3)	

Skema 3. Antal fortællere der introducerer koen i jægerhistorien og jægeren i kohistorien. sammenholdt med deres beskrivelse af skudepisoden i den følgende sætning ved hjælp af en aktiv- eller en passivsætning.

Skema 3 viser at i alle tilfælde hvor fortælleren introducerer jægeren i kohistorierne forud for den sætning hvor skudepisoden beskrives, bruges aktiv. Selv børnehavebørn og voksne, der ellers var tilbøjelige til at bruge en passivform til at beskrive skudepisoden i kohistorierne, bruger aktiv når de introducerer jægeren umiddelbart før. Ingen af de fortællere der bruger en passivsætning i kohistorien, introducerer jægeren først. Syv af børnehavebørnene bruger en passivsætning om skudepisoden i kohistorien (skema 2), og af dem nævner kun en jægeren, nemlig i en *af*-konstruktion (4b):

- (4a) *4;8,19MBda2: (%IN1 bladrer til side tre) og så kom den over til et træ (%IN1 samtykker)
 *4;8,19MBda2: (%IN1 bladrer til sidste side) så blev den 'skudt
- (4b) *4;10,20FBda: så gik den ind i skoven.

*IN1: ja (% bladrer til side 4).

*4;10,20FBda: og blev skudt af en jæger.

Blandt de voksne nævner 3 ud af 4 der bruger en passivsætning om skudepisoden i kohistorien, jægeren i en *af*-konstruktion:

(4c) *AdFda1: (% bladrer til side 4) øh og så bliver den skudt af en jæger så den døde alligevel.

De 6 børn i 1. klasse der bruger en aktivsætning om skudepisoden i kohistorien, introducerer alle jægeren først.

Det gælder altså om brugen af aktiv- og passivsætninger i kohistorien (patientperspektiv) at:

- alle fortællere der introducerer jægeren i kohistorien, bruger en aktivsætning i skudepisoden,
- 6 ud af 8 børn i 1. klasse introducerer jægeren i kohistorien og bruger så en aktivsætning,
- 1 ud af 6 børnehalebørn der bruger en passivsætning om skudepisoden i kohistorien, nævner jægeren i en *af*-konstruktion,
- 3 ud af 4 voksne der bruger en passivsætning om skudepisoden i kohistorien, nævner jægeren i en *af*-konstruktion.

For en historie med patientens perspektiv ser udviklingslinjen altså ud til at være således i beskrivelsen af den episode hvor patienten lider overlast:

1. Børnehalebørn introducerer agenten inden og bruger en aktiv sætning, eller de bruger en passivsætning, og det ser så ud til at de er tilbøjelige til slet ikke at nævne agenten.
2. Børn i 1. klasse introducerer agenten og bruger derpå en aktivsætning.
3. Voksne introducerer agenten og bruger derpå en aktiv sætning, eller de bruger en passivsætning og nævner agenten i en *af*-konstruktion.

Denne skitse over udviklingslinjen viser at den tilsyneladende lighed mellem børnehalebørnene og de voksne med hensyn til brug af passivsætninger i kohistorien som fremgår af skema 2, netop kun er tilsyneladende. De voksne får i højere grad end børnehalebørnene nævnt agenten også i passivsætningerne. Børnene i 1. klasse er mere omhyggelige end børnehalebørnene med at introducere jægeren, men selve denne introduktion trækker så at sige en aktivsætning med sig.

I jægerhistorien, hvor perspektivet er hos agenten i skudepisoden, betyder det ikke noget for børnene i 1. klasse og de voksne om de introducerer patienten lige inden beskrivelsen af skudepisoden: De bruger under alle omstændigheder en aktivsætning.

Hvis vi skal tolke disse data inden for teorien om *thinking for speaking*, skal vi se på kodningen af agentperspektiv, patientperspektiv og kendt og ny referent i dansk. Agent-

og patientperspektiv kan kodes ved forskellen på aktiv og passiv, og i sætninger med patientperspektiv kan agenten inkluderes i en adjunkt med *af*, dvs. et optionelt element. Kendt og ny referent kodes ved bekendthedsbøjning. Dertil kommer præsentativsætninger med subjektet i sætningens sidste del, hvilket er den ene af de to strategier til introduktion af nye referenter i danske fortællinger som Jansen (1999) har fundet i frøhistorier. Den anden, som især bruges ved inanimate referenter i Jansens frøhistorier (i jægerhistorierne snarere om den ikke-agentive referent *koen*), er som objekt for et perceptionsverbum eller for et verbum som *mode*. Jansen sammenligner introduktionen af nye referenter i frøhistorier på dansk og russisk og tolker forskellen ind i Durst-Andersens teori om sproglige supertyper med dansk som et modtagerbaseret sprog. Orienteringen mod modtageren viser sig bl.a. i kodningen af forskellen på kendt og ny information gennem bekendthedsbøjningen og præsentativkonstruktionerne til introduktion af nye referenter. Forskellen på aktiv- og passivsætninger bruges til at gengive det styrende perspektiv i den samlede fortælling: Perspektivet i beskrivelsen af skudepisoden bestemmes af hvem hele historien handler om. Men især hos de yngre børn, som har svært ved at overskue et længere forløb, får behovet for at introducere nye referenter indflydelse på kodningen af perspektivet: Hvis der introduceres en ny referent umiddelbart før den afgørende sætning, kan denne referent overtage perspektivet i den afgørende sætning.

To af børnehavebørnene introducerer som nævnt *koen* i jægerhistorien og fortsætter så med dens perspektiv i en passivsætning på trods af at hele historien har jægerens perspektiv. De to eksempler ses i (1a) og (1b). I overensstemmelse med børnehavebørnenes passivsætninger i kohistorierne, hvor de udelader omtale af jægeren, omtaler ingen af de to jægeren i passivsætningerne i (1a) og (1b), men det ene barn korrigerer sig selv og beskriver skudepisoden ved hjælp af en aktivsætning med eksplicit agent. Eksemplerne kan tolkes sådan at børnehavebørnene er mere tilbøjelige til at lade deres valg af aktiv eller passiv styre af det lokale perspektiv fra den umiddelbart forudgående sætning end af hele historiens perspektiv. Man kan spørge hvordan et sådant resultat skal tolkes: Tror børnene at forskellen på aktiv og passiv koder et lokalt perspektiv (i lighed med fx forskellen på kodningen af samme og forskelligt subjekt i konsekutive sætninger i nogle sprog), eller magter de simpelthen endnu ikke at overskue hele historien og fastholde dens perspektiv (jf. også Berman & Slobin 1994 om de forskellige aldersgruppers inddragelse af de enkelte elementer i frøhistorien)?

I analysen af jæger- og kohistorierne sammenlignes ikke historier på forskellige sprog, men historier på samme sprog fortalt af forskellige aldersgrupper, og der bruges de samme indholdskategorier på alle historierne: agent, patient, kendt og ny referent. Disse kategorier er hentet fra voksensprogets indholdsstruktur; de er kodet i dansk, men ikke på samme måde i de tre aldersgruppers sprog. Man kan her sige at for (nogle af) de mindste børn koder passiv noget andet end for de voksne, nemlig dels muligvis et lokalt, snarere end et globalt perspektiv, dels en begivenhed uden involvering af en agent (passiv uden en adjunkt der udtrykker agenten). Men det er som nævnt vanskeligt at adskille kodning fra generelle kognitive problemer med at overskue historien.

Slobin understreger som nævnt i forbindelse med teorien om *thinking for speaking* at det interessante er tendenser, ikke absolutte tal. Det sidste ville blot vise at 'speakers strictly adhere to the formal contrasts provided by their language' (1996:80). I de data jeg

har fremlagt ovenfor, er der absolutte tal som bliver interessante ved deres kontrast til tendenser i andre aldersgrupper. Ingen af børnene i 1. klasse eller de voksne bruger passivsætninger i beskrivelsen af skudepisoden i jægerhistorien, selv ikke når de introducerer koen i sætningen umiddelbart forinden. Dette absolutte tal (100 % i skema 2) kan kun forstås inden for den større kontekst der hedder et længere forløb med enten agents eller patientens perspektiv. Det kan ikke forstås inden for helsætningsgrænsen. Men det virker ikke umuligt at forestille sig en passivsætning selv i jægerhistorien:

(5) Så kom der en ko og den blev skudt af vor jægersmand.

Endnu et absolut tal er de 100 % aktivsætninger i beskrivelsen af skudepisoden i de udgaver af kohistorien hvor fortælleren introducerer jægeren i den umiddelbart forudgående sætning. Selv om disse historier har patientens, koens, perspektiv, beskrives den fatale begivenhed ved en aktivsætning hvis agenten introduceres umiddelbart forinden. Et modeksempel ville være:

(6) Så stod der en jæger og så blev den skudt.

Det er umiddelbart svært at forestille sig at sætninger som dem i (5) og (6) er umulige, men de er i hvert fald sjældne at dømme efter de data vi har indtil nu.

Analysen af børns og voksnes jæger- og kohistorier viser at det er muligt at påvise en udvikling i form af sandsynligheder for bestemte konstruktioner hvis kontekst er ender større end den enkelte sætning. Der er ikke tale om obligatorisk kodning eftersom sprogbrugerne har alternative valg, men der er tale om så stærke tendenser at vi kan vise hvordan børn som gruppe bevæger sig mod en voksen norm (et enkelt børnehavebarn bruger faktisk en passivsætning med *af en jæger* i kohistorien).

I analysen har jeg sat kodningen af perspektiv gennem aktiv- og passivsætninger i relation til kodningen af kendt og ny referent i dansk. Perspektiv forstået som forskellen på den aktives og den passives oplevelse af en og samme begivenhed må antages at have en ikke-sproglig kognitiv repræsentation: Vi har oplevet både at være den aktive, udfarende part i en handling og at være den modtagende part, den handlingen går ud over. Men i den sproglige kodning skal dette perspektiv altså dels overføres på et andet individ som man fortæller om (koen eller jægeren), dels skal det relateres til en kategori hvis kognitive status vanskeligt kan tænkes uden en kommunikationssituation, nemlig en instruks til modtageren af meddelelsen om at oprette en ny referentinstans. Desuden skal der skelnes mellem et lokalt perspektiv (fra sætning til sætning) og et mere globalt perspektiv, og endelig skal agentperspektivet og patientperspektivet vægtes forskelligt: Alle børn i 1. klasse og voksne fortællere der introducerer den anden aktør (jægeren i kohistorien og koen i jægerhistorien) umiddelbart før beskrivelsen af den fatale begivenhed, fortsætter med en aktiv sætning uanset om historien har agent- eller patientperspektiv. Introduktion af en patient i en historie med (jægerens) agentperspektiv forstyrrer altså ikke agentperspektivet, men introduktion af en agent i en historie med (koens) patientperspektiv, fremkalder agentperspektiv i beskrivelsen af skuddet. Dvs. når det drejer sig om agenten, styrer det lokale perspektiv fra sætning til sætning.⁷

Ud fra en kognitiv og psykolingvistisk synsvinkel må vi således antage at der sker en blanding af førsproglige oplevelseskategorier med kategorier som primært er relevante med henblik på kommunikation, og at denne blanding samtidig påvirkes af hvilke kategorier der indgår i det enkelte sprogs indholdsstruktur, dvs. hvilke kategorier der kodes. Modsætningen mellem at være den udfarende og den modtagende eller lidende part i en handling er kun relevant når sproget har en udtrykskategori svarende til forskellen på aktiv- over for passivsætninger, og valget af verbum til at beskrive handlingen bestemmes af den indholdsstruktur som inventaret af mulige verber byder på: *Skød, dræbte* eller *myrdede* jægeren koen? De sproglige valg der skal træffes, tvinger altså hele tiden en struktur ned over den kognitive repræsentation af begivenheden.

Det er således næppe muligt at forestille sig at der kognitivt og psykolingvistisk set er tale om en entydig og klar grænseflade mellem indholdssustans og indholdsstruktur i det enkelte sprog (jf. også Levinsons tale om flere niveauer af konceptuel repræsentation). Nye empiriske undersøgelser tyder desuden på at den kognitive repræsentation af begivenheder påvirkes af den sprogspecifikke strukturering i ens modersmål selv når man ikke står i begreb med at tale om begivenhederne. I første omgang har Slobin påvist i en lang række undersøgelser (se fx oversigten i Slobin 2003) hvordan enkeltsprogspecifik strukturering af bevægelsesbegivenheder, V-sprog over for S-sprog (se indledningen til dette kapitel s. 39), har indflydelse på hvad man siger om sådanne begivenheder. Der er ikke tale om determinering idet det kun drejer sig om stærke tendenser inden for det enkelte sprog sammenlignet med stærke tendenser i andre sprog. Fx er talere af S-sprog langt mere tilbøjelige til at nævne mange GROUND-elementer (udgangspunkt, mål, landemærke) end talere af V-sprog fordi nogle satellitter, nemlig adpositionsforbindelser, så at sige trækker GROUND-elementer i form af styrelsen for adpositionen med sig. Og talere af S-sprog bruger mange flere bevægelsesverber der udtrykker bevægelsesmåden, end talere af V-sprog fordi verbet ikke – som i V-sprog – skal bruges til at udtrykke PATH, men kan udtrykke måden som i *Han styrtede* [MOVEMENT + MANNER] *ud af* [PATH] *døren* [GROUND]. Her holder Slobin sig stadig til *thinking for speaking*, dvs. den konceptuelle repræsentation som kan aflæses af det sprogbrugerne siger. Men i et par undersøgelser refereret i Slobin (under udgivelse) korreleres de typologiske forskelle med forskelle i ikke-sproglig adfærd.

I den ene undersøgelse så en gruppe amerikanere (S-sprog) og en gruppe koreanere (V-sprog) en serie videoklip med en person der lavede forskellige aktiviteter, herunder bevægede sig på forskellige måder ad en rute. Bagefter blev de stillet spørgsmål om begivenhederne, og det viste sig at de var lige gode til at genkalde sig bevægelsesretningen og detaljer som var irrelevante for bevægelse som fx hvad personen bar på. Men amerikanerne var signifikant bedre til at huske detaljer ved bevægelsesmåden som hvor meget personens arme svingede, og hvor hurtigt vedkommende bevægede sig, dvs. træk som ikke nødvendigvis blev kodet i noget engelsk verbum, men som havde med bevægelsesmåde at gøre, og som derfor var generelt relevant for valg af engelske bevægelsesverber. I en anden undersøgelse blev engelsk- og spansk-talende deltagere trænet i at kategorisere fantasivæsner som de så på tegnefilm. Væsnerne havde ikke nogen standardbetegnelse, og de bevægede sig på måder der heller ikke havde standardbetegnelser, fx et seksbenet væsen der bevægede sig på skrå og så skiftede kurs mens det skiftevis

vrikkede med forbenene og bagbenene. Deltagerne fik at vide at væsnerne kunne kategoriseres i fire grupper, og de skulle så finde ud af hvordan grupperingen var, ved for hver film at trykke på en af fire knapper. For hvert gæt fik de at vide om de havde svaret rigtigt eller forkert. Begge grupper lærte lige hurtigt at kategorisere fantasivæsnerne når kriteriet var PATH-type, men talerne af S-sproget engelsk var signifikant bedre til at lære at kategorisere væsnerne på grundlag af MANNER end talerne af V-sproget spansk, selv om ingen af de måder væsnerne bevægede sig på, kunne beskrives ved noget standardverbum på engelsk. Disse undersøgelser peger altså på en tendens til at sprogbrugerens kognitive repræsentation af i hvert fald bevægelsesbegivenheder influeres af den specifikke strukturering af sådanne begivenheder i deres modersmål uanset om sprogbrugerne står over for at skulle tale om begivenhederne eller ej. Slobin (2003) kalder dette *thinking for potential speaking*.

Både Slobin og Levinson holder noget konstant ved sammenligningerne mellem forskellige sprog og mellem teksterne fra forskellige sprog. Slobin har bl.a. fastholdt de forskellige elementer i en bevægelsesbegivenhed, MOVEMENT, PATH, GROUND og MANNER, og i de empiriske undersøgelser der er blevet bedrevet i tilknytning til Max Planck Institute for Psycholinguistics i Nijmegen med Levinson som deltager, har man bl.a. fastholdt de forskellige elementer i en genstands placering i rummet i sammenligningerne (Pederson et al. 1998). Analytisk er det altså en fælles indholdssubstans som gør det muligt at afsløre de forskellige, sprogspecifikke indholdsstruktureringer og deres indflydelse også på sprogbrugernes nonverbale adfærd. Samtidig bruger forskningen i paralleltekster frekvensforskelle til at pege på diskrepansen mellem det enkelte sprogs indholdsstruktur og den førsproglige indholdssubstans. Hvis alle historier på sprog A var helt ens og samtidig forskellige fra alle historier på sprog B, ville der være tale om indholdsstrukturens totale dominans over indholdssubstansen, eller rettere det ville være umuligt at skelne mellem de to i den individuelle sprogudøvelse. Det er det forhold at den enkelte sprogudøver kan afvige fra normen, som skaber frekvensforskelle, og som viser at der er forskel på indholdssubstans og indholdsstruktur også individuelt, at der er en kognitiv repræsentation tæt på, men ikke identisk med den semantiske repræsentation af en begivenhed.⁸

Hvordan skal man så tolke sådanne tendenser i en funktionel grammatik? Hvilken status har statistiske sandsynligheder psykolingvistisk, dvs. i forhold til den enkeltes kognitive repræsentation og den enkeltstående ytring eller fortælling? Og hvilken status har frekvenser i forhold til relationen mellem indholdsstruktur og indholdssubstans?

2.4. Frekvens i *usage-based* teorier

Det har længe været kendt at uregelmæssige bøjningsformer kun overlever hvis de er rimeligt frekvente. Også inden for det leksikalske område øges regelmæssighed (den diagrammatiske ikonicitet) med faldende *token*-frekvens. I takt med det dalende kendskab til landbrug og husdyrhold forsvinder ord som *orne* og erstattes af det mere gennemskuelige *ban-gris*. For de formelle lingvister er regelmæssig form et argument for at aflede formerne ved regler og ikke at anføre dem i lister i leksikon. Nyere såkaldt *usage-based* kognitivt orienterede teorier mener imidlertid at der ikke er nogen modsætning mellem lister og regler (Langacker 2000:2); en form kan udmærket både afledes produktivt

og have en kognitiv repræsentation som fuldt færdig form. En form med passende høj *token*-frekvens lagres som denne form uanset om det grammatisk set er en stamme eller en bøjningsform. Den siges at være *entrenched* (Croft & Cruse 2004:292-293).

Entrenchment er et spørgsmål om grad, om end man vel må forestille sig at lagring som hel form forudsætter en vis bestemt hyppighed, men når først formen er lagret, kan den blive mere og mere *entrenched*. Forskellige grader af *entrenchment* viser sig i psykolingvistiske eksperimenter, hvor man bl.a. har vist at regelmæssige højfrekvente fortidsformer af verber produceres med færre fejl under tidspres end regelmæssige lavfrekvente fortidsformer (se Croft & Cruse 2004:295).

I *usage-based* modeller beskrives produktivitet ved skemaer snarere end ved regler (fx Langacker 2000). Den mest produktive pluralisform på engelsk beskrives fx som [NOUN-S]. Jo flere forskellige substantivleksemer, dvs. typer, der udnytter dette skema, des mere produktivt er skemaet, uanset hvor ofte det anvendes i sprogbrugen, dvs. uanset antallet af tokens. Token-frekvens, dvs. hvor ofte en ordform forekommer i sprogbrugen, siges således at bestemme ordformens grad af *entrenchment*, mens type-frekvens, dvs. hvor ofte et bestemt bøjningsmønster forekommer ved de forskellige leksemer i leksikon, siges at bestemme bøjningsmønstrets eller altså skemaets produktivitet.

Syntaktiske konstruktioner er nødvendigvis skematiske i et eller andet omfang, og det enkelte skema indgår i et hierarki af skemaer med større eller mindre specifikation af de indgående elementer. Et af Croft og Cruses eksempler er den transitive konstruktion [SB] VERB OBJ]:

'The high productivity of this highly schematic construction is due to the very high frequency of instances of this construction, due to the high number of transitive verbs, the vast majority of which have a relatively low token frequency.' (2004:311)

Ved syntaktiske konstruktioner må høj type-frekvens, dvs. en konstruktions fordeling ud over mange verber i leksikon, give anledning til mange tokens i løbende tale fordi så mange forskellige verber kan indgå i konstruktionen. I forbindelse med morfologi afviser Croft og Cruse imidlertid at der er en sammenhæng mellem produktivitet og token-frekvens (tænk blot på de uregelmæssige former *være, er, var* med meget høj token-frekvens, men nul produktivitet).

Et eksempel på hvilken rolle frekvens kan spille i forbindelse med syntaks, findes i Bowermans (1990) redegørelse for børns kobling (*mapping* eller *linking*) mellem tematiske roller og syntaktiske relationer. Som bekendt findes der to koblingsmønstre ved følelsesverber på engelsk: Stimulus kommer til udtryk som subjekt i aktivsætninger som i *This pleases me*, eller som objekt som i *I like that*. Det sidste mønster findes ved verber med meget høj token-frekvens som *like* og *want*, mens det første mønster findes ved verber med en lavere token-frekvens som *please* (ikke som "formilder" i anmodninger, men som fuldverbum), *frighten* og *appeal*. Bowerman skønner imidlertid på grundlag af oplysninger hos Talmy at det sidste mønster har større type-frekvens, dvs. flest verber i leksikon tager stimulus som subjekt i aktiv i lighed med *She pleases me*. I 6-8 årsalderen begyndte Bowermans børn at lave fejlagtige konstruktioner som *I have an idea, but it won't APPROVE to you or daddy* (you and daddy won't approve of it') (Bowerman 1990:1284).

Det tolker Bowerman sådan at de overgeneraliserede det mønster der har højst typefrekvens, dvs. de gjorde det til det produktive mønster. Der må dog være den mulighed at børnene opererede med en opdeling af verberne i høj- og lavfrekvente verber (tokenfrekvens) og lavede sig den "regel" at de højfrekvente verber opfører sig som andre højfrekvente, nemlig *like* og *want*, mens de lavfrekvente verber opfører sig som andre lavfrekvente, nemlig *please* (jf. også Croft & Cruse 2004:297). Under alle omstændigheder viser overgeneraliseringerne at børnene var påvirket af frekvens, dvs. et træk ved sprogbrugen.

Tomasellos *Verb Island Hypothesis* (fx 2000) for børns sprogtilegnelse bygger i høj grad på frekvenser i det sprog børnene hører. Indtil børn er omkring 3 år, bruger de kun verber og andre prædikater i de syntaktiske konstruktioner som de har hørt dem i. Først derefter begynder de at generalisere på tværs af det enkelte verbum og – i eksperimenter – at bruge nye verber i andre konstruktioner end dem de har hørt dem i. Også disse generaliseringer efter omkring 3 år styres af frekvenser i inputtet, idet Tomasello mener at jo oftere et barn har hørt et verbum brugt i en bestemt konstruktion, dvs. jo mere verbet er *entrenched* i den konstruktion, des mere tilbøjelig er barnet til at bruge det i andre konstruktioner. I et eksperiment med høj- og lavfrekvente verber som på engelsk kun kan konstrueres enten transitivt eller intransitivt, var det nemmere at få børn mellem 3;5 og 8;0 til at overgeneralisere de lavfrekvente fra intransitiv til transitiv (fx *I arrived it*) end de højfrekvente (fx *I comed it*).

Konklusionen er at både diakrone forløb, psykolingvistiske eksperimenter og sprogtilegnelsesdata viser at frekvenser spiller en rolle for den måde grammatisk viden må antages at være kognitivt repræsenteret på (jf. også Poulsen 2005). Croft og Cruse sammenfatter det således: 'entrenchment (or decay) is the effect of the process [of language use] on the representation' (2004:327). Men hyppighed er som nævnt noget andet end absolut forekomst eller mangel på samme i en bestemt kontekst. Hyppighed afsætter sig som *entrenchment* i den individuelle sprogbruger, men levner samtidig plads for alternativer. Derved medierer frekvens i sprogbrug mellem sprogstruktur, herunder indholdsstruktur, forstået som kollektivt system og den individuelle sprogbrugers brug af systemet givet den uskarpe grænse mellem indholdsstruktur og indholdssubstans forstået som kognitive repræsentationer.

2.5. Frekvens, indholdssubstans og indholdsstruktur

Thinking for speaking handler om tendenser som fremkommer når man sammenligner mange sprogbrugere. Den enkelte kunne principielt godt fortælle en historie der gik helt på tværs af en stærk tendens. Som Slobin siger, så er det netop når man ser mange genfortællinger af frøhistorien på forskellige sprog, at man begynder at se et mønster i fortællinger på det enkelte sprog og kan se at de forskellige sprog fremhæver forskellige aspekter af indholdet. Denne strukturering i en given situation er på den ene side bestemt af sprogets muligheder som system og influerer på den anden side hvordan konstruktioner og kategorier bliver *entrenched* hos sprogbrugerne. Dansktalende børn hører at man oftest introducerer en potentiel aktør gennem en præsentativkonstruktion eller som objekt for et perceptionsverbum. Disse konstruktionstyper harmonerer med et andet typologisk træk ved dansk, nemlig forskellen på bekendthed i nominaler: Dansk lægger vægt på

bekendthed, unikt identificerbar referent over for referent der skal oprettes (jf. Durst-Andersens teori om supertyper (under udgivelse); Slobin taler om *typological bootstrapping* (2001)). Gradvis kommer kategorierne og konstruktionerne på plads i kraft af det kommunikative potentiale som viser sig gennem den brug der gøres af dem i det børnene hører. I brugen af kategorier og konstruktioner spiller imidlertid også hukommelse en rolle. Det er vanskeligere for børn at overskue et aktørperspektiv globalt over flere sætninger (og flere billeder) end lokalt mellem to sætninger (og ved kun et billede).

Den empirisk understøttede påstand om at der findes repræsentationsniveauer tæt på, men ikke identiske med indholdsstrukturen i et givet sprog (*thinking for speaking, thinking for potential speaking*) peger på at man ikke uden videre kan gøre indholdssubstansen til en universel kognitiv repræsentation. Man skal snarere forestille sig begivenheder og tilstande repræsenteret på mange måder, heraf nogle der ligger mere "lige for" i forhold til den sprogspecifikke indholdsstruktur, og andre som giver sprogbrugerne muligheden for at "gå på tværs" af deres sprogs indholdsstruktur.

Referencer

- Berlin, B., & P. Kay. 1969. *Basic color terms: their universality and evolution*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Berman, R. A., & D. I. Slobin. 1994. *Relating events in narrative: a crosslinguistic developmental Study*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Bowerman, M.. 1990. "Mapping thematic roles onto syntactic functions: are children helped by innate linking rules?" *Linguistics*, 28, 1291-1330.
- Comrie, B. 1989. *Language universals and linguistic typology*. 2nd ed. Cambridge, UK: Blackwell.
- Croft, W., & D. A. Cruse. 2004. *Cognitive linguistics*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Durst-Andersen, Per. Under udgivelse. "Mood and modality in Russian, Danish and Bulgarian: determinant categories and their expanding role". In A. Klinge & H. Høeg Müller. Eds. *Modality: Studies in form and function*, 65-100. London: Equinox.
- Greenberg, J. H. 1963. "Some universals of grammar with particular reference to the order of meaningful elements." In J. H. Greenberg. Ed. *Universals of language*, 73-113. Cambridge, Mass.; The M.I.T. Press.
- Harder, P. 1992. "Semantic content and linguistic structure in Functional Grammar: on the semantics of 'nounhood'." In M. Fortescue, P. Harder & L. Kristoffersen. Eds. *Layered structure and reference in a functional perspective: papers from the Functional Grammar Conference in Copenhagen 1990*, 303-327. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Jansen, L. 1999. Tekst og grammatiske kategorier: en sammenligning af russiske og danske frøhistorier. Upubl. Ph.d.-afhandling, Handelshøjskolen i København.
- Langacker, R. W. 2000. "A dynamic usage-based model." In S. Kemmer & M. Barlow. Eds. *Usage-based models of language*, 1-63. CSLI Publications. Stanford, CA: Center for the Study of Language and Information.
- Levinson, S. C. 2003. "Language and mind: let's get the issues straight!" In D. Gentner & S. Goldin-Meadow. Eds. *Language in mind: Advances in the study of language and thought*, 25-46. Cambridge, Mass.: The MIT Press.

- Li, P., & L. Gleitman. 2002. "Turning the tables: language and spatial reasoning." *Cognition* 83, 265-294.
- Mayer, Mercer. 1969. *Frog, where are you?* New York: Dial Press.
- Pederson, E., E. Danziger, D. Wilkins, S. Levinson, S. Kita & G. Senft. 1998. "Semantic typology and spatial conceptualization." *Language* 74,3, 557-589.
- Poulsen, Mads. 2005. "Sentence processing and grammaticality in functional linguistics: extraction in Danish as an example." Unpubl. Ph.D. thesis, University of Copenhagen.
- Slobin, D. I. 1991. "Learning to think for speaking: native language, cognition, and rhetorical style." *Pragmatics*, 1:7-25.
- Slobin, D. I. 1996. "From "thought and language" to "thinking for speaking"." In J. J. Gumperz & S.C. Levinson. Eds. *Rethinking linguistic relativity*, 70-96. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Slobin, D. I. 2001. "Form-function relations: how do children find out what they are?" In M. Bowerman & S. C. Levinson. Eds. *Language acquisition and conceptual development*, 406-449. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Slobin, D. I. 2003. "Language and thought online: cognitive consequences of linguistic relativity." In D. Gentner & S. Goldin-Meadow. Eds. *Language in mind: advances in the investigation of language and thought*, 157-191. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Slobin, Dan I. (under udgivelse). "Linguistic representations of motion events: what is signifier and what is signified?". In C. Maeder, O. Fischer, & W. Herlofsky. Eds. *Iconicity inside out: iconicity in language and literature*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Talmy, L. 1985. "Lexicalization patterns: semantic structures in lexical forms." In T. Shopen. Ed. *Language typology and lexical description, Vol. 3: grammatical categories and the lexicon*, 36-149. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Talmy, L. 1991. "Path to realization: a typology of event conflation." *Proceedings of the Berkeley Linguistic Society* 17, 480-519.
- Tomasello, M. 2000. "Do young children have adult syntactic competence?" *Cognition* 74, 209-253.

Noter

---

¹ Slobin (2001:421) tilslutter sig den forskel 'between cognitive and semantic levels of categorization' som han hævder Schlesinger har peget på. Ifølge Slobin eksemplificerer Schlesinger den ved at sammenligne struktureringen på forskellige sprog af et begrebmæssigt kontinuum mellem 'at foretage sig noget sammen med andre' og 'at foretage sig noget ved hjælp af noget.' På engelsk bruges *with* hele vejen fra komitativ (*The pantomimist gave a show with a clown*) til instrumentel (*The hoodlum broke the window with a stone*), andre sprog inddeler kontinuet anderledes. Forestillingen om et kontinuum og forskellige sprogspecifikke inddelinger svarer til vores opdeling i indholdssubstans og indholdsstruktur.

² På baggrund af analyser af bevægelsesverber i frøhistorier på vestgrønlandsk peger Engberg-Pedersen & Trondhjem på at sprogbrugere i højere grad styres af 'what is coded semantically richly in the verb – the only obligatory part of the sentence' (2004:86).

³ I form af sprogbrugernes verbale og nonverbale reaktioner på forskellige stimuli.

⁴ Mere eller mindre aktive deltagere har været og er: Peter Harder, Elisabeth Engberg-Pedersen, Birgitte Dahlerup, Mads Poulsen, Hanne Pedersen, Line Burholt Kristensen, Andreas Hagerman, Anna Rischel.

⁵ Et barn bruger først en passiv, derpå en aktiv sætning (se (1b)). Dette barn er registreret begge steder.

⁶ Det ene barn der bruger en passivsætning, fortæller ikke en sammenhængende historie, men kommenterer hvert billede for sig:

*7;8,14M1da: (%bladrer til side tre) og så er der en ko £ der går rundt

*7;8,14M1da: (%bladrer til sidste side) som der 'dør

*IN1: ja

*7;8,14M1da: den bliver skudt

⁷ Det kan meget vel tænkes at der her er andre elementer på spil end blot hvem der er agent, og hvem patient. Fx kan det spille en rolle at der er tale om en human (jægeren) over for en ikke-human (koen) størrelse. Forhåbentlig kan andre historier indsamlet i projektet Børn, sprog og kognition kaste lys over dette spørgsmål.

⁸ Frekvenser spiller også en rolle i Levinson og kollegers psykolingvistiske undersøgelser af beskrivelser af genstandes placering i rummet i forskellige sprog idet de fleste sprog tillader mere end en måde at beskrive "samme" rumlige relation.

3 • Valens, prædikation og realisationsmønstre

af Lisbeth Falster Jakobsen

3.1. Generelt om valens

De sproglige enkeltleksemer har et syntagmatisk potentiale, som for de flestes vedkommende sætter dem i stand til at indgå i større konstruktioner. Samtidig er enkeltleksemerne medlemmer af ordklasser, og potentialet er ret forskelligt for de forskellige ordklasser. Inden for visse ordklasser kan forskellige leksemer have forskellige potentialer¹, og det er det, der gør valens specielt attraktivt som beskrivelsesmodel, idet man på den måde kan gruppere enkeltleksemer til klasser af leksemer med samme konstruktionspotentiale. Man har set en analogi til denne forståelse for overgangen fra enkeltstørrelser til konstruktioner i den kemiske valens; og denne analogi har vundet en ret stor popularitet inden for sprogvidenskaben. Der synes at være en vidtgående konsensus om, at den sproglige valens som ide beror på det enkelte ords prædeterminerende "kraft" (Ágel 2000: 8 og Storrer: 23ff). Her er 'determinerende' relativt forståeligt som en egenskab ved den enkelte sproglige størrelse, og 'præ' som en egenskab ved leksemet før indgåelse i en konstruktion, derimod er kraftens natur langt vanskeligere at bestemme. Her holder nemlig analogien med kemien op. Forståelsen af kemisk valens, som den fx er beskrevet i en encyklopædi:

Der Zusammenhalt von Atomen in Molekülen (chemische Verbindungen) .... Die chemischen Bindungskräfte entstehen durch die Verformungen der Elektronenhüllen bei gegenseitiger Annäherung der Atome. (Brockhaus Enzyklopädie 1976: Bd. 3, s. 725)

kan ikke umiddelbart overføres på sproglige strukturers egenskaber. Der er så frit slag for lingvisterne til at definere 'kraften', og dette fører selvfølgelig til meget forskellige opfattelser af den sproglige valens' egenskaber. Analogien halter også derved, at alle kemiske atomer har en valens, således at det principielt er ligegyldigt, om man fx i H₂O udgår fra et H-atom eller O-atom for at forstå valenskonstruktionen. I sproglige konstruktioner udgår valensen fra én konstituent og er således rettet.

Variationen i opfattelsen synes afhængig af mange forskellige ting, først og fremmest af det sprogs system, som valensteorien udvikles på konkret. Dernæst afhænger det af, hvor intuitionistisk man mener at kunne være over for fænomenet; jo mere operationaliserbart man ønsker at gøre sit valensbegreb, især forstået som hvordan man finder frem til valensen ved det enkelte leksem, jo flere valenskaraktistika gøres normalt eksplicitte. I den modsatte ende ligger den holdning, at man nøjes med at konstatere, at der findes valens, hvorefter man straks går over til at behandle leksemet i konstruktioner. Her kan man så iagttage forskellige konstruktionsmønstre og interpretere dem; men disse mønstres eksistens set i relation til kerneordets valens er uundgåeligt afhængige af, hvad man lægger i 'kraften'. Hvis kraften i et verbum forstås som rektion i kasus over for

nominale størrelser, og vi har eksemplet *Du forstår dig på grammatik*, så er kun *du* og *dig* valensbundne størrelser, medens *på grammatik* ikke kommer med. Hvis man derimod forstår kraften som et krav til nogle led om obligatorisk tilstedeværelse i en realiseret konstruktion, kommer også *på grammatik* med. Hvis kraften ikke er ekspliciteret, forringer det principielt validiteten i interpretationen af de enkelte konstruktioner, uden at det dog dermed er sagt, at beskrivelsen af konstruktionerne behøver at være ufornuftige; meget kan jo afgøres alene pga. de semantiske forhold i det pågældende syntagma.

Der foreligger i grammatikker uendeligt mange beskrivelser af syntagmer med et eksemplar af en given ordklasse som kerne, uden at der spekuleres så meget over, hvilke forudsætninger der har været for dannelsen af syntagmet. Valensteorier adskiller sig herfra ved at behandle disse forudsætninger, nemlig kraften. Omvendt har sådanne fænomener som rektion og kongruens, der må forstås som kræfter udgående fra en størrelse og rettet mod en anden størrelse, været behandlet for de sprog, hvor det måtte være interessant; men det har begrænset sig til de lokale områder, de omfatter, og er ikke indgået i et helhedssyn, som det sker i de eksplicitte valensteorier.

En yderligere forskel i valensopfattelse ligger i de generelle metodiske holdninger til udforskningen af sprog. Der er divergerende opfattelser af, hvor skarpt man skal skelne mellem udtryk og indhold i de enkelte tegn og konstruktioner. Det er indlysende, at det fører til forskellige udsagn, om man nu skelner eller ej.

Et tredje punkt er holdningen til, hvor langt man mener der er mellem de rå indtagne perceptuelle data, der altså er førsproglige, og den sproglige udformning fx i valens. Hvis man mener, vejen er kort, således at det sproglige tegns indhold er lig med dets denotation ud i den ikke-sproglige verden, er spørgsmålet om valenskriterier muligvis mindre akut, end hvis man betragter den sproglige indholdsinddeling af verdens fænomener som forskellig fra og kun delvist overlappende med vores opfattelse af den ikke-sproglige verdens egen strukturering.

Et fjerde punkt er holdningen til, hvor virtuel man forestiller sig valensen i forhold til realiserede konstruktioner. Hvis valensen har 'en prædeterminerende kraft', indebærer det en potentiel egenskab ved det enkelte leksem. Potentialer kan ikke iagttages, de kan kun beregnes. Spørgsmålet er så arten af potentiale: er der tale om valgmuligheder for leksemets kraft, eller består kraften i én obligatorisk realisation? Hvis der kun er tale om obligatoriskhed, er vejen fra leksemets valenspotentiale til den realiserede konstruktion ganske kort; den bliver længere, hvis der er forskellige valgmuligheder og dermed også andre kræfter undervejs i realisationen, der påvirker disse muligheder. Her må der indlægges nogle metodiske mellemstationer, der beskriver beskæringen gående fra et større potentiale til kun én del af potentialet, det realiserede. Eftersom leksemet i denne fremstilling både har et udtryk og et indhold, kan der ydermere godt være obligatoriskhed på den ene side af leksemet og flervalgspotentiale på den anden side.

3.2. Grundlæggende forudsætninger

I denne fremstilling regnes der således med, at tegnet er konstitueret af en udtryks- og en indholdsside. Udover dette har disse to sider ikke nødvendigvis nogen særlig yderligere isomorfi, hverken i segmentering eller i forhold til de konstruktioner, tegnet måtte indgå i. Ej heller kan man bruge den ene side af tegnet til at forklare forhold på den anden side af

tegnet. Heraf følger, at valensen bliver et dobbeltsidigt fænomen: der er både en udtrykshalv og en indholdshalv for hvert enkelt leksem. Et banalt forhold er følgende: man bliver nødt til at beskrive den ene type valens før den anden på trods af, at udtryk og indhold sameksisterer i tegnet. Men dette skal ikke forlede en til at tro, at den ene type valens er dominerende i forhold til den anden. Der er ingen rangorden imellem dem, men der er den konsekvens i tegnrelationen, at hvis man vælger en bestemt konstellation på den ene side af tegnet, får man nødvendigvis den tilsvarende anden side af tegnet med.

Der skal skelnes mellem tegnindholdet, indholdsformen, som er afgrænset af tegnudtrykket, og indholdssubstansen, som er sprogligt indhold, der ikke er bundet til bestemte udtryk, men dog er bundet til sprog som sådan. Endelig er der den ikke-sproglige verden, som den er struktureret for os, og som er den, vi taler om. Den kaldes efter Hjelsmslev indholdsmeningen (1966²:48).² Indholdsformen er i et vist omfang arbitrær per sprog uden dog at være ufornuftig i forhold til indholdsmeningen. Indholdssubstansen og for mange ords vedkommende indholdsmeningen sætter os i stand til at sammenligne tegn med et mere eller mindre analogt indhold, både intra- og intersprogligt. Indholdsmeningen må anses for at være grundlæggende ens for alle ikke-handikappede mennesker. Følgende eksempel skal vise forskelle i indholdsform i forhold til indholdsmening. Det er en madopskrift på nederlandsk og dens oversættelse til dansk. I begge tilfælde skal opskriften føre til samme ikke-sproglige produkt, altså samme indholdsmening:

(1) Sandwich surprise.

....

Rooster de sneden brood licht en *beboter* ze aan één kant. *Beleg* ze op de gesmeerde kanten met het gehakte gevogelte en de selderie. Meng de mayonaise goed met het citroensap, wat zout en peper en de stijfgeklopte eiwitten en *bekleed* de belegde canapés ermee. ... (Vrij Nederland 26/1 1991:52)

(En mere ordret oversættelse:)

'Rist skiverne brød let og *besmør* dem på den ene side. *Belæg* dem på de smurte sider med det hakkede fjerkræ og sellerien. Bland mayonnaisen godt med citronsaft, noget salt og peber og de stiftpiskede æggehvider og *beklød* de belagte canapéer dermed...'

(En idiomatisk oversættelse:)

'Rist brødskiverne let og *smør smør* på den ene side af dem. *Læg* det hakkede fjerkrækød og sellerien *på* de smurte sider. Bland mayonnaisen godt med citronsaft, salt og peber og de stiftpiskede æggehvider, og *læg* det *over* de belagte canapéer...'

De kursiverede størrelser viser forskellen i indholdsformer. *Beboteren* betyder 'smøre smør på', og da *boter* er indeholdt i verbets stamme, forårsager det, at der – med samme indholdssubstans – bliver et valensled mindre på nederlandsk. Samtidig angiver *beboteren*, *beleggen* og *bekleden* en anden indholdsrelation mellem objektsstørrelsen og adverbialstørrelse end i den mundrette oversættelse på dansk, nemlig et holistisk indhold af, at

objektstørrelsen beklædes helt; det holistiske mangler ved de analoge danske verber. Dette viser arbitrarieteten i indholdsformen i forhold til indholdsmeningen.

For hovedordklassernes vedkommende har indholdssiden en dobbeltfunktion. Dels har leksemerne en designation, det sproglige tegnindhold, indholdsformen, dels denoterer de klasser af fænomener i den ikke-sproglige verden. Denotatet er det fænomen, man generelt anser for udpeget i den ikke-sproglige verden ved hjælp af tegnets designat, indholdsformen. Adskilt fra denotation er den specifikke referens, som et leksem kan have inden for den tekstverden, der bygges op i teksten. Her kan tegnets designat undertiden bringes til at referere til et andet fænomen end det, man ville opfatte som tegnets denotat³. De mindre ordklasser har ikke for alle medlemmers vedkommende et denotat; deres designat tjener et indre sprogstrukturelt formål ved at sætte andre indholdselementer i relation til hinanden.

Endvidere regnes der med, at også tegnkonstruktioner i sig selv består af en udtryks- og en indholdsside. Det vil sige, at der også kan tilskrives indhold til selve konstruktionsmåderne uanset de leksemer, der er valgt til at fylde i konstruktionerne. Dette konstruktionsindhold adskiller sig fra hovedordklassernes indhold ved at have et kun sproginternt indhold. Det vil sige, at der til det enkelte leksem i en konstruktion kan tilføjes en indholdsmæssig merværdi i kraft af konstruktionen selv, ligesom der kan ske indskrænkninger, en form for monosemering, af leksemer med et stort indholdsomfang i ukonstrueret tilstand.

Man må regne med, at disse betragtninger er relativt universelle for indholdssiden af sprog. Anderledes forholder det sig med udtryksiden. Hvilke forandringer der foregår med det enkelte leksems udtryk fra ubundet tilstand til den endelige udformning i en konstruktion, er afhængigt af den måde, man foretager valensberegningen på, og den måde, man vælger at fremstille den abstrakte valens på i forhold til de konkrete realisater.

I de tilfælde, hvor valenspotentialet for de enkelte leksemer i en ordklasse varierer, virker valensen subkategoriserende på klassens medlemmer. Dette kan have betydning for de forskellige konstruktioner, subclassesen kan indgå i.

Hvis man går ud fra konstruktionspotentialet som sådan, må alle ordklasser betragtes som havende valens, inklusive nulvalens som en del interjektioner. Imidlertid er valens, især udryksvalens, som en lingvistisk beskrivelseskategori nok ikke lige interessant for alle sprog. Specielt er udryksvalens som model mindre givende for sprog med ingen eller en meget ringe morfologisk rigdom, som fx de isolerende sprog. Ganske vist gælder indholdvalensen stadig som en kraft i sproget, men uden udryksvalens bliver det vanskeligere at skelne leksems indholdsdetermination over for andre størrelser i konstruktionen fra almindelig indholdsattraktion mellem størrelser⁴.

En mere restriktiv opfattelse af valens går ud på et leksems evne til at strukturere andre leksemer, derved indbefatter valens kun nogle ordklasser:

Valenz ist die Fähigkeit eines Lexems (z.B. eines Verbs, Adjektivs, Substantivs), seine syntaktischen Umgebungen vorzustrukturieren. (Bußmann: 1990: 824)

Konkluderende kan man sige, at valens drejer sig om et leksems konstruktionspotentialer indbefattet de sproglige relationer, der regulerer dette potentialer. Målt ud fra ordklasse-

tilhørsforhold virker valenspotentialer ofte subklassificerende på medlemmerne af ordklassen.

Denne fremstilling skal vise forskellige ting, heriblandt overvejelser, man må gøre sig for at kunne fastsætte de kriterier og teknikker, der skal sætte en i stand til at abstrahere ud fra de konkrete konstruktioner til det enkelte leksems valenspotentialer. Analysevejen er altså her fra konkret til abstrakt. Når valenspotentialer er fastlagt, skal der også være en metode til at fremstille beskæringen af valenspotentialer fra abstraktionen til den endelige konkrete konstruktion.⁵ Som sagt er konceptet 'valens' i sig selv enkelt, men beskrivelsen af valensens 'kraft' vanskelig og i høj grad afhængig af beskriverens valg. Den kan være behæftet med mange teknikaliteter. Selve valensbeskrivelsen, både fra konkret til abstrakt og den modsatte vej, retter sig mod den strukturelle side af sproget, idet interesseområdet her ligger på beskrivelsen af leksemerne som klasser af individer, ikke som enkeltrealiteter. Et andet spørgsmål er valg af realisationsmåde i den enkelte konstruktion ud af flere valgmuligheder. Det er et funktionelt spørgsmål, der er afhængigt af tekstafsenderens mål med sin tekst og af den deraf følgende tekstopbygning. Et andet funktionelt spørgsmål, især inden for verbal valens, er relationen mellem valensens indholdsform og den ikke-sproglige verden.

Foruden dansk er tysk valgt til gennemgående eksempelsprog, fordi dette sprog, trods genetisk nærhed til dansk, har en ret anderledes struktur med en langt større fleksivrigdom; specielt interessant for valens er her kasusrigdom. Dette sprog er derfor særligt egnet til at vise de overvejelser, man må gøre sig med hensyn til kriterier for selve valensfastsættelsen.

3.3. Kognition

Vi perciperer den materielle verden som meget struktureret. Også den enkelte situation er struktureret: den indeholder en handlemåde, et antal agerende, et antal ting og sager, sted, måde at agere på, lys-, lyd- og varmestyrke, farver og muligvis flere faktorer. Disse indgår ikke med samme normale opmærksomhedsstyrke i vores oplevelse af situationen, men det er muligt at flytte opmærksomheden til forskellige faktorer. Hertil kommer så andre faktorer, som muligvis ikke ligger i den materielle situation selv, men som er en del af den menneskelige fortolkning af relationer mellem forhold, så som tid, kausalitet, antikausalitet ("på trods af"), finalitet osv.

Prototypisk synes vi at rette opmærksomheden først og fremmest på de agerende, dernæst på tingene, som de agerer med, og mere i baggrunden resten af faktorerne. Men det afhænger nok igen noget af situationens prototypikalitet. Hvis Per og Poul er oppe at slås, så er de agerende langt fremme i den oplevendes opmærksomhed, og måden – den sædvanlige fægten med armene og evt. ligger på gulvet – nok lidt tilbage. Men hvis de står på hovedet, mens de slås, vil måden komme langt længere frem i opmærksomheden.

Selvom situationens faktorer er struktureret mere eller mindre i fokus i bevidstheden, så er der stadigvæk noget globalt over den. Per og Poul som fokus agerer på en baggrund, som er der samtidig, og Per og Poul agerer med hinanden på samme tid.

Vores bevidsthed opfatter altså en situation som på én gang struktureret i et antal enkeltdele og samspillende i enkeltdele. Dens struktur er imidlertid anderledes end den

sproglige struktur, og en af opgaverne ved specielt verbal valens er at beskrive relationen mellem de to strukturer, specielt indholdsformen over for indholdsmeningen.

3.4. Verbal valens

Den ordklasse, der for de fleste sprogs vedkommende har den største variation i valensen, er verbet. Den er derfor her valgt som demonstrationsobjekt. Verbet som sådan har begge indholdsfunktioner: det designerer og det denoterer. Ved sit denotat, en handlemåde, skaber det relationer mellem forskellige faktorer i den ikke-sproglige situation, og derved bliver det centrum i organisationen af vores opfattelse af situationens faktorer:

Language enables human beings to build a mental picture of reality, to make sense of what goes on around them and inside them. Here again the clause plays a central role, because it embodies a general principle for modelling experience – namely the principle that reality is made up of processes. Our most powerful impression of experience is that it consists of ‘goings-on’ – happening, doing, sensing, meaning, and being and becoming. All these goings-on are sorted out in the grammar of the clause. (Halliday 1994: 106).

Efter denne betragtning anses verbet som centrum i sætningskonstruktionen. En sætning kan have et variende antal sætningsled med sig, og verbets valens tjener her til strukturelt at skelne mellem de valensbundne sætningsled og de frie sætningsled. Ifølge Ágel har verbet indflydelse på aktanterne, de valensbundne led, og kan derved prædeterminere (dele af) sætningens organisation:

Relationale Sprachzeichen, die der Kategorie Verb angehören, haben qua ihres Aktantenpotenzials die Fähigkeit/Potenz, die semantische und syntaktische Organisation des Satzes zu prædeterminieren. (Ágel 2000: 105)

Eftersom verber som sådan subclassificeres i forskellige valensmønstre med forskellige typer valensbundne led, følger det, at sætningsledstyper ikke på forhånd, uanset verbum, kan subclassificeres entydigt i valensbundne og frie sætningsled.

En valensstørrelse er en potentiel ikke-individuel størrelse og kan som emne for et udsagn egentlig ikke realiseres i konkrete ordstørrelser. Ord er imidlertid det medium, vi realiserer sproglige størrelser i, og man bliver så nødt til at bruge ord om en valensstørrelse. Valensforhold skildres derfor som oftest realiseret i en aktivsætning, der så fungerer som metasprog, og/eller med diverse hjælpetegn og muligvis uden de korrekte kasus. Fx:

Peter¹ schlägt Paul²
 schlagen (Peter/er, Paul/er)
 er¹ schlägt ihn², er² wird von ihm¹ geschlagen

Da en valensstørrelse kan behandles både på udtryks- og indholdssiden, vil der her blive brugt følgende terminologi, der skelner mellem de to sider:

valensled: en valensbundet – potentiel – størrelse anskuet med tegnkvallitet: udtryk + indhold

aktant: en valensbundet størrelse anskuet ud fra det potentielle udtryk. Fx har valensled 1 har på tysk potentiale til nominativ og til regimen i en præpositionalfrase; et nominalt valensled 2 kan have potentiale til akkusativ og nominativ. Begge har forskellige muligheder for nulrealisation. På konservativt dansk er kasuspotentialet det samme ved nominale størrelser, men der er en udvikling i gang bort fra denne fordeling.⁶

argument: en valensbundet størrelse anskuet ud fra det overordnede selekterede indhold + en tildelt rolle. Valensled 1 har generelt en ikke-specificeret rolle; i kombination med et nominalt valensled 2 har det normalt en agensrolle, medens valensled 2 har en patientrolle. Der er ingen særlige begrænsninger på indholdsselektionen.

3.5. Sproglig modellering

Hele sætninger, dvs. sætninger med et finit verbum, konstruerer situationer, som skal ligne, modellere foreteelser i indholdsmeningen. Men de gør det med de begrænsninger bl.a. af fysisk art, som sprogudøvelsen pålægger os. Fx tvinger fysikken os til at linearisere vores ytringer; faktorer i den sproglige modellering af situationen må sættes efter hinanden tidsmæssigt, hvor den perceptive opfattelse af situationen er samtidig; derved bliver der åbnet for en tidsmæssig rækkefølgestyring af opmærksomheden i den sproglige modellering af situationen. I *Per slår Poul* kommer *Per* normalt først i lineariseringen, skønt de to er samtidige i den ikke-sproglige akt.

En anden form for styring er den type formgivning, der tillægges de forskellige faktorer i situationen. Helt prototypisk har de europæiske sprog, som vi omgås til dagligt, indrettet sig på den måde, at de agerende modelleres med én type led, nemlig nominale led, medens adverbialer går til de ledsagende materielle faktorer, sted, måde etc., samt de immaterielle som tid, kausalitet, finalitet etc. Ting har en midterposition, idet de somme tider indgår direkte i aktionen, altså som nominaler, og somme tider reduceres til ledsagende faktorer, adverbialer:

(2) Per greb *boldtræet* og langede Poul en *med det*

Det er så den helt principielle sortering af situationens faktorer i to formtyper. Den svarer principielt til den sortering, som verbalvalensen foretager i den enkelte tilfælde. De fleste, men ikke alle valensled er nominaler⁷. Verbalet + valensleddene danner ryggraden i en sætningskonstruktion. Dette betegnes som kerneprædikationen (Dik 1977: 77-104). Det svarer til, at den type situationelle faktorer, der kommer til at spille den prototypiske hovedrolle, er personer og ting. Deraf kan man vel slutte, at den aktion, der består af verbalhandlingen + valensleddenes indhold er gjort til forgrund, dvs. svarer til den primære bevidsthedsfokus over for situationen. Det kan man også slutte af en anden grund, nemlig, at en sætning kan nøjes med at modellere så meget af situationen alene, som verbalhandlingen + valensled + tempus (i de indoeuropæiske sprog) indeholder.

Imidlertid har sproget også midler til at fokusere opmærksomheden andetsteds ved at ophøje adverbialer til valensled og derved få andre faktorer frem i forgrunden, som Tid og Sted:

- (3) Slagsmålet foregik *uden for Vega* og varede *2 timer*

En anden grundegenskab ved verbal valens er således opmærksomhedsstyring i forhold til situationens faktorer. Denne styring foregår på to hovedmåder: ved udtagning af bestemte faktorer i situationen til valensled og ved en linearisering af disse valensled.

3.6. Teknikaliteter ved valensberegning

Hvis valens betragtes som et potentiale, er det ikke tilgængeligt for umiddelbar iagttagelse. Den er altså resultat af en abstraherende beregning, udgående fra realiserede konstruktioner med verbet i simpleks aktiv form. Skal man fastslå et verbs valens, er første udgangspunkt, hvilken type realisater man vil lægge til grund. Den første tanke er, at aktivsætninger er det neutrale udgangspunkt, men det stiller straks det spørgsmål, hvad man skal gøre med resten af realisaterne. Se på følgende realisater af *at spise*:

- (4) a. Jeg spiser for det meste min frokost på mit kontor
 b. Jeg spiser for det meste min frokost
 c. Jeg spiser min frokost
 d. Jeg spiser på mit kontor
 e. Jeg spiser
 f. Hvad laver du? – Spiser
 g. Spis så!

Der er to spørgsmål her: på hvilket grundlag begynder man den elimination, der skal fjerne de ikke-valensbundne led, og hvornår skal man standse eliminationen? De ikke-fjernede led danner grundlag for beregningen af valensmønstret. Den intuitive fornemmelse vil sige os, at a. og b. indeholder for meget, nemlig adverbialerne *for det meste* og *på mit kontor*. I f. og g. er der slet ingen mulige valensled tilbage; i g. sker det inden for et normalt realisationsmønster, imperativ, der går over hele verbalklassen og normalt fjerner valensled 1. I f. er der meget snævre kontekstbetingelser for at fjerne subjektet, nemlig ellipsebetingelser. c., d. og f. i sammenligning viser det dilemma, at man på den ene side anser *at spise* for at skulle have et subjekt og et objekt; på den anden side er objektet ikke realiseret i d. og e., men konstruktionen føles alligevel komplet. Hvis man så yderligere betragter følgende:

- (4) h. Min frokost bliver for det meste spist på kontoret
 i. Min frokost bliver for det meste spist af hunden
 j. At spise frokost på kontoret er en kende ensomt
 k. En spist frokost er en kalorietilvækst
 l. Han så mig spisende frokost på kontoret
 m. Jeg har spist min frokost

som indeholder andre former af verbet end simpleks aktivform, er det ikke det samme subjekt vi har i h. og i. som i forrige eksempelgruppe, og i j. - m. mangler subjektet for *at spise* helt.

En fornuftig valensbeskrivelse af *at spise* kommer således til at afhænge af, hvordan man indretter beskrivelsen af valenspotentialet. Skal det være stort eller lille? Hvis det skal være lille, må man antage lige så mange leksemer, som der er forskellige verbalformer, med hver deres valens. Der bliver så et mønster for simpleks indikativ aktiv former, et for passiv, to for participierne, et for infinitiv og et for imperativ. Det vil sige en voldsom forøgelse af lemmata i leksikon. Og så står man endda stadig med problemer a. - b. over for c., d. og e, og h. over for i. Så længe man arbejder med minimalpotentialer, kan man nøjes med at arbejde med et dependenspotentialer. Nogle valensled er interdependente med verbets stamme, hvilket vil sige, at det skal kookkurrere med verbalstammen i realiser, som de tre led i *Du forstår dig på grammatik*. Andre er kun dependente, som objektet i a. og c. eller agensadverbialet i i., dvs. at det kan, men ikke behøver at kookkurrere.

En anden minimalløsning vil være som valens at ansætte kun aktiv simpleksformens valens, og så overlade resten til et andet kapitel i grammatikken, nemlig transformationer. Men transformationer kan man ikke bare hente ud af den blå luft, de kræver en teoretisk begrundelse for deres plads i det samlede grammatiksyn, der er grundlaget for beskrivelsen. For et grammatiksyn, der består af en direkte konstruktionsvej 'fra enkeltleksem til konkret konstruktion' eller sagt anderledes 'fra potentialer til realiser', er transformationer ikke mulige⁸.

Men der er den anden mulighed: at beholde i alt ét leksem for valensbeskrivelsen og så gøre valenspotentialer omfangsrigt. Hvad skal det så bestå af?

- (4) n. Jeg spiser ham med øjnene hver dag
 o. Han bliver spist med øjnene hver dag

n. og o. viser, at vi ikke blot har at gøre med dependenskrav i valensen, der er også nogle konstruktionkrav for de personlige pronominer, nogle kasusvalg, som afhænger af ledværdien i realiseret. Noget lignende ser vi ved realisationen af et led som enten subjekt eller agensadverbial: a. og j. Faktisk stiller dansk større krav til konstruktionen, end man normalt forestiller sig; fx kræver *at kende* og *at vide* forskellige objektskonstruktioner: *jeg kender hans bopæl, jeg ved, hvor han bor*. En sammenregning af dependens- og konstruktionkriterier giver følgende kriterier for et valensled:

	interdependent kookkurrens med V	dependent kookkurrens m. V	udtryks- selektion
obligatorisk aktant ⁹	+	-	+/-
fakultativ aktant	-	+	+

At der nu er to kriterier: dependens og konstruktionskrav til udtryk, komplicerer forholdet. Hvis vi ser på relationen interdependens, så medfører den, at ikke blot nominale størrelser, men også enkelte adverbialer kommer med blandt obligatoriske aktanter, som i (3). Sidstnævnte begrænser sig mest af alt til en præcisering af en indholdsfaktor, som uden den ville gøre ytringen til tom information pga selvfølgelighed. Hvis der er et slagsmål, så foregår det og varer, det ligger i ordet *slagsmål*, der har indholdet Act. **Slagsmålet varede* er informationstomt uden en tidsangivelse. Eller et verbum har to divergerende indhold, alt efter om der er et obligatorisk adverbial: *han stiller madkassen* (= ‘anbringer væk fra sig’) og *han stiller til maden/i kantinen* (= ‘møder op’).

Hvis man ser på konstruktionerne ved kasus, så er der det generelle problem, at hvis man ikke tror på kasus’ egetindhold, uanset syntagmatiske sammenhænge¹⁰, så forbliver der kun en syntagmatiske relation til at forklare det enkelte kasusvalg. Det kaldes rektion, hvis det udgår fra et andet leksem som på tysk¹¹. Det er verber og præpositioner, der er hovedejerne af kasusrektion. Altså kommer denne kasusrektion ind under verbers hhv. præpositioners valensdomæne. Det er karakteristisk, at flervalente verber i sprog med en større kasusrigdom, som oftest kun lader ét led i en valenskombination udtrykke i en given kasus. Det vil så sige, at kasus’ hovedfunktion er distinktiv inden for et valensmønster i sådanne sprog, således at de kun har et strukturelt indhold i den kombination, de befinder sig i.

Men udtrykssrektion/-selektion og dependensrelation er to forskellige relationer, som ikke falder ganske sammen. Hvis man lader begge være valenskriterier, opstår der derved en mellemkategori: led, der er underkastet konstruktionsrektion/-selektion, men kun er dependente med verbet, dvs. som kan, men ikke skal realiseres. Det er de fakultative aktanter (række 2 i skemaet). Hvis man havde en valensopfattelse, som kun satsede på dependensrelationer, ville denne kategori gå ud. Den valenskarakteriserende relation ville i så fald alene være interdependens. Derved ville fakultative aktanter falde umiddelbart sammen med de ikke-valensbundne led, de frie led, på udtrykssiden. Men det ville de ikke gøre i dependensforhold; de frie led anses i denne fremstilling for at være afhængige ikke af verbalet, men af hele den valentielle kerne, prædikationen, verbum + valensled, eller af konstruktioner på højere niveauer, der evt. allerede indeholder andre frie led. I de sidste to tilfælde taler man om skopusrelationer: det frie led har indholdsskopus over hele den forrige konstruktion (jf. Harder i denne bog).

3.6.1. Valensbundne led og frie led

Forestillingen om, om også de ikke-valensbundne led, de frie angivelser er afhængige af verbalet selv, eller om de er knyttede til kerneprædikaten eller til større konstruktioner, skal ses bl.a. i relation til den måde, man fremstiller konstruktionens konstituens- og dependensforhold grafisk. Hvis man fremstiller det i en træstruktur, vil man være tilbøjelig til at lade frie angivelser være afhængige af ét led, verballedet, da træer ikke egner sig så godt til skopusfremstillinger. Hvis man lader alle frie led være afhængige af verbalet, får man en meget flad afhængighedsstruktur, medens en skopusstruktur er langt mere lagdelt¹².

Et verbum, der har været diskuteret en del under den flade dependensstruktur, er verbet *at dø*. Akten *at dø* må siges at være den absoluttette engangshandling for ethvert

levende væsen, og derfor må denne akt være uforenelig med adverbialer, der angiver et flerfoldigt tidspunkt:

- (5) a. *Han dør undertiden af behandlingen

Imidlertid er dette synspunkt alt for mekanisk. Man kan nemlig indlægge en flerfoldighed et andet sted i konstruktionen:

- (5) b. Patienterne dør undertiden af behandlingen
 c. Patienten dør undertiden af behandlingen
 d. Min mand dør hver dag (hørt belæg)

I (5) b. lægges flerfoldigheden i *patienterne*, hvilket viser, at kerneprædikatet i sin helhed er et bedre udgangspunkt for det frie ledes dependens. I c. og d. skal man op på ytringsfunktionen i konteksten: c. skal forstås generisk, hvorved flerfoldigheden ligger i *patienten*, der her står for patienter som kategori, og d. skal forstås metaforisk: ‘min mand beskæftiger sig med sin død hver dag’.

Det skal ikke være nogen hemmelighed, at de dobbelte kriterier for valensafhængighed skaber problemer ved enkelte verber. De fleste nominale størrelser havner i kategorien valensafhængig, men der kan dog findes nominale led, som af forskellige grunde bedst kan tolkes som frie led. Fx den etiske dativ (som på dansk hellere skulle hedde etisk akkusativ, for ikke at sammenblande indhold og udtryk; både på dansk og tysk er det en gammeldags anvendelse):

- (6) Kan du ikke lige lukke *mig* døren?
 Kannst du *mir* bitte die Tür schließen?

Ved en overfladisk betragtning kunne den etiske størrelse ligne en valensstørrelse 3, her et indirekte objekt som i:

- (7) Kan du ikke lige række *mig* vinen?
 Kannst du *mir* bitte den Wein reichen?

Men forskellen er dels, at der ikke er en sekundær prædikation, en semantisk relation mellem valensled 2, *døren*, *die Tür*, og den etiske størrelse som i (7)¹³. En anden forskel er, at den etiske størrelse kan sættes til mange forskellige konstruktioner og derfor ikke virker subkategoriserende på valensmønstre. Derfor er den uønsket som valensstørrelse.¹⁴

Et andet eksempel er den possessive akkusativ på dansk/dativ på tysk:

- (8) Hunden bed *mig* i fingeren
 Der Hund biss *mir* in den Finger

hvor akkusativ/dativstørrelsen er indholdsmæssig relateret til størrelsen *i fingeren/in den Finger*, en størrelse, som betegner et nært tilhørsforhold til det nævnte individ. Her er det mere nærliggende at lade relationen bestå mellem disse to størrelser; men at de to

størrelser figurerer som to selvstændige sætningsled, støder noget an mod traditionelle strukturelle forestillinger om en udtrykafhængighed af et substantiv. I sidste ende er det et spørgsmål om, om man hælder mere til udtrykssiden og de gængse forestillinger om, hvor man kan placere afhængigheder (fx som afbildet i en træstruktur), eller en indholdsmæssig afhængighed, som til gengæld ikke lader sig afbilde så let i en traditionel trægraf, der har været den foretrukne graftype i traditionel valensteori.

Et større problem er den strukturelle lighed, der deles af en del fakultative valensstørrelser og de hyppigste typer frie led, nemlig adverbier og præpositionsgrupper. Et eksempel:

- (6) (fra en rejseberetning fra Hong Kong i jeg-form; jeget går en tur i en park:)
 En gammel kineser kommer gående hen ad stien. *Han bevender sig selv*. Han er svær at bedømme aldersmæssigt, men er nok mellem 80 og 90 ... (Weekendavisen 6.8.2004: II,3)

Her kan man overveje, om *at bevende* er et trevalent verbum med krav om, at der skal være et valensled 2, som er obligatorisk og reflektivt, her *sig selv*, og et fakultativt valensled 3 af adverbial art med indholdet Direktiv, som så ikke behøver at være realiseret på udtrykssiden som i (9). Det kunne være *til mig*, men modtageren må selv tænke sig til en mulig identifikation ud fra konteksten.

De frie led er således især adverbialer, som altså hverken er underkastet konstruktionsreaktion eller har dependens til en verbalstamme. De vælges efter indhold og konstituerer for de flestes vedkommende de faktorer i den modellerede situation, der har den opmærksomhedsmæssige baggrund. Hvis de da overhovedet realiseres. I hver verbalkonstruktion realiseres altid kerneprædikatet: verbal + et antal valensled, alt efter konstruktionens strukturelle krav. De frie led realiseres efter informationsmæssige behov alene; og for sætningskonstruktioners vedkommende er det karakteristisk, at Tid og Sted, som er karakteriserede ved at være kognitivt obligatoriske, eftersom enhver foreteelse finder sted inden for et koordinat af Tid og Sted, som frie led ikke skal realiseres obligatorisk¹⁵; hvis de en gang er sat eksplicit eller infererede for en serie foreteelser, bæres de på indholdssiden igennem tekstverdenens ytringer, indtil noget nyt sættes. De frie leds realisation er altså kun informationsmæssigt bestemt.

Denne strikte måde at karakterisere verbalvalensens 'kraft' har fordele og ulemper. Den er meget operationaliserbar på den måde, at man enten umiddelbart eller ved hjælp af nogle (godt nok mere eller mindre veldefinerede og velgennemskuede¹⁶) tests nogenlunde kan få hold på et realiseret leds valensstatus. Det er en stor pædagogisk fordel, især ved fremmedsprogsindlæring. Ulempen er, at man kan diskutere meget om enkelte subkategoriers tilhørsforhold til en ene eller den anden kasse, som fx adverbialer som valensled eller frie led. Fordelene er større ved et så morfologisk og syntaktisk restriktivt sprog som tysk, men ved sprog med færre konstruktionskrav til valensleddene kunne udtryksskriteriet muligvis undværes.

Men man skal forstå opstillingen i skemaet rigtigt: det operationelle består i, at man kan få oplysning om et valensleds obligatoriskhed, *Notwendigkeit*, eller fakultativitet, *Weglassbarkeit*, set fra den synsvinkel, at vi taler om valensleddet som en endnu urealiseret

størrelse. Noget andet er, hvor nødvendigt eller *weglassbar* et realiseret led er i den enkelte konstruktionsammenhæng (Ágel 2000: 240ff). Det afhænger af helt andre funktionelle forhold, fx den ønskede informationstildeling. Vi ser her, at der i vejen fra den potentielle til den realiserede størrelse er flere anskuelseslag. I den potentielle ende drejer det sig om størrelser inden for sprogets struktur, inden for langue som sådan, men på vej til realisationen spiller der diverse valg ind. Forskellige konstruktioner, som verbalstammen indgår i, stiller forskellige strukturelle krav til et valensleds realisation, men der stilles også funktionelle, informationsmæssige krav af kontekstuel art til et leds *Weglassbarkeit*. Spørgsmålet om et leds nødvendige realisation kan således være afhængigt af forskellige realisationsniveauer (Storrer 1992:105ff). Derfor kræver valensbestemmelse metodisk et større datamateriale af realisater for det enkelte verbum for at kunne eliminere individuelle tilfælde af kontekstuel *Notwendigkeit* og for derved at kunne beregne de totale languemuligheder.

3.6.2. *Subjektets mulige præferencestilling*

Et spørgsmål, der beskæftiger mange, er, om det valensled, der ender som subjekt, har en præferencestilling i sætningskonstruktionen¹⁷ Både Halliday (1994) og Herslund og Sørensen (1994) mener dette. Halliday lader i sin fremstilling af engelsk subjektet indgå i modaliteten, som er den del af en sætningskonstruktion, som interpersonelt regulerer udsagnets gyldighed over for modtager. Herslund og Sørensen siger, at subjektet er propositionskonstituerende, dvs. giver sætningskonstruktionen gyldighed som foreteelse. Begge disse ansuelser er noget problematiske over for fx et sprog som tysk, der godt kan have sætningskonstruktioner uden subjekt, men med gyldighed som foreteelse: *In der Nacht wurde nicht mehr geschlafen*¹⁸.

3.6.3. *Forskellige valensbeskrivelser*

Det dobbelte kriterium for et valensled, som er skildret her, stammer fra den tyske tradition begyndende med Gerhard Helbig. Hans oprindelige inspiration var franskmænd Lucien Tesnière, som kun havde ét kriterium: et konstruktionskriterium, således at nominale størrelser er lig valensled. I hans efterfølgelse står Herslund og Sørensen med den såkaldte adjektteori (jf. 1994). Der regnes her med op til tre valensled: subjekt, objekt og adjekt¹⁹, som således er sammenfaldende med sætningsled i aktivsætninger. Adjektet samler forskellige sætningsled i en klasse med det karakteristikum, at adjektet sammen med subjektet i en tovalent konstruktion og sammen med objektet i en trevalentkonstruktion danner en semantisk sekundær prædikation, som angiver det indholdsmæssige slutresultat for valensled 1, hhv. valensled 2 i relation til adjektet:

- (10) a. *Poul*¹ ligger på *gulvet*²
 b. *Per*¹ slår *Poul*² i *gulvet*³

Odense Valensordbog (Daugaard og Kirchmeier-Andersen 1995)) bestemmer valensled i efterfølgelse af belgieren Karel van den Eyndes *Pronominal Approach*, som går ud fra distributionelle kriterier i aktive sætningsrealisater Ud fra pronominaliseringsmuligheder for de enkelte størrelser i realisaterne antages forskellige klasser af størrelser, der sammen

med dependenskriteriet (obligatorisk/fakultativ) fører til tre klasser af tilhørsforhold til verbet: valenselementer, pseudoelementer og adjunkter.

Dik taler om en *predicate frame* som indeholder en slags “*blueprint*”, en master for de prædikationer, der kan anvendes i (Dik 1997: 59). Hvad der konstituerer disse *blueprints*, angives ikke nærmere, hvilket nok også er umuligt, eftersom hans værk behandler sprog som sådan typologisk, og ikke det enkelte sprog. *The nuclear predicate*, keredelen af sætningskonstruktionen (1997: 78ff.), består så af verbet og dets led ud fra *blueprint*, hvorefter de frie led, satellitterne føjes på i forskellige voksende lag med indholdsmæssig skopus over for det forrige lag.

Halliday nævner ikke valens som begreb; han går direkte til forskellige konstruktionstyper (1994: 109ff). Hans kriterium for de til verbet nært knyttede led er et konstruktionskriterium: de er nominale størrelser, komplementer (1994:44), der har potentialet til at blive subjekt; de frie led, adjunkter, har adverbial konstruktion og har ikke subjektpotentiale.

3.7. Linearisering af valensleddene og den heraf følgende interaktionslinearisering

Foruden den opmærksomhedsstyrende inddeling i forgrund og baggrund, som sproget helt generelt har fælles med den ikke-sproglige perception, bliver sproget af fysiske grunde nødt til at lægge nogle distinktioner ind i forgrundsdelene. Hvis *Per* slår *Poul*, så indgår de to herrer i én perciperet interaktion, på én gang, skønt de er to faktorer i aktionen, og skønt de indgår med forskellige aktionsroller i situationen. Det er ikke sådan, at først slår *Per*, og dernæst bliver *Poul* slået.

Hvis man nu sprogligt vil modellere denne aktion med to deltagere i asymmetriske rollefordeling, må man linearisere de to deltagere i valensen. Det gøres på den måde, at hvis der er to valensled med rollerne agent og patient, sættes agenten som nummer 1 og patienten som nummer to. Denne rangordning afspejler sig på udtrykssiden i potentiel ledværdi med tilhørende konstruktionsmuligheder og dependens i de forskellige verbale konstruktioner, på indholdssiden i den tildelte rolle. Rangordningen svarer sikkert til vores kognitive tilbøjeligheder: den, der agerer og derfor som regel også bevæger sig, er mere spændende end den passive, muligvis stationære størrelse.

- (11) a. Per slår Poul
 b. Per og Poul slås
 c. Per slås med Poul
 d. Per ligner Poul
 e. Poul ligner Per
 f. Per og Poul ligner hinanden

Den prototypiske realiseringsrækkefølge kommer altså til at styre den sproglige opmærksomhed (11) a. Samme mønster gælder også i de tilfælde, hvor der egentlig ikke er en given, materiel forskellig rolle- og aktivitetsfordeling. Det ser vi i tilfældet at slås, hvor opmærksomheden sprogligt kan styres således, at man enten tager sit udgangspunkt i begge agenter (11) b. eller i den ene af de involverede (11) c. Hvis det er *Per*, er han

fremstillet som hovedpersonen i situationen. *Poul* er nu reduceret til en medaktiv størrelse i aktionen. Det samme er tilfældet med *at ligne*. Her er begge de involverede lige statiske og spiller sådan set samme rolle i aktionen; men da antallet af forskellige sproglige realisationsmønstre er begrænset, kan de havne i et mønster, der ikke er adækvat, som i (11) d. og e.

Valensen kan altså ved sin rangfølgemodellering pålægge den oprindelige situation en art merværditillæg i retning af en bestemt opmærksomhedsstyring og interpretation af samspillet i situationen, idet lineariseringen i kombination med den rolle, der tillægges de enkelte valensled i kraft af valensmønstret, styrer interpretation. Et groft eksempel ses i (12)

- (12) Den kommende kronprinsesse Mary indviede i dag det nye kunstmuseum i Århus sammen med Dronning Margrethe (TV 2 7.4.2004 kl.19)
- (13) a. Han aer hunden: hunden er patient og blot objekt for handlingen
 b. Han og hunden kæler: som subjekt er begge lige aktive i handlingen
 c. Han kæler med hunden: hunden er præpositionalobjekt, men medaktiv i handlingen
 d. Han kæler hunden: hunden er patient og blot objekt for behandlingen (børnesprog)

I (12) er *den kommende kronprinsesse Mary* modelleret som hovedagenten, skønt den ikke-sproglige indholdsmening nok har haft *Dronning Margrethe* som den hovedagerende. Valensnummereringen og rollefordelingen fordeler sig som sagt prototypisk på to agerende, på den måde at nr. 1 går til agenten og nr. 2 til patienten som i (13) a. og c. I (12) og (13) c. er der yderligere sket det, at den ene agerende i kraft af udtryksstrukturen *med* er reduceret til blot medvirkende uden at være i centrum. Om leddet med *med* skal forstås som valensled (13) c. eller som fri angivelse (12) må nok afhænge af muligheden for at indsætte et *sammen*.

Denne prototypiske fordeling er særdeles fremherskende, sandsynligvis i de allerfleste sprog. Den bygger på anskuelighed i den ikke-sproglige aktion. Imidlertid er der ikke-sproglige situationer, som er mindre anskuelige, og hvor der ikke kan udpeges en oplagt agent. To typiske områder er possession og det mentale perceptions- og følelsesliv. Her kan der ikke blot herske fluktuation i fordelingen af de involverede faktorer på valensleddene intrasprogligt, men også intersproglige. I (14) ses en moderne intrasproglig variation mellem b. og c., hvor c. modelleres i analogi med a. I (15) ses en diakron udvikling fra den perciperende som patienten (15) a. til den perciperende som agerende (15) b. I (16) ses en intersproglig variation:

- (14) a. *Jeg*¹ får en *lønforhøjelse*²
 b. Der tilkommer *mig*² en *lønforhøjelse*¹
 c. *Jeg*¹ tilkommer en *lønforhøjelse*²

- (15) a. *Mich* durstet: personen er patient
 b. *Ich* durste: personen er agent
- (16) a. Heinrich! *Mir*² graut's¹ vor *dir*³ (Gretchens sidste replik i Faust I)
 b. 'Heinrich, *mig*² rædder det¹ for *dig*³'
 Heinrich! *Jeg*¹ ræddes for *dig*³

Der er en diakron udvikling hen imod, at den animate eller humane størrelse skal være valensled nummer 1. Om interpretationen går hånd i hånd med en opfattelse af, at det ikke mere er følelse eller det perciperede, der er den virkende kraft, men at individet selv skaber følelsen eller perceptet, kan man så overveje. Under alle omstændigheder er det tydeligt, at den animate/humane størrelse kan få den første opmærksomhedsprioritet. Tysk er her ikke så fremskredet i denne prioritering som dansk.

(14) - (16) viser, at den sproglige kodnings muligheder, og hvad deraf følger af rollefordeling, er en sprogspecifik systemtvang, som rammer alle faktorerne, uanset om den ikke-sproglige situation indbyder til en ligeså klar opfattelse. Men det er så typisk, at de uklare situationer ofte kan modelleres med forskellige valensmuligheder, som giver forskellige interpretationer.

3.8. Valensleddenes realisation i sætningsmønstre

Man kan skildre dependensforhold i den hårde version som 'et leds afhængighed af verbets stamme', den blødere version er 'afhængig af verbalet'. Hvis man siger, at valensled 1 er interdependent med verbets stamme, kan det kun gælde for aktivsætninger: *Per slår Poul*. Med den formulering kan der ikke dannes passiv i form af *Poul bliver slået*. Valensled 1 er tydeligvis somme tider interdependent i realiserede konstruktioner, somme tider dependent og da ikke i form af et subjekt. Dette er et teknisk problem for valensregelformuleringer.

Valens er i forhold til realiserede konstruktioner noget potentielt, det er en leksikalsk oplysning om et verbums syntaktiske nærmuligheder i kerneprædikationen. Valensberegningen sker som sagt normalt ved tilbageregning fra realiserede aktivsætninger efter de kriterier, der er fastsat for beregningerne. Men nu er det sådan, at et verbum med valensled kan realiseres i adskillige forskellige konstruktionsmønstre, som giver forskellige muligheder for en del af de enkelte valensled. Så enten gælder en valensangivelse kun for aktivsætninger, eller også er både angivelser mht. konstruktionsmulighed(er) og dependensrelation for et valensled kun potentielle muligheder. Hvad der bliver ud af det i det enkelte tilfælde, afhænger af realisationsmønstret.

Hvis man således realiserer et valensled 1 som subjekt i en aktivsætning, får man den opmærksomhedsstyring, som er skildret ovenfor. Hvis man nu realiserer valensled 2 som subjekt i en passivsætning, så promoverer man valensled 2 i konstruktionen, dvs. lader man så at sige valensled 2 få valensled 1's tidligere opmærksomhedsværdi, medens man demoverer valensled 1 eller muligvis moverer det helt ud af den udtryksmæssige realisation:

- (17) a. *Per*¹ slår *Poul*²
 b. *Poul*² bliver slået (af *Per*¹).

Indgangsopmærksomheden i konstruktionen angående de agerende skifter fra aktivsætningen til passivsætningen. Det vil igen sige, at den tvungne linearisering, der er pålagt sproget, og som giver sig udslag i en bestemt prototypisk rækkefølge og opmærksomhedsstyring af leddene i det enkelte tilfælde kan forandres af sprogstrukturen selv til en anden styring. Det er ikke sådan, at den oprindelige styring nu er ganske udraderet, den ligger i bevidstheden som en anden paradigmatiske mulighed. Det er nok det, der giver anledning til ideer om, at passivkonstruktioner er mere markerede end aktive.

Læg mærke til, at værdien subjekt ikke ligger på valenslaget, men på det realiserede lag og kan tildeles valensled med forskellige numre. Hvis valensled 2, *Poul*, får tildelt subjektsværdien, åbner det samtidig for nogle forskellige ordstillingspladser, som er karakteristiske for subjektet, hvoraf de til venstre i sætningen er umarkerede. *Poul* er nu paradigmatiske svagt markeret i forhold til den oprindelige valensnummerering og helt umarkeret i forhold til ledværdiplacering i konstruktet. Man forlader her valensens opmærksomhedsopbygning og går ind i sætningskonstruktionens ultimative opmærksomhedsstrategi. Her skal sætningens rygrad, kerneprædikationen verbal + valensled, konkurrere med en anden opmærksomhedsfaktor, nemlig den, der styrer de samlede sætningsleds informationsopmærksomhed. Den kan rykke ved valensleddenes opmærksomhedskrav:

- (18) Af *Per*¹ bliver *Poul*² slået hver dag, (af *Knud*¹ kun hveranden dag)

Per som valensled 1 og adverbialled på fundamentplads har nu fået en opmærksomhedsværdi, som *Per* som subjekt på samme plads ikke uden lydige ekstramidler kunne få, nemlig som kontrastfokus. Sætningens almindelige informationsfokus ligger på en fri angivelse, *hver dag*, kontrastfokussen er ekstra i konstruktionen. Vejen går igen over paradigmatiske og markerethed: at realisere et valensled 1 som adverbial giver det en vis markering samtidig med en umarkeret højrepositionering i sætningen. At give et sådant adverbial en venstrepositionering markerer det ret stærkt i forhold til den umarkerede højrepositionering. Vi er nu langt inde i informationsfunktionelle betragtninger af valensleddenes skæbne, nemlig de kontekstuelle hensyn, der styrer den endelige realisering.

Forekommende udsagn som, at (17) a. og b. og (18) indtil kommaet “betyder det samme”, er ikke korrekte. De denoterer samme indholdsmening, situationen, men den sproglige opmærksomhedsstyring er ganske forskellige; derfor er ytringernes totale indhold også forskellige.

Hvordan det går valensleddene i passivmønstre, i infinitivmønstre, i imperativmønstre og participialmønstre er strukturelle afgørelser, dvs. at nogle af afgørelserne er mekanisk afgjorte for mønstret i langue. Andre, fx det fakultative 2. eller 3. valensled er afhængige af en rent funktionel kontekstuel afgørelse i realisationen.

3.9. Indholdsvalens

Ved siden af udtryksvalensen eksisterer indholdsvalensen. Hvert verbum udstikker for hvert valensled nogle indholdsspecifikationer for valget af leksemer til valensleddene. Kravet til valensled 2 for verbet *at tyrannisere* er fx er meget mere restriktive end til *at mishandle*. Hvor verbets indhold i sig selv ofte kan være ret bredt, er det ofte valensled 2, der monosemerer verbal handlingen (jf. Herslund 1994:85), hvorfra jeg har lånt eksemplerne:

- (19) a. Peter stillede potteplanterne på bordet
 b. Peter stillede et dumt spørgsmål
 c. Peter stillede en forkert diagnose
 d. Peter stillede alle sine ure

Samtidig er det verbet, der specificerer roller for de enkelte valensled. Nu er der ingen ende på, hvilke semantiske roller man kan ansætte ud fra indholdet i kernekonstruktionsindhold alene²⁰, medens det højeste antal obligatoriske valensled i en konstruktion synes at være 3:

- (20) a. Per angreb Poul
 b. Inflationen angreb den tyske økonomi
 c. Pletfjerner angreb rusten på bilen

Valensled 1's semantiske rolle kan i disse tilfælde tolkes som Agent i (19) a., som Årsag i b. og som Middel i c. Disse tolkninger er dog afhængige af den semantiske udfyldning af valensleddet alene. Hvis man fjerner dem og står med *at angribe* alene, står man tilbage med en rolle for valensled 1, som begrænser sig til at være den indvirkende faktor.

Derfor er det mere rimeligt at lade verbet tildele nogle makroroller af meget abstrakt indhold til valensleddene og overlade en semantisk fingradering af rollerne til den leksikalske udfyldning af det enkelte valensled. Makrorollerne bliver således strukturelle roller, som gælder for alle realisationer af leddene, medens de semantiske roller må anses for funktionelle, altså informationsbundne, fordi de er afhængige af leksemvalget til leddet. Det samlede semantiske rollesæt er fælles for valensbundne og ubundne størrelser, dets antal roller er et spørgsmål om forfatterens fastsættelse. Sættet af makroroller begrænser sig til tre, da der højst kan være 3 obligatoriske valensbundne led. Det vigtigste ved rollerne er den distinktive værdi mellem argumenterne, indholdsdelen af valensleddene. Er der kun ét led, kan man nøjes med rollen entitet, E. Er der to led, kan kombinationen være Initiator, I, + Entitet, eller Entitet + Ramme, R²¹:

- (21) a. E: *Pou*^E besvimedede
 b. I + E: Per^I angreb *Pou*^E
 c. E + R: *Pou*^E røg i *gulvet*^R
 d. I + E + R: Per^I langede *Pou*^R et hårdt *slag*^E

Hvordan de valgte leksemer kan fingrudere makrorollerne, ses fx af (20). Forskellen ve tovalente verber på et E-led og et R-led ligger i leddets evne til at kunne blive subjekt i passivkonstruktioner, det er forskellen mellem et nominal og et adverbial. Ved trevalente verber bliver også et nominalt led R. For relationen mellem et E og et R gælder det, at der en sekundær indholdsmæssig prædikation mellem de to i retning af, at E's indholdsstørrelse ender på/i R's. (Herslund og Sørensen, se afsnit 3.6.3).

Lars Heltoft beskæftiger sig i flere artikler med roller i dansk. I (2001 a) dels med, hvilke roller der typisk realiseres i hvilke sætningsledsyrer, dels prøver han at reducere antallet af gængse semantiske roller til et mindre antal strukturelle roller ved at vise, hvordan de opfører sig ens i forskellige konkrete grammatiske realisationer. Reduktionen går noget imod opfattelser af universelle forhold, og er således en del af den danske indholdsform. I (2001 b.) viser han, hvordan de tre rent nominale sætningsled, subjekt, objekt og indirekte objekt modsvares af hver 2 led med præposition, et modled og et medled. Valget af den enkelte ledtype har semantiske konsekvenser. Systemet som sådan afspejler kun en struktur i dansk, men overordnet anerkendes tanken om et samspil af højst 3 sætningsled i kombinationen, svarende til Herslunds og Sørensens adjektteori (se afsnit 3.6.3).

Indholdsvalensen virker således på to fronter. Dels stilles der nogle overordnede indholds krav til leksemudfyldningen, fx kræver *at lange* i (21) d. for valensled 1 en animat størrelse med arme, medens (21) c. kun kræver en bevægelig størrelse. Disse to strukturelle krav bliver stående på indholdssiden, hvad enten den tilsvarende udtryksdel af valensleddet realiseres eller ej. Hvad der realiseres på udtryks- og indholdssiden følges således ikke ad.

En anden grund til at holde udtryks- og indholdssiden adskilt, er de tilfælde, hvor der er en diskrepans mellem en aktant og en rolletildeling i argumentet. Typisk er vejrligsverber, som i de moderne germanske sprog realiseres med en aktant, en dummy uden rolle:

- (22) a. *Det*_{Subj} regner
b. *E*_S_{Subj} regnet

I tysk valens plejer man at regne et sådant verbum for nulvalent, *es* siges at høre med til verbet på en ikke nærmere beskrevet måde (Helbig 1973). Men dette er uheldigt, fordi det kommer til at danne en meget ukanonisk type verbum. Grunden til, at man vil fraregne *es*, må være, at man ikke kan se en rolleudøver for sig i indholdsmeningen. Der er således en diskrepans mellem valensen og indholdsmeningen. Men *es/det* har et indhold og er som aktant absolut interdependent med verbet og må derfor betragtes som realiseret subjekt efter gældende mønster. Hvis man frakender det subjekt sværdi, får man det problem, at man så står med en aktivsætning uden subjekt, hvilket – med en enkelt strukturel begrænsning – ellers ikke er muligt i moderne tysk i aktiv indikativ. Hvis man imidlertid skiller aktant og argument ad, har verbet en valensplads, som eventuelt i andre sammenhænge kan bruges til en indholdsmæssigt mere interessant leksikalsk udfyldning, der så straks inviterer til en tolkning i en semantisk rolle. Samme ræsonnement gælder for dansk (Falster Jakobsen: 1997):

- (23) c. *Blumensträuße*^{E_Subj} regneten aus allen Fenstern, als das Staatsoberhaupt vorbeifuhr
 d. *Blomsterbuketter*^{E_Subj} regnede ud af alle vinduer, da statsoverhovedet kørte forbi

En analog betragtningsmåde kan anvendes over for de såkaldt ægte refleksiviske led, som udfylder en interdependent valensplads, men hvor man også kan have ondt ved at finde en passende rolle til leddet, jf. *szg* i eks. (9).

Omvendt kan selve verbet godt indeholde et argument, som er inkorporeret i verbets stamme som en del af indholdet og således ikke er koblet med en selvstændigt udtrykt aktant²²; jf. (1) og

- (24) a. Landmanden^{I_Subj} *fodrer* sine svin^{E_Obj} hver morgen
 b. Die Tochter^{I_Subj} *bekocht* ihren alten Vater^{E_Obj} schon lange
 ‘Datteren be-lave-r mad-til sin gamle far i lang tid’
 Datteren har haft sin gamle far på kost i lang tid

Skønt der egentlig er 3 argumenter, – det tredje er foder/’madlavningsprodukt’ – uddeler selve valenskonstruktionen kun 2 aktanter, dvs. at *svinene/ihren alten Vater* rykker op på 2. plads med en ny udtryksformning. Derved får de en anden rolle end den, man ville give dem på ikke-sproglig basis, nemlig som den direkte genstand for handlingen, altså patient. Ofte medfører det en ændring i verbets aktionsart, væk fra det perfekte til noget iterativt, som i (24) b., noget holistisk fremkaldt af præfikset *be*-²³.

Foruden en anden værdi af valensled 2 medfører inkorporeringen også, at det inkorporerede argument er baggrundet og mister i specifikation. Hvis argumentet skal specificeres nærmere, må det ske i form af en fri angivelse, som syntaktisk kan bære den nærmere specifikation, normalt i form af attributter (Falster Jakobsen og Harder:1994):

- (25) a. Dronning Juliane abdicerede *fra den nederlandske trone* i 1980
 b. Han blev dolket *med en 8,9 cm lang dolk*

3.10. Valensteori kontra valensrealiseringsteori. Valensen møder kommunikationen

Som det kan ses, er der en lang vej gennem niveauer i analysen fra den relativt globalt perciperede ikke-sproglige situation til en række forskellige måder at sprogliggøre situationen på under hensyntagen til en række andre faktorer såsom den tvungne sproglige rækkefølgeordning af valensleddene og den endelige linearisering, der skal tage hensyn til kontekstuelle faktorer, hvad enten disse er den nærmere kontekst, såsom sætningens nummer i teksten, eller det er den pragmatiske situation.

Sådan set kan man opdele valensteori i to underteorier, nemlig en teori om etablering af valensangivelser for det enkelte lekssem og en teori om valensleddene realisation. (Ágel 2000:247ff). Den første ender i en strukturel abstraktion i potentialer set over hele klassen af det enkelte verbs realisationsmuligheder; den anden, valensrealiseringsteorien, skal behandle mulighederne for et specifikt valg ud af potentialet, når der indregnes den specifikke kommunikationssituation, som valget sker i.

Realiseringmulighederne kan man så igen dele op i underkapitler som realisationsmønstre, som i sig selv er strukturelle muligheder for kombination af

valensbundne sætningsled, og årsager til plus/minus realisation af fakultativt valensled, samt ellipser. Et andet aspekt er asymmetrien mellem nonrealisation på udtrykssiden og hvad der sker på indholdssiden.

Som sagt, selvom et valensled ikke realiseres på udtrykssiden, så realiseres alligevel det indhold, som er givet det enkelte led med fra verbets indholdsvalens. Det vil sige, at skønt der ikke er realiseret leksemer for valensleddet, aftegner der sig alligevel et omrids af leddet. En sådan størrelse skal her kaldes et skyggeled. I (9) tilsiger indholdsomridset, at det skal være en person eller en institution med handlingsbeføjelser. I den specifikke kommunikationssituation er det som regel muligt at identificere skyggeleddet med en eller anden størrelse fra konteksten (9) eller fra den almene viden. I (26) identificeres skyggeleddet umiddelbart i næste ytring:

- (26) Han havde prøvet at leve sit liv bedst muligt, men der var opstået et savn, som han ikke kunne forklare. Han var begyndt at fortryde 0²⁴. Han fortrød ikke de ting, han havde gjort i sit liv. Han fortrød alt det, han ikke havde nået (Davidsen: Forræderen 51)
- (27) (om et barn i Det Tredje Rige:)
Verboten war [...] weiterzusagen, was mir mein Freund Hannes erzählte: daß nämlich in der Dörchläuchtingstraße ein Mann, der Gedichte machte (heute weiß ich: es war Erich Mühsam), nachts 0 aus dem Bett *geholt*, 0 in ein Auto gezerzt und 0 niemals *wiedergesehen* wurde (de Bruin: Zwischenbilanz 54)

I (27) er der i hvert fald to forskellige skyggeinitiatorer til de tre handlinger i referatet af Hannes' beretning. Begge skyggeinitiatorer kan identificeres ud fra almenviden om Det tredje Rige og dets institutioner. Muligheden for at unnlade Initiatoren er lagt strukturelt i passivmønsteret, men afgørelsen af, om størrelsen skal realiseres er funktionelt afhængigt af kommunikationens ønsket i det enkelte tilfælde og er derfor afhængigt af konteksten i videste forstand. Selve identificationen sker ikke sprogingernt, men er kun mulig ved afsenders og modtagers interpretation.

Hvad angår fakultative valensled, specielt valensled 2 (26) eller 3 (9), er der forskellige semantiske typer af nulrealisation. I (26) og (9) kan argumentet i nul-aktanten identificeres umiddelbart i den nærmeste kontekst. I *hvem giver?* skal valensled 2 identificeres pragmatisk som enten *en omgang* eller *spillekortene*. Men der er også tilfælde, hvor nulaktanten som første interpretationsmulighed får tillagt et indhold, som ikke nødvendigvis tillægges argumentet som sådan i valensen, fx *han drak*, nemlig alkoholiske drikke, eller *jeg spiser*, nemlig sådanne spiselige ting, som indgår i et måltid, lig med at jeg sidder ved et måltid.

Endelig er der de tilfælde, der skal interpreteres som generiske, som *patienten spiser og drikker*, hvor den manglende realisation af valensleddet skal forstås som manglende interesse for specifikation af leddet. Herunder hører også tilfælde, hvor hoved verbet indgår i en konstruktion med et modalverb, som *man skal jo bo* eller *hun kan synge og spille*.

Hvilket resultat der er af en nulrealisation af et valensled, er således afhængigt af forskellige kræfter; disse er mere eller mindre strukturelle, undertiden er de ganske idiomatiske. Det ses også af forskelligheden på forskellige sprog. *Er benimmt sich* (= godt) findes ikke på dansk: **han opfører sig*. Derimod findes *han ter sig* (= dårligt). Det nederlandske *deze sportsman presteert* (= har gode resultater) er ikke muligt på dansk eller tysk.

I afsnit 3.6 blev det sagt, at der var god ræson i at have midtergruppen 'fakultativ aktant' som en valensstørrelse. Forklaringen er, at skyggeleddet eksisterer indholdsmæssigt som faktor i ytringen, også selvom aktanten ikke er realiseret. Dette skaber mulighed for at identificere en sådan faktor med en anden størrelse i konteksten. Den manglende aktant i realiseret, der i mange realisationsmønstre er valensled 1, er altså ikke overvejende en måde at fordunkle Entitetens eller Initiatorens identitet, som det af og til hævdes. Enten er identifikation mulig som i (27); eller dens identifikation er ligegyldig som i brugsanvisninger og opskrifter af enhver art.

Valens som sådan er et strikt intrakonstruktionsmæssigt fænomen, idet dens realisation er begrænset til den sætning eller anden mindre konstruktion, som den pågældende valenskerne befinder sig i. Men selve den konstruktionsmulighed, der vælges til realiseringen af de enkelte valensled peger ud til sætningens funktion i realiseret, ud over den enkelte sætningskonstruktion til konteksten.

3.11. Windowing. Relationen mellem valens/realisationsmønster og indholdsmening

Som nævnt i afsnit 3.2 interpreterer det enkelte verbums valens selve den ikke-sproglige situation og strukturerer den på sin måde i forgrund og baggrund. Hos Talmy kaldes dette fænomen *windowing*:

[...] the system with which language can place a portion of a coherent referent situation into the foreground of attention by the explicit mention of that portion, while placing the remainder of that situation into the background of attention by omitting mention of it. Terminologically, the cognitive process at work here is called *windowing of attention*, the coherent referent situation with respect to which the windowing must take place is an *event-frame*, the portions that are foregrounded by inclusion are *windowed*, and the portions that are backgrounded by exclusion are *gapped*. (Talmy 1996:235).

I denne fremstilling kan ikke blot selve valensmønsteret, men også realisationsmønsteret bevirke dette. Således er Initiatorerne *gapped* i passivkonstruktionerne i (27), og det betyder kun baggrundet, og ikke noneksistent i situationen. En anden måde er som sagt, at argumentet er inkorporeret i verber som *at fodre*, *bekochen* (24) eller *beboteren* (1), hvilket baggrunder argumentet. Et tydeligere eksempel er den tyske konstruktion, som undertiden kaldes *Subjektschub* (v. Polenz 1985: 176), og som er en passivisk konstruktion, dvs. set fra verbalets konstruktion en aktivkonstruktion, men set fra rollefordelingen på sætningsleddene, sammenlignet med den prototypiske valensopfattelse af verbets stamme, en passiv konstruktion:

- (28) (om et boligområde i Berlin):
 Hier war im Baurausch der Rixdorfer Gründerjahre eine Kiesgrube gegraben worden, *die*^{E_{Subj}} *sich*^{Obj} mit Wasser gefüllt hatte, worauf der Besitzer Karpfen eingesetzt, die Ufer mit Rosen bepflanzt und eine Badeanstalt errichtet hatte (de Bruin: Zwischenbilanz 37)
- (29) Wenn *sich*^{Obj} im Keller ein Schild^{E_{Subj}} mit der Aufschrift findet: “Das Öffnen der Müllcontainer nach 21.30 ist zu unterlassen”, dann weilt man wieder im Lande Goethes und Schillers (Zeit 14.5.1998:50)

I denne konstruktion er Initiatoren fra prototypisk af være i forgrunden *gapped*, skubbet helt ud af foreteelsen: man skal ikke, som i de passive konstruktioner med ikke-realiseret valensled 1, begynde at lede efter en identifikation til vedkommende. Dette er instruktionen til modtageren, i modsætning til ægte passivkonstruktioner, hvor instruktionen er: find selv ud af identifikationen af skyggeledet.

I konstruktionen i (28) og (29) er der en rolleløs og derved argumentløs aktant, nemlig det reflektive objekt. Det bevarer verbets oprindelige kvantitative valens, men kan ikke relateres til en særskilt faktor i indholdsmeningen. Et eksempel på den manglende parallellitet mellem udtryks- og indholdsvalens.

Selve realisationsmønsteret har således et eget indhold, uanset valg af verbum med et givet valensmønster. Dette ses fx af tilfælde, hvor man realiserer et monovalent verbum i et flervalent mønster eller omvendt:

- (30) (om en mand, der leder efter en skjult skat på et bilværksted):
 Først skar han alle bilvragene og maskindelene til flis uden at finde noget. Så gravede han pladsen til pulver i tre meters dybde men traf kun regnorme og muldvarpe dernede. Så himlede han^{I_{Subj}} værkstedet^{E_{Obj}} med trotyl (Politiken 2.12.1995: I,18)

viser, hvorledes indlånede verbers valensmønster med en given indholdsvalens direkte tilpasses til et dansk realisationsmønster. Tidligere var verbet tovalent:

- (31) Forsvarsministeren^{E_{Subj}} returnerede fra sit besøg i Irak.

Ligeså tilpasses nye verber et eksisterende mønster:

- (32) Det drejer sig om verbet ‘*at google*’, som betegner det, man gør, når man taster ord eller sætninger ind i søgemaskinen [...] Man *googler*, gør man. Og en stadig voksende del af befolkningen sidder foran deres skærme og *googler* på det skammeligste... (Politiken 24.4.2003: I,15)

- (33) (avisoverskrift):
 Doktor skal 'spinne' SF.
 SF, der så hårdt har kritiseret regeringens brug af spindoktorer, har nu selv ansat en af slagsen. (Politiken 29.8.2003: I,5)

At google fremstår her som et envalent verbum, men er dog også set som som et tovalent verbum: *jeg googlede lige Ritt Bjerregaard*. *At spinne* i (33) er her tydeligt tovalent, men at realisere *SF* som patient, hvilket realisationsmønstrer tilsiger, giver et lidt ejendommeligt indhold til konstruktionen. Endelig kan konstruktionen hjælpe til at forstå rollefordelingen i realiseret, også selvom verbets indhold i denne forbindelse er noget ejendommeligt for læseren (i hvert fald for mig):

- (34) I historisk perspektiv antages det, at krydderier i maden har sin oprindelse i, at man snarere har villet beskytte sig mod fødevarerborne sygdomme end for *at smagte gansen*
^{E_{Obj.}}, skriver biolog Kim Søholt Larsen i fagbladet Farmakonomien (Politiken Lørdagsliv 8.1.2005:6)

Derimod er der ikke tegn til, at der opstår nye realisationsmønstre i sproget; de gamle mønstre udnyttes til nye realisationer.

I begyndelsen af valensteoriens æra beskæftigede man sig især med den kanoniske valens, dvs. de tilfælde, som var de mest gængse, og hvor valens og typen af situation syntes at stemme bedst overens. Men den sproglige modellering af den ikke-sproglige situation er begyndt at beskæftige mange, som fx Halliday-skolen under navnet *construal*; Tomlin kalder det *mapping* mellem *experience* og den sproglige gengivelse, og Talmy *windowing*. Også Slobin's *thinking for speaking* kommer ind under dette. Som sagt af Talmy i citatet skærer den sproglige modellering opmærksomheden til i forhold til situationen. Forskellige verber eller forskellige realisationsmønstre kan så anlægge forskellige opmærksomhedsmønstre. Dette kan bl.a. forklare, hvorfor man opretholder forskellige konstruktionsmuligheder ved samme verbum som i *Subjektschub* (28) og (29) eller Heltofts beskrivelse af mod- og medled.

Der er det grundlæggende problem i relationen mellem sproglig modellering og ikke-sproglig indholdsmening, at hvor de enkelte sproglige konstruktionsvinduer skaber en *event-frame*, en afgrænsning af situationen, da kan det være vanskeligt at afgrænse selve den perciperede situation i start og slutning. Det gør sammenligningen mellem det perciperede og den sproglige modellering noget vanskelig. En yderligere vanskelighed ligger der i de tilfælde, hvor man ikke har situationen at sammenligne med, men blot påstår, at dette *window* beskærer en situation på denne eller hin måde. Det er jo de færreste gange, man har situationen også, som fx i frøhistorierne, som er Bermans og Slobins udgangspunkt, eller Mr. Bean-film, som benyttes af Gunver Skytte et al. Jf. også det forsøg, der skildres af Elisabeth Engberg-Pedersen i denne bog.

Men et udgangspunkt for at komme videre med dette problem, kan være at se på, hvad sådanne blot interpreterede vinduer gør for tekstkohærens. Hvilke argumenter kan man gå videre med i teksten efter et bestemt *window*, og hvilke er blokerede?

Et andet perspektiv er at vise, hvordan de enkelte sprog kanonisk satser på forskellige typer af *windows*. Dette har især Slobin og Talmy gjort. Den kanoniske *windowing* i et sprog kan føre til bestemte satsninger på, hvilke faktorer i indholdsmeningen, der bør nævnes i tekstverdenen (Slobin 2002), og dette er muligvis i sidste ende en indikator for, hvorledes et sprog omvendt vænner sine udøvere til at se på indholdsmeningen i en situation.

3.12. Afslutning

Som det kan forstås, er valens et meget komplekst fænomen. Mange har set en frelse i valens som beskrivelsesmodel, sikkert på grund af den besnærende metafor, men er så påfølgende blevet skuffede, når det viste sig, at man ikke kunne få beskrivelsen til at gå op i de enkelte tilfælde. Årsagen til dette har sikkert været en for stor forenkling i fremstillingen. Det tjener intet formål at simplificere behandlingen af valens, fx ved ikke at have eksplicite valenskriterier, ved ikke at skelne mellem udtryk og indhold, og ved ikke at skelne mellem tilstrækkeligt mange derivationslag med tilhørende behandling af de kræfter på det enkelte niveau, der påvirker valensleddene i det pågældende sprog, kort sagt ved at blande potentialitet og realisation sammen.

Referencer

- Ágel, Vilmos. 2000. *Valenztheorie*. Tübingen. Gunter Narr Verlag.
- Berman, Ruth A. og Dan Isaac Slobin 1994. *Relating Events in Narrative: A Crosslinguistic Developmental Study*. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum.
- Bußmann, Hadumod. 1990. *Lexikon der Sprachwissenschaft*. Stuttgart: Alfred Kröner Verlag.
- Colliander, Peter. 2001. *Tyske Basislingvistik*. København: Handelshøjskolens Forlag.
- Eroms, Hans-Werner. 2000. *Syntax der deutschen Sprache*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Daugaard, Jan (ed.). 1995. *Valency. The Pronominal Approach applied to Danish, Russian, and Chinese. Odense Working Papers in Language and Communication 8*. Odense: Odense Universitet.
- Daugaard, Jan og Sabine Kirchmeier-Andersen. 1995. The Odense Valency Dictionary Programme for Verb Coding. I Jan Daugaard. 3-36.
- Dik, Simon C. 1997². *The Theory of Functional Grammar. Part I: The Structure of the Clause*. Second revised edition, edited by Kees Hengeveld. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Engberg-Pedersen, Elisabeth, Michael Fortescue, Peter Harder, Lars Heltoft, Lisbeth Falster Jakobsen. Eds. 1996. *Content, Expression and Structure: Studies in Danish Functional Grammar*. Amsterdam: John Benjamins.
- Falster Jakobsen, Lisbeth. 1994. Perspective, markedness, and paradigmatic relations between predicates. A case study of Danish. i Elisabeth Engberg-Pedersen, Lisbeth Falster Jakobsen og Lone Schack Rasmussen (eds.) *Function and Expression in Functional Grammar*. Mouton de Gruyter. 127-152.
- Falster Jakobsen, Lisbeth. 1995. Valency Description – a Question of Strategy and Purposes. Expression and Content Valency. Part I. i Lene Schøsler og Mary Talbot (eds.) *Studies in Valency I, s.161-183*. = *Rask Supplement Vol. I*. Odense: Odense University Press.

- Falster Jakobsen, Lisbeth. 1996. Semantiske roller i tysk – og mine anskuelser om roller. I Lone Schack Rasmussen (ed.). 21-42.
- Falster Jakobsen, Lisbeth. 1997. Das große Neutrum der Natur – eller – Lejlighed gør tyve. I *Avalente verber. Funktionelle Fodnoter*. Københavns Universitet. 7-13.
- Falster Jakobsen, Lisbeth. 1998. Det trinoculære synspunkt i grammatikskrivningen. Fra valensled til sætningsled". i *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 5. Sophienberg-symposiet*. 245-270.
- Falster Jakobsen, Lisbeth. 1998. The function of passive in discourse – a question of paradigmatic and syntagmatic balance and counterbalance within the construction. I Iørn Korzen og Michael Herslund (eds): *Clause Combining and Text Structure*. Copenhagen Studies in Language 22. 23-43.
- Falster Jakobsen, Lisbeth. 2000. Foregrounding, backgrounding og lineært sætningsforløb. i Nørgård-Sørensen et al. (eds.) *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 7. Pharmakonsymposiet 1999*. 103-122.
- Falster Jakobsen, Lisbeth. 2001. For- og baggrund i sætningens foreteelse og det lineære sætningsforløb. i Elisabeth Engberg-Pedersen og Peter Harder (eds.): *Ikonicitet og Struktur*. Netværk for funktionel lingvistik. Engelsk Institut, Københavns Universitet, 62-79.
- Falster Jakobsen, Lisbeth. 2001. Mere om foregrounding og backgrounding. I Carl Bache, Silvia Becerra Bascuñan, Maj-Britt Mosegaard Hansen, Lars Heltoft og Hanne Jansen: *Ny forskning i Grammatik. Fællespublikation 8. Gilbjerghovedsymposiet 2000*. 107-126.
- Falster Jakobsen, Lisbeth. 2002. Sproglig modellering af den ikke-sproglige event. I Hanne Leth Andersen, Kjær Jensen og Henning Nølke (eds.) *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 9. Sandbjergsymposiet 2001. Igangsat af Statens humanistiske forskningsråd*. 201-220.
- Falster Jakobsen, Lisbeth. (under udg.). Pronominal expression rule ordering in Danish and the question of a discourse grammar.
- Falster Jakobsen, Lisbeth og Peter Harder. 1994. Valency in a Hjemslevian-inspired functional grammar. I Jens Elmegaard Rasmussen (ed.): *Linguistic Studies in Honour of Jørgen Rischel = Acta Linguistica Hafniensia Vol 27,2*. 275-285
- Halliday, M.A.K. Halliday. 1994. *An Introduction to Functional Grammar*. London: Arnold.
- Harder, Peter. 1996. *Functional Semantics. A Theory of Meaning, Structure and Tense in English*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Helbig, Gerhard. 1973². *Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Verben*. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut.
- Helbig, Gerhard. 1992. *Probleme der Valenz, und Kasustheorie*. Tübingen: Niemeyer.
- Heltoft, Lars. 2001a. Datives and comitatives as neighbouring spouses. The case of indirect objects and comitatives in Danish. I Irene Baron, Michael Herslund og Finn Sørensen (eds.): *Dimensions of Possession*. Amsterdam: Benjamins. 115-146.
- Heltoft, Lars. 2001b. Positivled, antiled og komitativled i dansk. I Carl Bache, Silvia Becerra Bascuñan, Maj-Britt Mosegaard Hansen, Lars Heltoft og Hanne Jansen (eds.): *Ny forskning i Grammatik. Fællespublikation 8. Gilbjerghovedsymposiet 2000*. 89-106.

- Herslund, Michael. 1995. Valens og grammatiske relationer. I Per Durst-Andersen og Jens Nørgård-Sørensen (eds.) *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 2. Liselejesymposiet*. Odense: Odense Universitetsforlag. 48-72.
- Herslund, Michael. 1996. En diskussion af semantiske roller. I Lone Schack Rasmussen 1996. 7-20.
- Herslund, Michael og Finn Sørensen. 1994. A valency based theory of grammatical relations. I Elisabeth Engberg-Pedersen, Lisbeth Falster Jakobsen og Lone Schack Rasmussen (eds.) *Function and Expression in Functional Grammar*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter 81-96.
- Hjelmslev, Louis. 1966². *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*. København: Akademisk Forlag.
- Polenz, Peter von .1995. *Deutsche Satzsemantik. Grundbegriffe des Zwischen-den-Zeilen-Lesens*. Göschen 2226. Berlin: de Gruyter.
- Rasmussen, Lone Schack (ed.). 1996. *Semantiske roller*. Odense Working papers in Language and Communication nr. 10. Odense: Odense Universitet.
- Rasmussen, Lone Schack og Lisbeth Falster Jakobsen. 1996. From lexical potential to syntactic realization: A Danish Verb Valency Model. i: Engberg-Pedersen, Elisabeth et al. (eds.). Amsterdam: John Benjamins 103-158.
- Shibatani, M. og S.A. Thompson. 1996. *Grammatical Constructions. Their Form and Meaning*. Oxford: Clarendon Press.
- Skytte, Gunver et al. (eds.) 1999 *Tekststrukturering på italiensk og dansk. Vol. I-III*. København. Museum Tusulanum
- Slobin, Dan I. 1997. Mind, Code, and Text. I Joan Bybee, John Haiman og Sandra A. Thompson (eds.) *Essays in Language Function and Language Type. Dedicated to T. Givón*. S. Amsterdam: Benjamins.437-466.
- Slobin, Dan I. 2002. Verbalized Events. A Dynamic Approach to Linguistic Relativity and Determinism. I Susanne Niemeier og René Dirven (eds.) *Evidence for Linguistic Relativity*. Amsterdam: John Benjamins. S: 107-138.
- Storrer, Angelika. 1992. *Verbvalenz*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Talmy, Leonard. 1985. Lexicalization Patterns: semantic structure in lexical forms. I Timothy Shopen (ed.) *Language typology and syntactic description*. Vol. III. Avon: The Bath Press. 57-149.
- Talmy, Leonard. 1996. The Windowing of Attention in Language. I Shibatani og Thompson. 235-288. 57-149.
- Talmy, Leonard. 2000. *Toward a Cognitive Semantics*. Vol I og II. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Tomlin, Russell S. 1999. Mapping Conceptual Representations into Linguistic Representations: The Role of Attention in Grammar I Jan Nuyts og Eric Pederson (eds.) *Language and Conceptualization*. Cambridge: CUP 1997. 162-189.
- Welke, Klaus M. 1988. *Einführung in die Valenz- und Kasusbeorie*. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut.
- Welke, Klaus. 1993². *Funktionale Satzperspektive. Ansätze und Probleme der funktionalen Grammatik*. Münster: Nodus Publikationen.
- Zhao Yilu. 1995. Distributional Criteria for Verbal Valency in Chinese. I Jan Dagaard. 149-167.

Zifonun, Gisela, Ludger Hoffmann og Bruno Strecker. 1997. *Grammatik der deutschen Sprache I-III*. Berlin: Walter de Gruyter.

Noter

---

¹ Set ud fra det enkelte leksem er valenspotentialer således idiosynkratiske og et leksikonfænomen. Set over en hel ordklasses valensmuligheder foreligger der dog kun et begrænset antal valensmønstre; de tilhører, som alle syntagmer, grammatikkens område.

² Andre bidrag i denne bog skelner ikke mellem substans og indholdsmening, men bruger substans for det hele.

³ Følgende er et eksempel på dette: (om en pressemeddelelse fra beskæftigelsesministeren:) “Vi har nået et vigtigt vendepunkt. For første gang, siden konjunkturerne vendte i 2002, er der nu færre arbejdsløse, end der var på samme tidspunkt året før. Vi har billedligt talt krydset en bjergtop og er nu godt på vej ned ad bjergsiden”, lød det fra *Claus Hjort Frederiksen* (V).

Og *danske politiks selvudnævnte bjergged* har faktisk noget at have optimismen i (Pol. 29.10.2004:II,19)

⁴ Et forsøg inden for den odenseanske model Pronominal Approach gør Zhao Yilu (1995) på at lave et valenssystem for kinesisk, et isolerende sprog uden formforandringer. Det bliver så et semantisk leksematisk distributionssystem uden nogen udtryksvalens. Se videre afsnit 3.6.

⁵ Der er altså tale om forskellige abstraktionsniveauer, hvor udsagnene rammer forskellige klasser af fænomener. Et udsagn om en realiseret valensbundet konstruktion rammer kun denne individuelle konstruktion, medens et udsagn om et abstrakt valensforhold rammer en klasse af individer med denne valens. (Jf. Storrer 1992: 175-195).

⁶ Udviklingen på dansk går fra en kasusbrug, der er reguleret af ledværdi, til en brug, der er reguleret af den konstruktion, som pronominet indgår i. Hvis konstruktionens indholdsside gør det muligt at finde en entydig referens til pronominet, foretrækkes i den nye udvikling akkusativ ved nominale størrelser. Kun ved det nøgne pronomener opretholdes så en strikt kasusdetermination fra ledværdien. Jf. Falster Jakobsen (under udg.)

⁷ Det er dog afhængigt af de valenskriterier, der er sat op i de enkelte beskrivelser.

⁸ Denne fremstilling tilslutter sig dette grammatiksyn, som på dette punkt er i overensstemmelse med Diks grammatiksyn (1997²)

⁹ Størrelserne kaldes her ‘aktanter’ og ikke ‘valensled’, eftersom det kun er på udtryksiden, de kommer til at mangle i realiseret, på indholdssiden vil der altid forblive et omrids af valensleddet, jf. eksempelgruppe 4, hvor argument 2, ‘det spiselige’ indgår som et omrids på indholdssiden i alle eksempler, hvad enten det er udtrykt eller ej. Se videre afsnit 3.9.

¹⁰ Forsøg på at beskrive kasus' selvstændige indhold har normalt aktivsætninger som grundlag og udgår fra relationen til verbalstammens indhold. Derfor løber de ind i problemet aktiv-passiv, hvor samme kasus, nominativ, tildeles forskellige valensstørrelser på tysk og mere konservativt dansk. (Jf. Falster Jakobsen 1996).

¹¹ På dansk er man på vej væk fra rektion i regulering af kasus, jf. note 6.

¹² Den tyske opfattelse har først været den meget flade, hvilket medfører, at også frie led kommer til at være dependente af verbet. Senere er det dog modificeret i den tyske valenstradition til, at der er to konstruktionslag: valensleddene er nu afhængige af verbalet, og et lag højere er de frie angivelser afhængige af S (jf. Helbig 1973: 11-92)). Her følges den Dik-tradition, hvorefter de frie led i forskellige lag danner skopusrelationer med kerneprædikaten i forskellige lag. (Dik 1997²).

¹³ Jf. Herslunds term for valensled 3 adjekt og hans beskrivelse af den sekundære prædikation (se afsnit 3.6.3).

¹⁴ Heltoft (2001a: 124f.) beskriver endnu en type frit nominalt led: det frie indirekte objekt som i *Han købte sin kone en ny bluse* og den strukturelle forskel til det valensbunde indirekte objekt (i min terminologi: valensled 3).

¹⁵ I de europæiske sprog realiseres Tid obligatorisk som en del af verbets finithedsmorfologi. Indholdet er dog meget overordnet og kan præciseres nærmere med et frit tidsadverbial.

¹⁶ Hvad forskellige tests formår, bliver behandlet grundigt af Storrer (1992).

¹⁷ Jf. Helbig (1973: 24 ff.)

¹⁸ Hvad der gør sætningskonstruktionen til en foreteelse, er der i øvrigt delte meninger om. Nogle mener, det er verbalets finithed (jf. Harder 1996), andre som Dik mener, at prædikationen skal situeres i Tid og Sted og have tilskrevet en modalitetsværdi (1997: 49 - 76).

¹⁹ Dog uden Tesnières konstruktionskravet om kun nominale led. Der synes hos Herslund og Sørensen ikke at være andre kriterier for, hvad der skal gælde som valensled. Det skal dog siges, at deres teori ikke så meget drejer sig om valens som om sætningsledstypologi; derfor nok den manglende behandling af valenskriterier.

²⁰ Man kan notere sig et meget divergerende antal roller ved konsultation af forskellige værker (jf. Herslund 1996).

²¹ Denne beskrivelse er inspireret af Herslund (1994) og Rasmussen (jf. Rasmussen og Jakobsen 1996), dog er rolleterminerne lidt ændrede.

²² Adskillige forskellige typer situationsfaktorer kan inkorporeres i verbets stamme. Se bl.a. hos Talmy i Shopen (1985: 61ff.). Det er dog ikke alle faktorer her, der også kan betragtes som argumenter; andre vil havne i indholdssiden af frie led.

²³ Det holistiske kan give indholdet ‘over det hele’ som i tysk *Er belädt den Wagen mit Kartoffeln* over for *Er lädt Kartoffeln auf den Wagen*. Jf. også ndl. (1) *beboteren, beleggen, beklede*. I (23) b. er dette ikke muligt, til gengæld lægges det holistiske på den tidsmæssige udstrækning ‘hele tiden’.

²⁴ Nullet står for den ikke realiserede aktant.

4 • Komplekse prædikater

af Michael Herslund

4.1. Grundlaget

Den normale sætningsdannelse foregår i de fleste sprog som en kombination af et verbum (verbal) med en eller flere nominale størrelser (aktanter eller led), som tildeles forskellige grammatiske relationer (GR) som subjekt, objekt, osv. Denne syntaktiske opbygning har både en indholds- og en udtryksside. På indholdssiden indgår dels forholdet mellem det verbale prædikats betydning og argumenternes 'semantiske roller', dels den hierarkiske rangordning der ligger i forholdet mellem subjekt, objekt og den tredje, "oblikke", konstituent. Se fx Herslund (1988) om subjektet som værende forbundet med udsagnet som helhed, som propositionskonstituerende størrelse, mens objektet hører hjemme på et lavere trin som tæt forbundet med prædiketet, og Haberland & Nedergaard Thomsen (1991) om forskellen i topikalitet mellem konstituenterne. På udtrykssiden indgår de kendetegn der i det relevante sprog markerer hvilken grammatiske relation (GR) den pågældende konstituent instantierer. Normalt er der en skarp adskillelse mellem verbalet og aktanterne således at man let kan identificere en struktur bestående af et verbal (prædiket) med forskellige aktanter, der udfylder de grammatiske relationer prædiketets valens tillader: I de fleste sprog er verbalet således ved sin morfologiske opbygning tydeligt forskelligt fra de nominale størrelser, som på deres side er karakteriseret ved forskellige typer determinativer og nominal morfologi (køn, tal, kasus).

Dette billede bliver dog af og til sløret af at der enten tilsyneladende er flere verbaler i samme sætning, eller af at nogle aktanter ikke synes at opføre sig som de plejer. Eller af at hvad man umiddelbart anser for at være transitive strukturer, opfører sig som intransitive. Endelig kan det være vanskeligt at afgøre om en given størrelse har en GR eller måske er noget andet.

Prædiketet etablerer de grammatiske relationer og kan selv ses som en af dem, jf. Thomsen & Herslund (2002b), og denne relation kan undertiden "sluge" nogle af sine aktanter – eller noget andet – og således optræde som et komplekst prædiket bestående af et *værtsprædiket* og *co-prædiket*. Hvor værtsprædiketet altid er et verbum – som udfylder funktionen som verbal i sætningen – kan co-prædiketet komme forskellige steder fra. De forskellige hovedtyper af komplekse prædikater gennemgås nedenfor. Det er det faktum at et verbal lige som "opsluger" andre størrelser i sætningen, der gør at de ret forskelligartede strukturer der omtales nedenfor, kan ses som et enhedsfænomen. Selv om man i det sproglige udtryk kan identificere to konstituent, kan man ikke tildele dem de GR man umiddelbart synes de må have, fordi de udviser egenskaber som ikke genfindes i de strukturer der uomtvisteligt udgøres af to konstituent med utvetydigt identificerbare GR. Samtidig opfører de to størrelser sig som en enhed på indholdssiden – og denne enhed signaleres ofte (men ikke altid) i udtrykket, enten morfologisk, topologisk eller prosodisk – eller ved kombinationer heraf. I et dansk udtryk som fx *læse avis* er der således i det sproglige udtryk tale om to konstituent, et verbal med sit objekt. Men på indholdssiden

er der ikke så meget tale om at gøre noget ('læse') ved en størrelse ('avis') som om beskrivelsen af en særlig type læsning ('avislæsning'). Og denne indholdsenhed (inkorporering, jf. 4.2 nedenfor) signaleres af en tilsvarende enhed i udtrykket: Morfologisk signaleres enheden ved at substantivet optræder ubøjet, og dermed prædikativt, prosodisk signaleres enheden ved det såkaldte enhedstryk, hvorved verbet mister sit tryk til fordel for substantivet som et tydeligt signal om at prædikatet ikke er afsluttet med verbet – der kommer mere. Den indholdsmæssige enhed – det komplekse prædikat – modsvares altså af en udtryksmæssig enhed.

4.2. Når der er flere verber i sætningen

4.2.1. Serieverber

Flere finitte verber i samme sætning kan i flere tilfælde analyseres som ét komplekst prædikat. På mange – især "eksotiske" – sprog har man konstruktioner som kaldes *serieverber*. Disse konstruktioner består i standardtilfældet af to finitte verber, hvoraf kun det ene bærer fuld verbal fleksion så som tempus- og modusmorfemer. Hvilket verbum der således fremtræder som værtsprædikat, afhænger af sprogets typologiske tilhørsforhold. I nedenstående eksempel fra japansk er det således det sidste verbum der bærer fleksionen, mens det første har et særligt serialiserings-morfem. Dette hænger sammen med at japansk er et konsekvent SOV-sprog:

- (1) Hikooki ga   nijuu-dai   ton-de   hi-mashi-ta.
 fly   NOM   tyve-KLASS   flyve-SER   komme-HONOR-PRÆT
 'Tyve fly fløj forbi (kom flyvende)' (Bisang 1995:164)

4.2.2. Finit co-subordination

Dansk benytter sig i stor udstrækning af konstruktioner som ligner regulær sideordning af to verbaler, men hvor man – når man kigger nøjere efter – kan se at konstruktionerne har helt specielle egenskaber. Sådanne konstruktioner kan man kalde *co-subordination*, jf. Foley & Van Valin (1984:238 ff.), som blandt andet omtaler engelsk (256 ff.); for dansk, se Hansen & Heltoft (1995, 1999: § 21), Jensen (1999) og for norsk Jørgensen (2003):

- (2) Han går og brokker sig.
 Han render og sladrer.
 Han ligger og kører rundt i en grøn Porsche.
 Hun sidder og læser.

Denne type strukturer kan analyseres som komplekse prædikater bestående af flere finitte verbale elementer, og de adskiller sig fra andre typer kombination af verbaler, som almindelig sideordning af to verbaler, ved at det komplekse prædikat er underlagt en serie restriktioner:

- De to verber kan ikke byttes om uden at konstruktionen går i stykker og eventuelt bliver en almindelig sideordning:
 Han brokker sig og går.

- De to verber må have samme illokutionære værdi:
  - *Han går – og brokker sig?
  - *Du sidder og skam dig!
- De to verber må have samme tidsreference, lige som serieverberne i 2.1, hvor serialiseringssuffikset netop signalerer overensstemmelse i tidsreference:
  - *Han går og brokkede sig.
  - *Han gik og brokker sig.
  - Han går/gik og brokker/brokkede sig.
- De to verber kan ikke negeres særskilt, dvs. at en eventuel nægtelse ved det første dækker begge dele af det komplekse prædikat:
  - Han går ikke og brokker sig.
  - *Han går og brokker sig ikke.
- Et modalverbum vil have virkefelt over begge verber på én gang, dvs. kan ikke forstås som kun modificerende det første:
  - Han kan gå og brokke sig i dagevis.
  - Han skal sidde og læse på sit værelse.
- De to verber har obligatorisk samme subjekt, som kun udtrykkes én gang (ved det første verbum), men dette kriterium skelner ikke skarpt mellem det komplekse prædikats co-subordination og almindelig koordination med fælles subjekt, hvor subjektet også kun behøver udtrykkes én gang.

4.2.3. *Infinit co-subordination*

Mange sprog benytter sig af konstruktioner bestående af en kombination af et finit og et infinit verbal. I sådanne kombinationer fungerer det infinitte verbal som et *co-verbum* til det finitte. De to verber denoterer lige som eksemplerne i 2.1 og 2.2 samlet én situation, og de er underlagt de samme restriktioner som disse konstruktioner.

På fransk fungerer præsens participium således i en af sine karakteristiske hovedanvendelser som co-verbum, jf. Herslund (2000a, b):

- (3) *La sultane s'est levée mettant fin à l'entretien.*
 'Prinsessen rejste sig og afsluttede samtalen' (Herslund 2000b:89)

I dette skoleeksempel på konstruktionen er der således tale om at det at prinsessen rejser sig, samtidig er signal til at samtalen er slut, eller at hun afslutter samtalen ved at rejse sig – hun gør i hvert fald ikke to forskellige ting. Man kan her se hvordan en grammatisk konstruktion, hvor man kan sige at participiet udtrykssyntaktisk fungerer som frit prædikat, på indholdssiden kan se som en enhed, et komplekst prædikat. Modsætningen til eksempel (3) med præsens participium er (3'), hvor den løsere tilknyttede verbalform gérondif netop signalerer at der sker to forskellige ting:

- (3') ... *dit la sultane en versant le thé*
 '... sagde prinsessen mens hun skænkede te'

Man har tilsvarende anvendelser af gerundium på spansk og italiensk:

- (4) Spansk:
Platero llegó trotando.
 S V CoV
 'Platero (et æsel) kom travende/travede herhen'

I sådan en kombination er der kun ét tempusmorfem, oververbets, som altså også omfatter co-verbet.

Men på disse sprog går visse kombinationer – især dem med spansk *estar* 'stå, være' og italiensk *stare* 'stå, være' – videre til regulære hjælpeverbalkonstruktioner, som kan ses som endestationen for grammatikaliseringen af verbalkombinationer:

- (4') a. Spansk:
Platero estuvo bebiendo en la fuente.
 'Platero stod og drak af kilden'
- b. Italiensk:
Mario stava dormendo.
 'Mario lå og sov'

Det væsentlige er imidlertid at hjælpeverbalkonstruktioner ikke kan opfattes som komplekse prædikater da hjælpeverbet ikke tilføjer noget leksikalsk og kun bruges til at "bøje" prædikater.

Også dansk har konstruktioner af denne type, dvs. finit verbal + præsens participium. Dette er faktisk partiicipiets hovedanvendelse, og de kombinationer der er tale om, er med verberne *komme* og *blive*, jf. (5):

- (5) Han kom løbende.
 Hun blev siddende.

Disse konstruktioner signaleres prosodisk som enheder – altså komplekse prædikater. Det finitte verbum mister sit tryk som signal for at prædikateret ikke er færdigt endnu, at der kommer mere, nemlig partiicipiet med kombinationens hovedtryk:

- (6) Han ₀kom 'løbende.

4.3. Når verbet "sluger" adverbialer

4.3.1. Frasale verber

På sprog som dansk (herunder norsk og svensk), engelsk og tysk har man en type komplekse verber, som består af et verbum og en *postverbal partikel*, som kan være et adverbium eller en præposition, jf. Harder et al. (1996). I engelsk grammatik omtales sådanne komplekse verber gerne som *phrasal verbs*. Sådanne sammensætningers status af enheder – og dermed af komplekse prædikater – signaleres endnu en gang i dansk ved den såkaldte enhedsaccentuering:

- (7) Arkæologen ₀satte vasen 'sammen.
 ovf.: Arkæologen 'satte vasen på 'bordet.
 Sergenten ₀sendte spejderne 'ud.
 ovf.: Sergenten 'sendte sine 'rykkere om torsdagen.

Det samme prosodiske mønster genfindes ved konstruktioner med objektsprædikat, hvorfor man kan argumentere for at denne konstruktion også er et tilfælde af dannelse af et komplekst prædikat, jf. Herslund (2002b). Et yderligere argument i samme retning er at objektsprædikatet i de fleste sprog adskiller sig fra de andre GR ved at der ikke findes nogen regulær pronominel substitut for det. I et eksempel som:

- (8) Han ₀kalkede huset 'hvidt.
 (*?Han kalkede huset det.)

kan man altså sige at *kalk* + *hvidt* udgør et komplekst prædikat (jf. *hvidkalk*). Og grænsen mellem de frasale konstruktioner og konstruktionerne med objektsprædikat er da heller ikke knivskarp, jf. (8')

- (8') Han ₀byggede huset 'om.

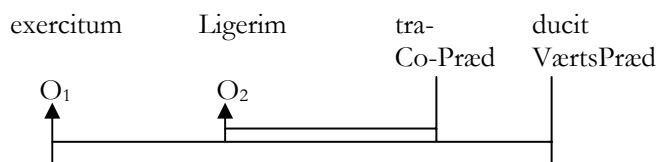
4.3.2. Præfigering

Konstruktionerne med postverbal partikel minder om den indoeuropæiske præfigering, hvor dannelsen af det komplekse prædikat viser sig som dannelsen af et sammensat eller afledt verbum. Præfigeringen findes også stadig på dansk, ofte med den forskel at det præfigerede verbum har en mere abstrakt fortolkning end det tilsvarende frasale, jf. følgende kontraster:

- (9) a. Ministeren sammensatte udvalget.
 b. Arkæologen ₀satte vasen 'sammen.
 a. Ministeren udsendte instrukser.
 b. Sergenten ₀sendte spejderne 'ud.

Antagelsen af et komplekst prædikat giver en forklaring på forskellige forhold i den indoeuropæiske grammatik, idet man ved fx præfigerede verber med to akkusativer i latin kan se disse som objekt for henholdsvis værts- (verbet) og co-prædikatet (præfikset eller præverbiet), jf. følgende eksempler fra (Rousseau 1998:91 ff.):

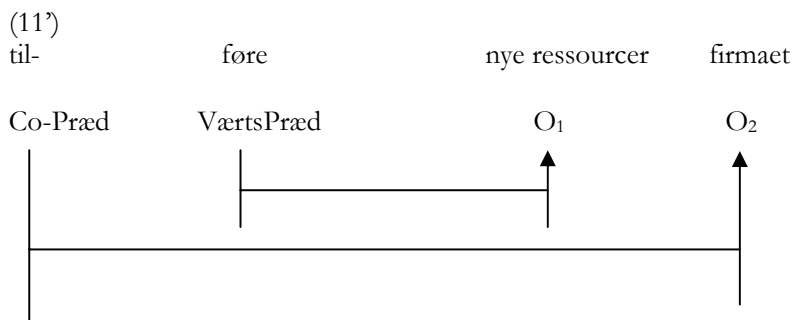
- (10) Exercitum Ligerim traducit.
 'Han fører hæren over Loire'

En lignende analyse kan anvendes ved danske præfigeringer af typen *tildele, tilføje, tilføre* ...:

(11) De tilførte firmaet nye ressourcer.

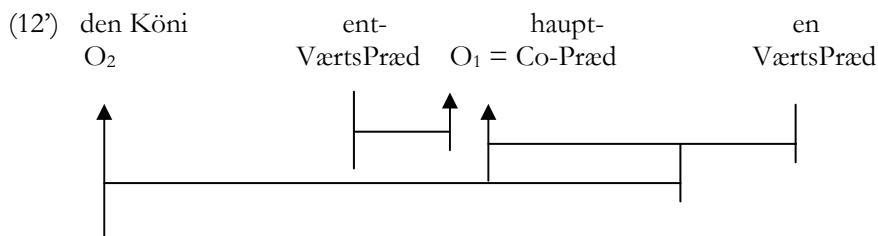
hvor konstruktionen med dobbelt objekt muliggøres netop af denne dannelse af et komplekst prædikat ved præfigering. Analysen vil derfor være den samme som i (10):

En tilsvarende analyse kan man også foretage af forskellige typer præfigerede verber i fx tysk. En særlig type er den såkaldte parasyntetiske dannelse, hvor der dannes et verbum ved på en gang at føje et præfiks og verbalfleksion til en størrelse som egentlig ikke er et verbum. I nedenstående eksempel er det således et substantiv der optræder som co-prædikat, mens værtsprædikatet udelukkende består af morfologisk materiale og derfor er vanskeligt at lokalisere konkret:

(12) *den König enthaupten*
'halshugge kongen'

hvis repræsentation som komplekst prædikat kan tage sig således ud:

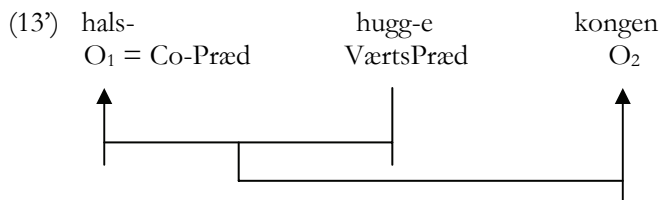

Verbalet udgøres her af en kompleks struktur, hvor et substantiv (*Haupt*) verbaliseres ved et præfiks og verbalfleksion (et diskontinuert verbalmorfem, som gør det ud for et værtsprædikat), og således udgør et første eller "indre" objekt, som samtidig er co-prædikat i strukturen. Dette komplekse prædikat tager derpå *den König* som andet eller "ydre" objekt.

Det tilsvarende danske udtryk:

(13) halshugge kongen

er sammensat på en anden måde idet der her er tale om en præfigering af det første (indre) objekt, og eksemplet danner derfor overgang til næste afsnit om nominal inkorporering:

4.4. Når verbet ”sluger” nominaler

4.4.1. Nominal inkorporering

Den klassiske *inkorporering* kan illustreres af følgende eksempel fra nahuatl (aztekisk, Mexico), Mithun (1984:860):

- (14) a. *Ne' ki-ca'-ki kallak-tli.*
           han den-lukke-PRÆT dør-ABS
           'Han lukkede døren'
- b. *Ne' kal-ca'-ki.*
           han dør-lukke-PRÆT
           'Han lukkede dør (fx 'Han var dørmænd')

I den almindelige transitive konstruktion (14a) har verbet fuld fleksion – herunder et præfiks der gentager objektet (*ki-*) – og det nominale objekt har kasusendelsen absolutiv. I den inkorporerede version (14b) har en ikke-kasusbøjet nominalstamme overtaget det pronomielle præfiks' plads og er således i bogstavelig forstand blevet inkorporeret i verbet, lige som *hals* i det danske eksempel (13). Forskellige sprog foretager denne dannelse af komplekse prædikater med inkorporering af nominaler på forskellige måder i overensstemmelse med deres typologi og struktur, men fælles for sådanne konstruktioner er grammatisk at objektrelationen (eller andre GR, men det er sjældnere) mistes, og det nye komplekse verbum optræder som en intransitiv struktur (sjældnere som en transitiv, der så kan tage et nyt – ydre – objekt, se nedenfor); semantisk er et fællestræk ved sådanne inkorporeringer at det tidligere – nu inkorporerede – objekt er ikke-referentielt, dvs. ikke henviser til nogen identificerbar instans af det substantivet denoterer. Og herfra afledes adskillige betydningsnuancer som kan tillægges inkorporeringer: vanemæssige, rituelle, institutionaliserede, osv. aktiviteter – som i oversættelsesforslaget til (14b), jf. Mithun (1984), Herslund (2002a, c) og Thomsen (2002b), og følgende eksempel fra mokilesisk (Mikronesien, Mithun 1984:849):

- (15) a. *Ngoab kobkoa oaring-kai.*
 I grind coconut-these
 'Jeg maler disse kokosnødder'
- b. *Ngoab ko oaring.*
 I grind coconut
 'Jeg maler kokos'

Mens inkorporering af et objekt i det fleste tilfælde resulterer i dannelsen af et intransitivt komplekst prædikat, finder man i nogle sprog inkorporeringer der resulterer i dannelsen af et transitivt komplekst prædikat, idet en anden aktant kan rykke ind og overtage objektrelation (der nu er blevet frigjort ved inkorporering af det "første" objekt). Dette finder man fx i tupinambá (tupi-guaraní, Brasilien), jf. følgende fra Mithun (1984:857):

- (16) a. *S-oβá a-yos-éy.*
 his-face I-it-wash
 'Jeg vaskede hans ansigt'
- b. *A-s-oβá-éy.*
 I-him-face-wash
 'Jeg vaskede ham i ansigtet'

Man kan igen sammenligne med eksempel (13), idet der også her er tale om et del-helhed forhold mellem det inkorporerede objekt *oβá* 'ansigt' og det "nye" objekt *-s-* 'ham'.

Inkorporerede strukturer finder man rundt omkring i mange, især eksotiske, sprog, og nogle lingvister mener da også at betegnelsen 'inkorporering' udelukkende bør anvendes om de tit meget komplekse størrelser der således opstår. Der er dog ingen grund til at indtage en så restriktiv holdning, da mange fænomener i også velkendte sprog udviser samme eller lignende karakteristika både i indhold og udtryk.

4.4.2. Inkorporering i dansk

Et lignende mønster som i eksemplerne ovenfor genfindes i dansk, hvor verbet mister sit tryk – endnu en gang signaleres det komplekse prædikat i dansk ved enhedsaccentuering – og hvor substantivet optræder nøgent (altså med reduceret morfologi, uden bestemthedsbøjning), eventuelt dog i pluralis, jf. eksempler som følgende:

- (17) Han læser avis
 Hun skriver brev
 Han ryger pipe
 Hun skriver romaner

Som allerede omtalt i 1. er der selvfølgelig på udtryksplanet tale om to konstituent, og i en vis forstand er *avis* ... objekt for verbalet. Men på indholdsplanet er der tale om en (godt nok kompleks) enhed som denoterer en særlig type læsning. Og det er et gennemgående træk ved de danske inkorporeringer at de lige som eksemplerne fra de

”eksotiske” sprog i (14) – (16) denoterer typer af aktiviteter, tit af en vanemæssig, rituel eller institutionaliseret karakter.

Også på udtryksplanet er enheden som sagt signaleret, dels ved enhedstrykket, dels ved ”objektets” stærkt reducerede morfologi. Og at der i hvert fald ikke er tale om et rigtigt objekt, fremgår blandt andet af de specielle begrænsninger der hviler på dannelsen af anaforer til det, jf. følgende:

- (18) *Han læser avis. Den er krøllet ...
 Han læser i en avis. Den er krøllet ...

At sådanne komplekse prædikater faktisk opfører sig intransitivt, støttes af flere træk ved dem, jf. Thomsen (1991, 1992, 2002a) og Herslund (1995, 2002c). Her kan nævnes ét, som fremdrages af Hansen & Heltoft (1994). Den danske verbalform de kalder ”kentaureer” (verbalstammen med endelsen *-en*), optræder kun intransitivt, dvs. den kan aldrig tage et objekt. Men lige så snart der er tale om en inkorporering, forsvinder dette problem – hvilket udgør et argument for at det inkorporerede nominal ikke udfylder objektrelationen, men netop er del af et komplekst prædikat:

- (19) a. *Hans evindelige læsen en avis/avisen irriterer os.
 b. Hans evindelige læsen avis irriterer os.

Den nominale inkorporering findes faktisk i to udgaver i dansk, en analytisk og en syntetisk, jf. Thomsen (1990, 1992, 2002a, b). Den analytiske er den type vi lige har omtalt, den syntetiske er den i eksempel (13) beskrevne (*halsbugge*), hvor et indre objekt præfigeres en verbalrod. Denne type synes mere produktiv på svensk end på dansk, jf. fx følgende eksempler fra Josefsson (1993:276 f.):

- (20) Bonden vingklippte sina gäss.
 Läkaren hjärtopererade patienten.

men man kan sagtens finde mange lignende dannelser på dansk, selv om de ofte har en ad hoc karakter:

- (21) Entreprenøren facaderenoverer huset.
 Værkstedet havde glemt at undervognsbehandle Porschen.

Sådanne dannelser kan af og til også tage forskellige ydre objekter, jf. (22):

- (22) a. Tandlægen måtte rodbehandle patienten.
 b. Tandlægen måtte rodbehandle tanden.

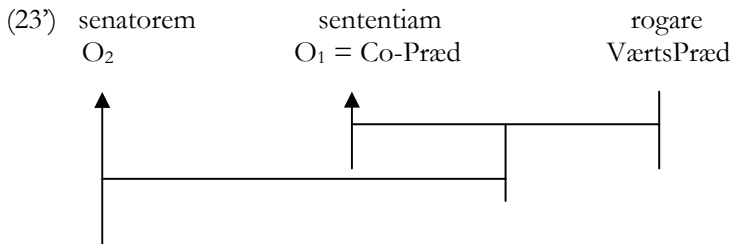
Men det er let at se at en fælles betingelse for dannelsen af den type komplekse prædikater der illustreres af (20) – (22), er at det indre objekt (co-prædiketet) skal denotere en del i forhold til den helhed det ydre objekt udgør – som det allerede fremgik af eksempel (13): *halsbugge kongen*.

4.4.3. Dobbelt akkusativ

På visse kasussprog som latin og tysk har man trivalente konstruktioner med tilsyneladende usammensatte verber, som i modsætning til andre har to led i akkusativ (i stedet for akkusativ og dativ). Den latinske dobbelte akkusativ illustreres fx af verbet *rogare* 'spørge, bede, anmode':

- (23) *senatorem sententiam rogare*
 'bede senatoren om en udtalelse'

Med begrebet komplekst prædikat i almindelighed og inkorporering i særdeleshed kan man foreslå at se sådanne strukturer som manifestationer af inkorporering af et første (indre) objekt, hvorefter det således dannede komplekse prædikat tager et andet (ydre) objekt:

En sådan analyse med inkorporeret *sententiam* støttes af at den aktive sætning har to passive udgaver, jf. Fugier (1991) og Rousseau (1998:93):

- (24) a. *Senator rogatur sententiam.*
       b. *Sententia rogatur senatori/a senatore.*

Hvor (24b) er en regulær passiv med det tidligere indre objekt som subjekt og det ydre som enten en dativ eller en præpositionel konstruktion, er (24a) netop det der afslører konstruktionens status som inkorporering. Her er det nemlig den aktive sætnings objekt (*senatorem*) der er den passive sætnings subjekt, mens det indre objekt bliver stående i akkusativ (*sententiam*). Man har altså den for latin usædvanlige situation at et passivt verbal følges af en akkusativ der ser ud som et objekt. Men med antagelsen af inkorporering og dannelsen af et komplekst prædikat forklares denne tilsyneladende anomali let: Det er jo slet ikke et objekt (mere)! Dobbelt akkusativ kan altså ses som et signal for tilstedeværelsen af et komplekst prædikat.

4.5. Afrunding

Andre fænomener end de her behandlede kan også diskuteres inden for de her udstukne rammer, fx konstruktioner med støtteverber, jf. fx Baron & Herslund (1998) og forskellige typer inkorporeringer og afledte verber, jf. fx artiklerne i Alsina et al. (1997) og i Thomsen & Herslund (2002a).

Som det er forsøgt vist her, udgør fænomener der synes at kunne beskrives som forskellige typer dannelse af komplekse prædikater, en broget samling. Det fælles for dem er at den i udgangspunktet ret klare sætningsstruktur med et verbal og et antal nominale og/eller præpositionelle led, synes sløret således at man ikke entydigt kan tildele disse størrelser de sædvanlige GR. Samtidig synes antagelsen af komplekse prædikater at give en indtil videre bedre forklaring på adskillige fænomener end de traditionelle beskrivelser er kommet frem til. Endelig synes dannelsen af komplekse prædikater i mange tilfælde at være et naturligt afsæt og første stadium i processer som grammatikalisering og leksikalisering.

I den her fremlagte opfattelse af sprogets struktur kan man udnytte distinktionen mellem indholds- og udtrykssyntaks til at illustrere det fænomen at man, selv om der tilsyneladende er tale om to konstituenten i udtrykket – men oftest to meget specielle sådanne – er tale om en enhed på indholdsplanet:

(25) **Indhold:**

Prædikater	
Værtsprædikater	Co-prædikater
Verbum	Verbum/ Adverbium/ Nominal
<i>sidde</i>	<i>(og) læse</i>
<i>komme</i>	<i>løbende</i>
<i>sætte</i>	<i>sammen</i>
<i>læse</i>	<i>avis</i>

Udtryk:

De strukturer der diskuteres her, kan ses som eksempler på de forskellige udskæringer af indholdet som dels det samme sprog foretager i forskellige situationer, dels forskellige sprog foretager. Det er således påfaldende at mange af de serieverbalskonstruktioner man finder, især i isolerende sprog, modsvares af simple leksemer (og dermed simple prædikater) i europæiske sprog, jf. fx følgende eksempler fra yoruba, thai og fijiansk hos Foley & Van Valin (1984:261 f.):

- (26) a Yoruba:
Mo mí ìwé ná ilé.
 1sg take book come home
 'I brought a book home'
- b. Thai:
Sùk 'aw máy maa.
 Sook take wood come
 'Sook brought the wood'

c. Fijiansk:

E viri-tū-ra na duru na tūraga.
 CM put-stand-TR ART post ART chief
 'The chief erects the post'

Referencer

- Alsina, Alex, Joan Bresnan & Peter Sells, red. 1997. *Complex Predicates*. CSLI Lecture Notes 64. Stanford: CSLI Publications.
- Baron, Irène & Michael Herslund. 1998. Support Verb Constructions as Predicate Formation. In H. Olbertz et al., red. *The Structure of the Lexicon in Functional Grammar*, 99-116. Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins.
- Bisang, Walter. 1995. Verb Serialization and Converbs. In Haspelmath & König 1995:137-188.
- Foley, W. & R. Van Valin, Jr. 1984. *Functional Syntax and Universal Grammar*. Cambridge: The University Press.
- Fugier, Huguette. 1991. Le verbe latin 'incorporer'-t-il se compléments? Foredrag præsenteret ved *VI colloque de linguistique latine*. Budapest.
- Haberland, Hartmut & Ole Nedergaard Thomsen. 1991. The long winding road towards a theory of grammatical relations. *Journal of Pragmatics* 16.179-205.
- Hansen, Erik & Lars Heltoft. 1994. Kentaurnominaler i dansk. In I. Baron, red. *NORDLEX-Projektet. Sammensatte substantiver i dansk*. LAMBDA 20.57-67. Handelshøjskolen i København: Institut for Datalogvistik.
- Hansen, Erik & Lars Heltoft. 1995. *Fra sideordning og samordning af hovedsætninger til kongruenskonstruktioner*. Upubliceret arbejdsrapport (Sophienberg).
- Hansen, Erik & Lars Heltoft. 1999. *Grammatik over det danske sprog*. Kapitel 1. og 2. Foreløbig udgave. RUC & Københavns Universitet.
- Haspelmath, Martin & Eckehard König, red. 1995. *Converbs in Cross-Linguistic Perspective*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Harder, Peter, Lars Heltoft & Oler Nedergaard Thomsen. 1996. Danish Directional Adverbs: Content Syntax and Complex Predicates – A Case for Host and Co-Predicates. In E. Engberg-Pedersen et al., red. *Content Expression and Structure. Studies in Danish Functional Grammar*, 159-198. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Herslund, Michael. 1988. On Valence and Grammatical Relations. In F. Sørensen, red. *Valency. Three Studies on the Linking Power of Verbs*. Copenhagen Studies in Language, CEBAL Series 11.3-34.
- Herslund, Michael. 1995. The Object Relation and the Notion of Incorporation. In L. Schøsler & M. Talbot, eds. *Studies in Valency I. RASK Supplement*, vol.1.1-18. Odense: Odense University Press.
- Herslund, Michael. 2000a. Le participe présent comme co-verbe. In P. Cadiot & N. Furukawa, red. *La prédication seconde. Langue française* 127.86-94.
- Herslund, Michael. 2000b. Serieverbkonstruktioner. Om de franske *-ant* participier. *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 7, Farmakosymposiet 1999*, 87-101. Odense: Odense Universitetsforlag.

- Herslund, Michael. 2002a. Romance Transitivity. In K. Davidse & B. Lamiroy, eds. *The Nominative & Accusative and their Counterparts*, 15-39. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins.
- Herslund, Michael. 2002b. Adjektet – 20 år efter. In I. Baron, M. Herslund & H. Høeg Müller, red. *Lingvistiske essays til minde om Finn Sørensen*. Copenhagen Studies in Language 28. 17-33.
- Herslund, Michael. 2002c. Incorporation and Transitivity in Romance. In O. N. Thomsen & M. Herslund, red. (2002a:175-206).
- Jensen, Bente Lihn. 1999. V og V konstruktioner på dansk. En parahypotaktisk konstruktion? In C. Bache, L. Heltoft & M. Herslund, red. *Ny forskning i grammatik. Fallespublikation 6*, 145-161. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Josefsson, Gunlög. 1993. Noun Incorporating Verbs in Swedish. In M. Herslund & F. Sørensen, red. *The Nordlex Project. Lexical Studies in the Scandinavian Languages*. LAMBDA 18.274-304. Institut for Datalogvistik, HHK.
- Jørgensen, Annette Myre. 2003. La pseudocoordination verbale en norvégien et en espagnol. *Revue Romane* 38.53-66.
- Mithun, Marianne. 1984. The Evolution of Noun Incorporation. *Language* 60:847-894.
- Rousseau, André. 1998. La double transitivité existe-t-elle? Réflexions sur la transitivité. In A. Rousseau, red. *La transitivité*, 85-112. Lille: Presses Universitaires du Septentrion.
- Thomsen, Ole Nedergaard. 1990. Unit Accentuation as an Expression Device for Predicate Formation in Danish? *Acta Linguistica Hafniensia* 23.145-196.
- Thomsen, Ole Nedergaard. 1992. Unit Accentuation as an Expression Device for Predicate Formation. The Case of Syntactic Noun Incorporation in Danish. In M. Fortescue et al., red. *Layered Structure and Reference in a Functional Perspective*, 173-229. Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins.
- Thomsen, Ole Nedergaard. 2002a. Complex Predicates and Processing in Danish. In O. N. Thomsen & M. Herslund (2002:120-174).
- Thomsen, Ole Nedergaard. 2002b. Complex Predicate Formation and Incorporation. Towards a Typology. In O. N. Thomsen & M. Herslund (2002:288-381).
- Thomsen, Ole N. & Michael Herslund, red. 2002a. *Complex Predicates and Incorporation. A Functional Perspective*. Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague XXXII. København: Reitzel.
- Thomsen, Ole N. & Michael Herslund. 2002b. Complex Predicates and Incorporation – An Introduction. In O. N. Thomsen & M. Herslund (2002a:7-47).

5 • Lagdelt sætningsstruktur

af Peter Harder

5.1. Substans og struktur samt indhold og udtryk i syntaksen

Syntaks har siden Chomsky (1957) været den centrale disciplin som diskussionen om sprogstruktur i alt væsentligt har handlet om (til afløser for morfologien, som var strukturalisternes yndlingsdomæne). Som det fremgår af indledningskapitlet, har diskussionen været præget af polarisering. Den generative hovedstrømning har fokuseret på beviserne for at man ikke kunne *udlede* sprogstruktur af diskursive eller semantiske faktorer, og har brugt det som argument for at sprogstrukturen måtte forstås som noget der havde sit udspring i en indre, måske medfødt, kognitiv struktur. Den funktionalistiske og kognitive opposition har modsat fokuseret på at syntaktiske relationer overalt hvor de forekommer, hænger snævert *sammen* med semantiske og diskursive faktorer, og det derfor er misvisende at reservere et særligt kontekstfrit rum for netop syntaktiske problemer. Generative grammatikere har opfattet denne kritik som irrelevant, fordi intet forhindrer at der kan være alle mulige korrelationer mellem syntaktiske træk på den ene side og semantiske og diskursive træk på den anden, og opfattet insisteringen på at behandle syntaks sammen med semantik og pragmatik som en benægtelse af syntaksens eksistens som selvstændigt analysetrin. Den funktionelle og kognitive opposition har omvendt opfattet fremhævelsen af netop de punkter hvor syntaksen ikke direkte kan korreleres med semantik og pragmatik/diskurs, som en hypostasering af det rent arbitrære på bekostning af det motiverede aspekt af sproget.

I dansk funktionel lingvistik undgår man denne polarisering og den fejlkommunikation den resulterer i, ved at anskue syntaksen i lyset af de to grundlæggende sondringer der i revideret form er overtaget fra Hjelmlev, nemlig mellem substans og struktur på den ene side og indhold og udtryk på den anden. Set i denne optik udgør syntaksen i al banalitet det analysetrin hvor man beskriver hvordan mindstetegn kan forbindes med hinanden til komplekse tegn. Derved lægger man en ny strukturering oven i den der opererer på mindstetegn-niveau: Hvert mindstetegn består i kraft af en forbindelse mellem et udtryk (fx sproglyden [å]) og et indhold (her et vandløb af mellemstørrelse) – og dette sker i kraft af en strukturering af de relevante substansområder hvorved bl.a. [å] afgrænses fra nabolydene [o] og [ø] og vandløbet afgrænses fra naboindholdene 'bæk' og 'flod'. Denne betragtning, hvor hvert tegn anskues for sig i relation til substansen, har en paradigmatiske karakter: Indhold og udtryk er hver for sig defineret ved at være adskilt fra andre indholds- og udtryksstørrelser. Når mindstetegn anskues som størrelser der forbindes med hinanden, dvs. syntagmatisk, kommer nye typer af udtryks- og indholdsfænomener i fokus.

På indholdssiden er spørgsmålet på det syntaktiske trin ikke primært hvordan tegnindholdet er relateret til 'virkeligheden eller konceptuelle domæner uden for sproget', men hvordan de særskilte enkeltindhold kan relateres til hinanden på en sådan måde at der opstår større sammenhængende indholdsstørrelser. (Dette har så også konsekvenser for hvordan det samlede indhold bliver, og derved kan man også på det syntaktiske trin interessere sig for 'udskæring af substansen' – man skal blot nærme sig dette spørgsmål *via*

spørgsmålet om hvordan de særskilte tegnindhold kan relateres til hinanden). På udtrykssiden er spørgsmålet tilsvarende hvordan de særskilte tegnudtryk kan relateres til hinanden således at de signalerer eksistensen af et komplekst tegn. I denne optik opstår problemet om udtrykssyntaktiske strukturer som en bivirkning af spørgsmålet om hvordan man kan beskrive sammenhængen mellem indholds- og udtryksstørrelser. Autonomien kan netop derfor aldrig blive total, jf. indledningskapitlet: Uden at man forudsætter størrelser der skal hænge sammen på en eller anden måde, kan man slet ikke forstå syntaktiske relationers plads i sprogsystemet. Uden særskilte tegn ingen syntaks – uden indhold og udtryk ingen enkelttegn.

Den afhængighed der her argumenteres for, er imidlertid ikke en ensidig afhængighed nedefra og op. På et mere fundamentalt plan kan man tvært imod argumentere for at det er *ytringsindholdet* der er det grundlæggende forudsatte niveau (jf. Harder 1996); det giver ingen mening at forestille sig et sprog hvor man ikke havde ytringsbetydninger, men kun ordbetydninger. Anskuet fra denne vinkel forudsætter særskilte enkelttegn altså en proces hvorved man differentierer ytringsindhold ud i særskilt kodede fragmenter som substantiver og verber. I det øjeblik denne proces har fundet sted, gælder afhængigheden imidlertid begge veje: Man kan ikke tænke spørgsmålet om syntaktiske kombinationer, hverken på udtrykssiden eller på indholdssiden, uden at se kombinationerne både i forhold til de enkelte fragmenter og i forhold til hele ytringen.

Syntaksens partielle autonomi i forhold til enkelttegnene, herunder enkelttegnenes betydning, består i at der findes mønstre for hvordan enkelttegnene kombineres, som ikke kan udledes direkte af de egenskaber som tegnene har hver for sig. Pointen her er at det sproglige niveau hvorpå enkelte betydningsstørrelser bringes til at hænge sammen med andre, har et sæt af opgaver som afviger fra den 'segmentale' opgave med at inddrage størrelser fra relevante betydningsområder som genstand for betegning (*å, spise, under, Frede, flink*, for nu at vise eksempler fra forskellige ordklasser). Det at indikative sætninger i dansk og engelsk skal have et eksplicit subjekt (jf. også kap. 1 s. 12), er ikke en lovmæssighed som kan udledes af enkelte ordbetydninger; det handler om hvordan man opbygger sætningsbetydninger, dvs. ytringsbetydninger struktureret som sætninger. Derfor er eksistensen af et syntaktisk analyseniveau fundamentalt også i en funktionel lingvistik. Det at dette område har særlige karakteristika betyder imidlertid på ingen måde at det er formelt frit i luften svævende uden forankring i semantik og pragmatik. Tvært imod er det syntaktiske trin på flere leder særlig grad afhængigt af semantik og pragmatik: Ikke blot forudsætter det (som tegn på ordniveau) en meningsfuld verden af størrelser som sprogbrugerne kan henviser til, og ikke blot forudsætter det (som holofrastiske ytringer a la *skål!*) et interaktionelt mål som taleren kan opnå ved at bruge udtrykket – det forudsætter også et inventar af meningsfulde tegn som kan bringes til at samarbejde syntaktisk som led i indkodningen af hele udsagn.

Syntaksen skal med andre ord forbinde de betydningsmæssige fragmenter med deres (i traditionel forstand) 'semantiske' indhold til en ytringshelhed med det rigtige (i traditionel forstand) 'pragmatiske' potentiale. Hertil kræves at det syntaktiske analysetrin har egenskaber der går ud over både det 'rent' semantiske, forstået som egenskaber ved ordene isoleret set, og det 'rent' pragmatiske, forstået som egenskaber ved ytringen som helhed i dens kommunikative sammenhæng. Men disse egenskaber har også tegnkarakter, dvs at de har en udtryksside og en indholdsside.

5.2. Lagdelt indholdsstruktur: Repræsentation og interaktion

Arbejdsdelingen mellem nominale og verbale størrelser og den betydningsforskel der er knyttet til den, er fundamental for al syntaktisk analyse, jf. fx Langacker (1987), herunder valens (se kapitlet herom). Der er imidlertid en anden dimension i den syntaktiske analyse, som ikke kommer til sin ret i forbindelse med en valensbetragtning. Valens (= kombinatorisk potentiale) er som udgangspunkt bundet til enkelttegn, og selvom betragtningen gradvis kan udvides til at omfatte stadig mere komplekse størrelser, er den bundet til en nedefra-og-op-betragtning – den kan ikke tage udgangspunkt i en større helhed og bevæge sig fra den 'nedad' imod delene.

Den såkaldt lagdelte struktur tager derimod udgangspunkt i en forestilling om forskellige opgaver som en ytring skal løse for at være et funktionelt komplet bidrag til sproglig interaktion. Disse opgaver er ikke som udgangspunkt bundet til en bestemt realisering og anlægger derfor et mere helhedsorienteret syn på analysen af sammenhængende sproglige ytringer. Der er ingen modstrid mod de to analysetyper – tværtimod er det en nødvendighed for et funktionelt sprogsystem at enkelttegnene og deres kombinationspotentiale kan passes ind i en helhed der lever op til de grundlæggende semantisk-pragmatiske krav til ytringer.

Den lagdelte analyse har dansk funktionel lingvistik overtaget fra den hollandske funktionelle grammatik (jf. Hengeveld 1989, Dik 1989, 1997); en historisk og kritisk gennemgang af FG-modellen, inklusive den lagdelte models udvikling frem til i dag, er givet i Anstey (2004). (I Tøgeby 2003 findes et eksempel på videreudvikling af lagdelt indholdsstruktur i dansk sammenhæng) Udgangspunktet var en tvedeling der er kendt fra den filosofiske diskussion mellem en ytrings repræsentative aspekt og dens interaktive aspekt, jf. Searles (1969) distinktion mellem det propositionelle indhold *p* og den illokutionære værdi *F*. Det samme propositionelle indhold kan bruges på forskellige måder i interaktion, og denne forskel i illokutionær værdi kan signaliseres sprogligt: *Jeg kommer* kan fx. være et løfte eller en advarsel, svarende til *Jeg lover dig at jeg kommer* eller *Jeg advarer dig om at jeg kommer*. I rent sprogvidenskabelig sammenhæng, således som det indgår i Diks FG-model, er det imidlertid de grammatisk udtrykte illokutioner der er interessante, fx sondringen mellem den interrogative sætning *Kommer han?* og den deklarativ sætning *Han kommer*. Også her har vi det samme propositionelle indhold og forskellig interaktiv funktion – men her er det illokutionære potentiale indkodet i selve grammatikken, på dansk signaleret ved ordstillingsforskellen mellem de to sætningstyper.

Sondringen mellem proposition og illokution er velkendt og udbredt. FG-modellens særlige fortjeneste var at vise hvordan man kunne analysere hele indholdet i en sætning som værende opdelt i lag, således at alle forskellige typer af grammatiske og leksikalske udtryksmidler (og altså ikke kun de to der indgik i Austins og Searles basale sondring) kunne placeres i forhold til hinanden i en lagdelt struktur. Der var dog fortsat en basal tvedeling mellem et inderste 'repræsentationelt' lag og et ydre 'interaktivt' lag. Denne model har siden undergået et antal forskellige udviklinger, som ikke vil blive gennemgået her (jf. Mackenzie og Gomez-Gonzalez 2004 for den nyeste publicerede version). Det eneste der vil blive forsøgt i det følgende, er at vise i hvilken form den lagdelte sætningsanalyse indgår i DFL's analysemodel.

Det mest grundlæggende kan beskrives med udgangspunkt i hvad der ovenfor er beskrevet som at repræsentation er placeret som det 'indre', mens det interaktive lægger sig 'uden på' eller 'oveni'. Ifølge denne betragtningsmåde er repræsentation kernen i en ytring, og uden på den kommer der så en interaktiv værdi som bestemmer hvad det repræsenterede kan bruges til i sammenhængen. Mere præcist er relationen imellem dem at opfatte som noget dynamisk, nemlig som en relation hvor det 'indre' fungerer som input til en operation: Den illokutive operator (fx interrogativ) forvandler indholdet fra at være en afbildning af noget til at være en (potentiel) sproghandling, der rejser spørgsmålet om hvorvidt det rent faktisk er tilfældet. Denne fundamentale tvedeling kan danne udgangspunkt for en karakteristik af den grundlæggende formel for sætningsbetydninger, nemlig konceptuel repræsentation indlejret i interaktion. Heri ligger også noget om forholdet mellem funktion og konceptualisering: Den konceptuelle repræsentation er kun et skridt på vejen til det fuldt artikulerede ytringsindhold – det færdige resultat (både set fra en produktions- og en receptionssynsvinkel) er ikke en konceptual repræsentation, men en udnyttelse af noget konceptuelt til at iværksætte en interaktiv handling.

Det fremgår af denne fundering at den lagdelte struktur i sit væsen er et indholdsfænomen. Selve forestillingen om at noget sidder 'inderst' og får et nyt potentiale ved at blive input til en operator der kommer 'udenpå', er indholdsmæssige betragtninger. På udtrykssiden er den nærmeste modsvarighed lineær rækkefølge (jf. kapitlet om topologi) – der til gengæld ikke i sit væsen er noget der gælder indholdet (hele indholdet i en ytring skal være til stede samtidig, hvis man skal forstå den). Derfor vil standardbetegnelsen i DFL-sammenhæng være *lagdelt indholdsstruktur* snarere end blot *lagdelt struktur* (der ville være den mest direkte oversættelse af *layered structure*).

Når der i dette kapitel tales om at lagdeling gælder hele ytringsindholdet, er det underforstået at der er tale om indholdsmæssigt komplekse ytringer, fornemmeligt sådanne som har sætningsstruktur (som forudsat i Diks funktionelle grammatik). NPer har også en lagdelt struktur (jf. Rijkhoff 1992, 2002), og disse kan udgøre hele ytringer (som i *sikke en ynkelig idiot!*). Men som også understreget af Mackenzie (1998, 2000) er holofrasen et typisk format for ytringer, og fordi de er kodningsmæssigt simplexe størrelser, kan de ikke analyseres med henblik på at beskrive relationen mellem deres bestanddele, og derfor gælder det lagdelte format i sagens natur ikke for dem.

5.3. Billard-modellen som kerne i den lagdelte indholdsstruktur.

Fordi den lagdelte indholdsstruktur som udgangspunkt har opdelingen af hele ytringens struktur, kan den beskrives oppefra og ned, som det er sket i foregående afsnit. Når man går fra den helt overordnede logik i beskrivelsen ned til analysen af enkelte sætninger, åbenbarer der sig imidlertid et standardformat som gør det muligt at se også den lagdelte struktur nedefra og op. Derved kommer den i sit første trin til at bevæge sig parallelt med den klassiske valensanalyse.

Perspektivet er imidlertid ikke helt det samme, fordi den lagdelte indholdsstruktur er orienteret imod den gradvise hierarkiske opbygning af sætningsindholdet – det drejer sig ikke, som i valensanalysen, primært om de enkelte størrelses kombinationspotentiale (med udtryksstørrelserne som traditionel fokus, se kapitlet om valens). I dette hierarki er de nominale størrelser det laveste trin. Nominale størrelser er i det syntaktiske perspektiv

arvtagere til den centrale egenskab ved navneord, nemlig at betegne 'størrelser'. Sådanne udtryk forudsætter for at forstås ikke andre udtryk i sætningen, men kan forstås direkte i relation til den omhandlede virkelighed: udtryk som *Marcus* og *løven* kan forstås som betegnelse for de pågældende størrelser uden hensyn til hvilke begivenhedsforløb de måtte være involveret i. Omvendt kan verber, der betegner begivenheder eller tilstande som størrelser kan indgå i, som fx verbet *dræbte* ikke forstås uden at man forudsætter at nominale størrelser er involveret, nærmere bestemt to: en til at udføre handlingen og en til at være genstand for den (som i *Marcus dræbte løven*). Dette ensidige forudsætningsforhold beskrives af Langacker (1987) i analogi med forholdet mellem billard-baller og de begivenheder som spillet består af: Man kan beskrive den røde og den hvide bal hver for sig uden at en begivenhed er nødvendig, men en begivenhed svarende til verbet *ramme* kan ikke beskrives uden at have ballerne med i beskrivelsen: *den røde bal rammer den hvide bal*.

Derfor kommer verbet i det semantiske hierarki en etage over de nominale størrelser: verber kræver et input i form af nominale størrelser for at kunne løse deres semantiske opgave, som er at prædicere noget om de nominale størrelser. Dette er den første operation i opbygningen af den lagdelte struktur: Verbet opererer på de nominale størrelser og skaber derved et indhold af større kompleksitet. Jespersen kaldte denne størrelse en *nexus*; her kaldes den i overensstemmelse med FG en *prædikation*, fordi det minder om den funktionelle indholdsopgave som verbet har. Når et verbum prædicerer, altså 'tilskriver' størrelser en egenskab eller en relation, opstår der en kompleks helhed hvor størrelserne bringes i forbindelse med hinanden. Denne helhed forstås oftest i relation til dens rent repræsentationelle funktion, nemlig at beskrive et sagforhold eller en begivenhed, også kaldet en *State of Affairs* (SoA). Det fremgår imidlertid af beskrivelsen at der også er en dynamisk, funktionel relation imellem verbalt og nominalt indhold, bestående i at verbet 'gør noget ved' de nominale argumenter. Den underliggende logik er den at det er i kraft af sit funktionelle potentiale at verbet kan operere på de nominale størrelser og derved konvertere helheden til et sagforhold.

Den lagdelte analyse har ikke noget at sige om de mere specifikke relationer mellem verbum og argumenter (involverende semantiske funktioner som agens og patiens) – det sorterer under valensbeskrivelsen. Det betyder naturligvis at en lagdelt analyse ikke er tilstrækkelig i sig selv.

5.4. Højere niveauer i sætningssemantikken:

prædikation, proposition, illokution

Prædikationen med dens billard-model af det betegnede sagforhold udgør den repræsentationelle, deskriptive kerne i sætningsindholdet. Men sætninger har andre elementer end verber og deres argumenter. For at se hvorfor må man præcisere forskellen mellem prædikationen selv og hele sætningsindholdet. Prædikationen er neutral med hensyn til om den beskriver noget virkeligt eller ej, og hvilken situation man anvender den på. Det er svært at eksemplificere, fordi prædikationer ikke kan stå alene. Det bedste eksempel er måske konstruktioner som *Jens danse* i en sætning som *Jeg har aldrig set Jens danse*. Der er ingen angivelse af tid, sted eller virkelighed – det er kun en afbildning af en begivenhedstype af en bestemt art.

Hvis man vil have en prædikation bragt i relation til noget som den skal beskrive, sker det ved at tilføje (deiktisk) tempus, som i (*mon*) *Jens danser?* Nu ved vi det drejer sig om hvad der er tilfældet i den deiktiske nutid. Heri ligger endnu ikke noget om hvorvidt det passer eller ej, kun om hvad der er for en del af virkeligheden vi overvejer. Ligesom deiktisk nutid ikke tilføjer beskrivende indhold a la 'nutidighed' til prædikationen, gælder det også om datid at det ikke føjer 'fortidighed' til det prædicerede indhold. *Hun var i godt humør* betyder ikke at hendes gode humør tilhører fortiden, kun at vi taler om en bestemt fortidig situation.

Det der sker ved at foretage en sådan tilkobling, er at spørgsmålet om sandhedsværdi nu rejses alene i kraft af sætningens kodede indhold. Derved er udtrykket på ny opgraderet til en ny semantisk kategori, denne gang fra prædikation til *proposition*. I modsætning til prædikationen, som er en abstrakt begivenhedstype, er propositionen et konkret bud på hvad der kunne være tilfældet i en bestemt situation ude i den verden man taler om.

Derfor er en proposition ikke en rent repræsentationel størrelse, men noget der kan gøres gældende som bidrag til en potentiel handling, nemlig at udsige noget om verden. Propositioner findes imidlertid, lige som prædikationer, ikke i løs vægt i sproglig kommunikation. For at forvandles til en komplet sætningsbetydning skal den kobles enten med en deklarativ eller en interrogativ illokution – som dermed konverterer propositionen til en sproghandling. De to standard-illokutioner har hver deres handlingsværdi: man kan vælge imellem selv at fremføre en påstand eller give plads for at en anden kan fremføre en påstand.

Som det er fremgået, kommer man hele tiden fra et lavere trin til et højere ved at lade en operator applicere på det foregående trin. Denne relation er af funktionel karakter og svarer til en relation der er central i hele menneskets forhold til sin livsverden. Vi er som mennesker ikke henvist til at bruge tingene som vi finder dem – vi kan bearbejde dem med henblik på at opgradere dem indtil de svarer til vores behov. Hvis vi finder en kartoffel, behøver vi ikke spise den rå, men kan lade en koge- eller stege-operator applicere på den indtil den svarer til vores ønsker. Hvis vi har noget beskidt tøj, behøver vi ikke tage det på i den tilstand det nu har, men kan underkaste det vaske-, skylle-, og tørre-operationer, indtil det svarer bedre til vores krav.

De grundlæggende trin i opbygningen af en lagdelt struktur er altså følgende:

1. Størrelser/entiteter, her kodet af nominale udtryk: *Marcus, løven*
2. Egenskaber/relationer/begivenheder, kodet af verber: *opdage, skræmme, se*
Når (2) operer på (1), får vi
3. Prædikationer
skræmme (Marcus, løven), (*Jeg så*) *løven skræmme Marcus*
4. Hvis man lader tempusmorfemer operere på prædikationer, bliver de til propositioner
præsens (opdage (Marcus, løven) ...*at Marcus opdager løven*
præteritum (skræmme (løven, Marcus)) ...*at løven skræmte Marcus*
5. Hvis illokutionære typer opererer på propositioner, er resultatet hele sproghandlinger:
  - a. dekl (præsens (opdage (Marcus, løven))) *Marcus opdager løven*

En opdagelse som den lagdelte struktur muliggjorde (jf. Hengeveld 1989), var at den manglende tempusmarkering i imperativer var en logisk følge af deres opgave. Det hævdes

somme tider at imperativer kan opfattes som havende en redundant futurum knyttet til sig. Men eftersom en imperativ har som funktion at kræve et bestemt sagforhold *realiseret*, ikke at koble det sammen med en bestemt situation hvor det enten passer eller ikke passer, er det logisk at imperativer opererer direkte på prædikationer, snarere end propositioner.

5b. imp (dræbe (2. pers, løven)) *Dræb løven!*

Den relation som ovenfor beskrives dynamisk ved hjælp af operationer, kan med en let drejning også beskrives ved hjælp af *skopus*-relationer: de 'indre' lag er indenfor skopus af de ydre lag. Der er ikke megen forskel mellem de to betragtninger. I begge tilfælde kan man om en given operator spørge, hvad det er for et virkefelt den applicerer på eller gælder om. Uanset hvordan man præcist vælger at fortolke den, er det den centrale indholdssyntaktiske relation som bærer hele opbygningen af komplekse betydningsstørrelser i den lagdelte indholdsstruktur.

5.5. Lagdeling og adverbialer

Som nævnt gælder lagdelingen ikke kun de grammatiske indholdsstørrelser, men også dem der udtrykkes leksikalsk. Dette viser sig især i relation til adverbialled, hvis roller i sætningen kan karakteriseres med henvisning til det niveau i lagdelingen de opererer på.

I dansk er der en strukturel opdeling mellem nexusadverbialer og indholdsadverbialer, som tvedeler efter hvad der hører hjemme i den øvre og den nedre ende af det lagdelte hierarki (jf. Togeby 1994). Men som vi skal komme tilbage til, kan man foretage en lagdeling også uden at støtte sig til en udtryksstrukturel markering af hvilke lag de hører hjemme i, fordi indholdet i sig selv markerer hvor det hører hjemme.

Det 'inderste' lag af adverbialer hører sammen med selve verbets relation til argumenterne i det FG kalder kerne-prædikationen. Mønstereksemplet på sådanne adverbialer er mådesadverbialer som *smukt*. Lidt mere yderligt (i det FG kalder den 'udvidede prædikation') sidder tids- og stedsadverbialer, som ikke berøre verbets relation til argumenterne men situerer hele kerneprædikationen. Forholdet kan eksemplificeres med sætningen

Marie sang smukt i går

Skopusrelationerne svarer her til den lineære rækkefølge i udtrykket: 'smukt' opererer på 'Marie sang', og 'i går' opererer på 'Marie sang smukt'.

Uden for prædikationen finder man modale adverbialer. Her overskrider man i dansk tærsklen til den øvre gruppe, der står i nexusfeltet og fx kan ende på '-vis', som *sandsynligvis*:

Marie sang sandsynligvis smukt i går

Sandsynligvis gælder hele propositionen, dvs. prædikationen opfattet som en mulig beskrivelse af hvad der var tilfældet, som det kan angives i et skopusdiagram:

dekl (sandsynligvis (præt (i går (smukt (syng (Marie))))))

Fordi de øvre adverbialer har deres egen særskilte topologiske placering, svarer skopusforhold og linearitet i udtrykket ikke til hinanden her.

Endelig kommer vi til et indholdsdomæne der kun delvis lader sig placere inden for rammerne af den lagdelte struktur, nemlig informationsstruktur. De såkaldte konjunktionale adverbialer har til opgave at placere hele sætningsindholdet, inklusive dets illokutionære status, i relation til den interaktive og tekstlige sammenhæng. Et adverbial som *desuden* signalerer at hele sætningsindholdet skal forstås som en yderligere bekræftelse af det foregående. *Desuden sang Marie sandsynligvis smukt i går* har derfor skopusrelationerne

Desuden (decl (sandsynligvis (præt (i går (smukt (syng (Marie))))))

5.6. Substans, struktur og lagdeling

Med de tekstorganiserende elementer nåede vi op til den øverste ende af sætningens semantiske hierarki. Det er naturligt at vende omkring og spørge hvordan perspektivet ændrer sig hvis man herfra igen anskuer sætningsindholdet oppefra, som et spørgsmål om dele af et samlet ytringsindhold, i stedet for at bevæge sig nedefra og op.

Perspektivet oppefra har en naturlig affinitet til den betragtning som man vil anlægge i en pragmatisk sammenhæng (hvilket også er grunden til at den nyeste udgave af FG-modellen, jf. Hengeveld 2004, eksplicit anlægger denne vinkel på den lagdelte struktur, i modsætning til Dik-modellen der begynder nedefra): Den talende kan formodes først og fremmest at vælge på hvilken måde han vil knytte an til situationen, samt hvilken type sproghandling han vil udføre, snarere end at begynde med at vælge hvilken prædikation han ønsker at foretage. Hvis man ser på hvilken logik der er i konstruktionen af det sproglige udtryk, er der imidlertid også gode grunde til at tænke nedefra og op, som vi gjorde ovenfor. Man kan fx dårligt tage definitivt stilling til om man ønsker at sige *sandsynligvis*, førend man ved hvilken proposition man agter at udtrykke.

Denne dobbelthed giver anledning til at fremhæve at den lagdelte model er praktisk netop ved at være neutral i forhold til hvilken vej man ønsker at nærme sig den. Der er grund til at tro at man er nødt til som taler at have strategier for at 'få enderne til at mødes' – dvs at man må kunne lade de to retninger køre parallelt i produktionsprocessen for at både få sine kommunikative hensigter opfyldt og få de sproglige tegn til at arbejde sammen på den rigtige måde. Den lagdelte model beskriver hvordan komplekse udtryk skal *kompileres*, ikke hvordan de skal *eksekveres* (dvs. produceres) – med en analogi fra datalogien.

Den form for afhængighed som de øvre lag har i forhold til de nedre, svarer til det Langacker (1987) kalder *konceptuel dependens*. Kernen i denne dependens er at en operator er nødt til at have et indhold at operere på, hvis den skal give mening. Ligesom er verbum kræver argumenter, kræver en tempusform en prædikation, og den deklarative operator kræver et propositionelt indhold, hvis de skal kunne give mening.

Men de nedre lag har også en form for afhængighed af de øvre, nærmere bestemt en som er den inverse relation af konceptuel dependens, nemlig *funktionel dependens*: Uden de øvre lag ved vi ikke hvad de nedre lag skal bruges til i kommunikationen. To NPer som *den røde bal* og *den hvide bal* kan som nævnt konceptuelt set godt stå alene – men det er ikke noget tilfælde at *den røde bal den hvide bal* ikke er et velformet udsagn. Vi kan nemlig ikke se hvad vi kommunikativt skal stille op med de to ved siden af hinanden, uden nogen forklaring. Der er

også flere andre trin der er obligatoriske i sprog som dansk, af funktionelle grunde. Vi så ovenfor at hverken prædikationer eller propositioner kan stå alene i dansk: Prædikationer er funktionelt afhængige af at blive koblet til virkeligheden, og propositioner er funktionelt afhængige af at blive brugt som indhold i en sproghandling.

Lagdelingen er hele vejen igennem blevet beskrevet som funktionelt motiveret – og det er den også. Men beskrivelsen tilslører en sontring der ellers er lagt megen vægt på i beskrivelsen af dansk funktionel lingvistik, nemlig sontringen mellem substans og struktur. Den lagdelte struktur kan opfattes på begge måder. For det første kan den opfattes som et universelt semantisk hierarki der beskriver hvordan en ytring kan opbygges. I FG-teorien er den lagdelte struktur beskrevet som et universelt grundlag for sprogbeskrivelse; Dik og Kahrel (1992) viser hvordan man kan bruge modellen til at oversætte mellem forskellige sprog. Ifølge de præmisser der er lagt til grund for denne bog må dette opfattes som en substansbeskrivelse: Sådan ser ytringsindhold ud, uanset hvordan det enkelte sprog vælger at kode dem. Det giver også god mening: En påstand må have et indhold, og en begivenhed må have deltagere, uanset hvilket sprog man så vælger at tale.

Men netop fordi sprogstruktur forudsætter – og strukturerer – en (indholds)substans, kan man ikke af denne beskrivelse slutte hvordan det enkelte sprogs lagdelte struktur ser ud. Det at substansen er forudsat, betyder at det enkelte sprogs lagdelte struktur ikke kan indrette sig vilkårligt i forhold til substanshierarkiet (prædikationer må altid være inden i illokutioner og ikke omvendt). Men inden for de rammer der er sat, er der plads til væsentlige forskelle. Præcis hvilke og hvor mange sontringer der er mulighed for (eller tvang til) at bruge i det enkelte sprog, varierer i betydeligt omfang. Det er kun et mindretal af sprog der har tempus i den forstand der er beskrevet her, som noget der markerer forskellen på en prædikation og en proposition – og det betyder i sprog som mandarin at den samme verbalform kan fungere på prædikationsniveau eller på propositionsniveau (hvor det sidste indebærer at den læses som en beskrivelse af en bestemt situation, jf. ovenfor).

Netop propositionen er velegnet til at illustrere den lagdelte struktur anskuet som substansfænomen, altså som noget der er fælles for sprogene og kodes forskelligt af dem (jf. kapitlet om substans og struktur). Propositionen er i sin oprindelse et filosofisk begreb og betegner som sådan noget der har at gøre med evnen til at tænke logisk om verden (uanset sprog). Evnen til at gøre sig (sande eller falske) forestillinger om hvad der er tilfældet, kan tænkes at manifestere sig i flere forskellige mentale medier og altså ikke kun i sproglig form. En billedlig repræsentation forbundet med en intentionel rettedhed mod det man gør sig antagelser om, vil således være en proposition ifølge dette kriterium. Ser man propositioner i tværsprogligt perspektiv, er det desuden forskelligt bl.a. hvor mange prædikationer der kan pakkes ind i én samlet proposition – i engelsk bl.a. ved hjælp af non-finitte konstruktioner som *It took him a month to read the article* og *He spent the weekend cutting down the hedge*. Generelt gælder det at der er flere forskellige struktureringer af komplekse indhold, afhængig af de praksisser de indgår i, og at sprogets strukturering af dem typisk har en partielt ikonisk og partielt autonom status i forhold til dem.

Lagdelt struktur og valenssyntaks kan i princippet bringes til at dække hinanden som strukturel beskrivelse af elementer i det enkelte sprog, hvis man fører valensen hele vejen op til det illokutionære og tekstlige niveau. Modalverber og illokutionære adverbier har også valenspotentialer; man kan også beskrive den deklarative operator som noget der har en (på

konceptuel dependens baseret) valensrelation til propositionen. Eftersom den lagdelte struktur er særlig velegnet til at beskrive elementers placering i et samlet hierarki, der rækker ud over hvad det enkelte element har direkte valensrelationer til, er der imidlertid gode grunde til at fastholde de to som forskellige indfaldsvinkler. Det giver også mulighed for at se de to sæt af relationer som noget der interagerer: Ofte kan de samme elementer optræde på flere forskellige pladser i den lagdelte struktur – samtidig med at de i vidt omfang bevarer deres egenskaber som enkeltelementer, herunder deres valensrelationer (jf. også kap. 10 om perfektiv og imperfektiv i bulgarsk). De to sæt dependensrelationer har hver deres klart afgrænselige keredomæne, hhv. kombinationspotentialer anskuet ud fra det enkelte (simple eller komplekse) tegn (valens) og overordnede relationer mellem de størrelser der tilsammen konstituerer hele ytringer (lagdelt indholdsstruktur).

Referencer

- Anstey, Matthew P. 2004. "Functional Grammar from its inception". In Mackenzie, J. L., & M. A. Gómez-González. Eds. 23-72
- Chomsky, Noam. 1957. *Syntactic Structures*. The Hague: Mouton
- Dik, Simon C. 1989. *The Theory of Functional Grammar. Vol 1: The Structure of the Clause*. Dordrecht: Foris.
- Dik, Simon C. and Peter Kahrel. 1992. "ProfGlot: a multi-lingual natural language processor", Working Papers in Functional Grammar 45.
- Dik, Simon C. 1997a. *The Theory of Functional Grammar. Part 1: The Structure of the Clause*. Edited by K. Hengeveld. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Dik, Simon C. 1997a. *The Theory of Functional Grammar. Part 2: Complex and Derived Constructions*. Edited by K. Hengeveld. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Harder, Peter. 1996. *Functional Semantics: A Theory of Meaning, Structure and Tense in English*. Trends in Linguistics. Studies and Monographs 87. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Hengeveld, Kees. 1989. "Layers and Operators in Functional Grammar". *Journal of Linguistics* 25: 127–157.
- Hengeveld, Kees. 2004a. "The Architecture of a Functional Discourse Grammar". In Mackenzie, J. L., & M. A. Gómez-González. Eds. 1-21. 365-378.
- Hengeveld, Kees. 2004b. "Epilogue". In Mackenzie, J. L., & M. A. Gómez-González. Eds. 365-378.
- Langacker, Ronald W. 1987. *Foundations of Cognitive Grammar, Vol. 1: Theoretical Prerequisites*. Stanford: Stanford University Press.
- Mackenzie, J. Lachlan. 1998. "The basis of syntax in the holophrase". In Hannay, M., & A. M. Bolkestein. Eds. *Functional Grammar and Verbal Interaction*, 267-295. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Mackenzie, J. Lachlan. 2000. "First things first: towards an incremental Functional Grammar". *Acta Linguistica Hafniensia* 32, 23-44.
- Mackenzie, J. Lachlan. 2004. "Functional Discourse Grammar and language production". In Mackenzie, J. L., & M. A. Gómez-González. Eds. 179-195.
- Mackenzie, J. L., & M. A. Gómez-González. Eds. 2004. *A New Architecture for Functional Grammar*. Berlin: Mouton de Gruyter.

- Rijkhoff, Jan. 1992. *The Noun Phrase. A Typological Study of its Form and Structure*. Amsterdam: University of Amsterdam.
- Rijkhoff, Jan. 2002. *The Noun Phrase*. Oxford: Oxford University Press
- Searle, John R. 1969. *Speech Acts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Togeb, Ole. 1994. "Speech acts and information structure in Functional Grammar". In E. Engberg-Pedersen, L. F. Jakobsen & L. S. Rasmussen. Eds. *Function and Expression in Functional Grammar*, 183-195. Functional Grammar Series 16. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Togeb, Ole. 2003. *Fungerer denne sætning?* København: Gad.

6 • Topologi som tegnsystem

af Lars Heltoft

Dansk funktionel lingvistik (DFL) har som et af sine programpunkter at revidere og indarbejde de bedste dele af dansk sprogvidenskabelig tradition, se Harder (dette bind), i en funktionel sprogteori. Denne artikel skal i kort form bidrage til en sådan videreudvikling af den danske tradition for topologisk teori og analyse – med udgangspunkt i det klassiske sætningskema.

Den klassiske model¹ indeholder i flere henseender ansatser til en tegnsystematisk teori om ledstilling. Ledstilling er udtrykssystem for de grammatiske relationer: for modsætningen subjekt vs. objekt(er) og for forskellen mellem objekttyper indbyrdes: direkte objekt, indirekte objekt og oblikt objekt. Ledstillingen er endvidere udtryk for realitet og for illokutionær ramme: forskellen mellem fx fremsættende og spørgende sætninger, og endelig er den udtryk for sætningens meddelelsesstruktur: topikalisering, fokalisering og (i en særlig forstand) dens tvedeling i tema og rema². Se generelt Askedal 1986.

Revisionen vil komme ind på principperne for opstilling af skemaerne, men fokusere på deres differentia specifica, nemlig systemerne til angivelse af illokutionær ramme. Med dem som eksempel argumenteres der for en revision af begreberne hoved- og bisætning, og for at ledstillingssystemer kan beskrives i analogi til bøjningssystemer. Endelig forfølger jeg en polemisk pointe i forhold til chomskyansk lingvistik. Fundamentfeltet (F, hos minimalisterne kategorien C-spec) kan vises at være tydeligt sprogspecifikt kodet. Det har altså grammatisk særindhold der helt er undsluppet den generative grammatiks dagsorden, og det kan dermed ikke uden videre siges at indgå i en universel syntaktisk grænseflade mod det kognitive system.

6.1. Funktionelle ansatser i traditionen

Sætningskemaet præsenteres kort i sin klassiske form, men forudsættes ellers bekendt. Der skelnes mellem et skema for, som det hedder, hovedsætninger (1) og et for bisætninger (2):

Fundamentfelt	Aktualfelt			Indholdsfelt		
	v	s	a	V	S	A
Odysseus	ville	-	ikke	tage	sin bedste bue	med til Troja
Engang	var	økologi	ikke	-	meget mere	end gulerødder
Varene	er	-	-	mærket	-	med sløjfe
-	Er	varene	-	mærket	-	med sløjfe?

Figur 1. Hovedsætningsskema

Konj. felt	Aktualfelt			Indholdsfelt		
k	s	a	v	V	S	A
at	Odysseus	ikke	ville	tage	sin bedste bue	med til Troja
at	økologi	engang ikke	var	-	meget mere	end gulerødder
hvis	varerne	så	er	mærket	-	med sløjfe
mon	varerne	-	er	mærket	-	med sløjfe?

Figur 2. Bisætningsskema

Diderichsens sætningsskema bygger på den antagelse at ledstilling skal beskrives på et særligt niveau, det topiske niveau. Den syntaktiske analyse (analysen af leddenes kombinatoriske egenskaber) og analysen af leddenes topiske distribution er to forskellige analyser. Pointen er naturligvis at man skal kunne relatere niveauerne til hinanden, og analyserne skal og vil kunne give ikke-isomorfe resultater. Dette er et klart andet udgangspunkt end Chomskys modeller, der uanset årgang altid har været både hierarkiske og lineære på én gang.

Traditionens styrke har ligget i to forhold. For det første var sætningsskemaet simpelthen en god beskrivelsesmodel, mere deskriptivt adækvat som rækkefølgemodel end den tidlige chomskygrammatik³.

For det andet antyder den diderichsenske model en tegnrelation mellem det positionelle udtryk og nogle overordnede semantiske funktioner i sætningen. Det sker gennem feltstrukturen:

Led der udfylder førstepladsen, har funktion som fundament, dvs. psykologisk udgangspunkt for meddelelsen.

Udfyldning af pladser i aktualfeltet sker med led der bidrager til sætningens forankring som udsagn, nemlig subjekt og finit verbum. Udsagnet kan tilskrives realitetsværdi (sandhedsværdi), og bestemte samlede udfyldningsmønstre for fundamentfelt og aktualfelt gør det muligt at skelne mellem spørgende og fremsættende sætninger, dvs. mellem forskellige realitetsværdier og funktioner (typer af illokutionær ramme, kunne man sige i nyere terminologi).

Led der kan stå i indholdsfeltet, varetager den elementært beskrivende og kategoriserende funktion. Her står sætningens semantiske indhold, i betydningen det propositionelle indhold.

Der er her en rimelig klar analogi til de tre grundlæggende metafunktioner i Hallidays *systemic functional grammar*, jf. hans skelnen mellem den tekstuelle, den interpersonelle og den begrebslig-kategoriserende funktion (eng. *ideational function*). Fundamentfeltets funktion som beskrevet hos Diderichsen hører hos Halliday under den tekstuelle funktion,

aktualfeltets funktion som illokutionær komponent til den interpersonale funktion, og indholdsfeltets karakter af felt for beskrivende led svarer til den begrebslig-kategoriserende funktion.

6.2. Udtryksanalyse

I ovenstående tolkning af dansk topologi ligger der en anvisning på hvorledes dens grundprincipper kan indarbejdes i og udnyttes af dansk funktionel grammatik. Ledstillingslæren skal konciperes som en tegnsystematisk disciplin, og relationen mellem topologiske udfyldninger og valg på den ene side og syntaktiske og semantiske valg på den anden side, skal kunne underkastes en empirisk analyse.

Det er en forudsætning for at analysere ledstilling at man kan identificere sætningsleddene på grundlag af kriterier der ikke er topologiske. Diderichsen (fx 1943) taler selv om forskellen mellem logisk og topisk analyse, hvor den topiske analyse er ledstillingslæren, den logiske analyse (*logisk* i betydningen 'i overensstemmelse med den semantiske fornuft', jf. betegnelser som *logisk subjekt* osv.) er den syntaktiske analyse af verbet og dets kombinatoriske muligheder (dets *Leerstellen*). De følgende topologiske feltbeskrivelser forudsætter en dependenssyntaks der kan definere sætningsleddene gennem de basale grammatiske relationer de er bygget op på grundlag af: hypotakse (underordning) og katatakse (samordning, neksus). En sådan fremlægges delvis i Grammatik over det Danske Sprog, hvor der inden for syntaksen således skelnes principielt mellem topologi og kombinatorik (syntaks i snævrere forstand).

6.2.1. Feltanalytisk metode

Feltanalyser opstilles ikke på grundlag af dependens, men på grundlag af distribution. Pointen er at syntaktisk forskelligartet materiale kan have fælles topisk distribution og skal kunne vises at have det. Klassikeren er placeringen af *hv*-led i spørgende ledsætninger.

(1)	a.	hun spurgte	hvem	der	ville være med
	b.	hun spurgte	om	de	ville være med

Der er to pointer. Leddene *hvem* og *om* har samme placering, men forskellig syntaktisk kategorisering: *Om* er en konjunktion, *hvem* et nominalt led: et interrogativt pronomen. Tilsvarende er der syntaktisk kategoriforskel mellem *de* og *der*, henholdsvis et personligt pronominal og et stedsadverbial, men i standarddansk har de samme placering.

Denne udtryksanalyse viser altså at topologisk analyse og elementær syntaktisk ledkategorisering ikke fører til isomorfe resultater. Heller ikke en beskrivelse i form af traditionelle grammatiske relationer viser nogen isomorfi, for *hvem* er tydeligvis det logiske subjekt (bæreren af den grammatiske subjektrolle), mens konjunktionalet *om* har forbinderfunktion. Derimod – og eksemplet er selvfølgelig elementært – kan en indholdssyntaktisk analyse af *hv*-leddet vise en vis isomorfi. Germanske pronominalstammer på *hw- (indoeuropæisk *kw-) er spørgeled og/eller forbinderled og har således en dobbelt syntaktisk og semantisk klassifikation. Og på indholdssiden er der et fællestræk: Som spørgeled og/eller forbinderled udtrykker de den abstrakte fælles indholdssyntaktiske

funktion der i det følgende kaldes rammefunktionen i sætningen, og det er denne fælles funktion der afspejles i det topiske udtryk som fælles placering. En semantisk isomorfirelation kan således blive det sejrende ikoniske organisationsprincip på tværs af de syntaktiske kategoriseringer som subjekt og konjunkional.

6.2.2. Sætningskemaet i Grammatik over det Danske Sprog

I Grammatik over det Danske Sprog opstilles følgende ændrede version af det klassiske hovedsætningskema, fig. 3.

Rammefelt		Kernefelt					
F	V	Subjekt	Indholdsfelt				
X	V _F	S	NEG	V _{INF}	O	P	BA
Odysseus	ville	-	ikke	tage	sin bedste bue	med	til Troja
Engang	var	økologi	ikke	-	-	meget mere	end gulerødder
Varerne	er	-	-	mærket	-	-	med sløjfe
-	Er	varerne	-	mærket	-	-	med sløjfe?

Figur 3

De syntaktiske kategorier er: X (variabel) - V_F (finit verbal) - S (subjekt) - NEG (nægtelse) - V_{INF} (infinit verbal) - O (objekter) - P (prædikativ) - BA (bundet adverbial). SA (sætningsadverbialer) og FA (frie adverbialer) er udeladt.

De er sat i relation til feltbetegnelserne på følgende måde:

Kernefeltet rummer sætningskernen og omfatter dermed placeringen af det styrende verbal (valenskerne) og dets valensled. Subjektets status som valensled modsvarer af dets placering i kernefeltet.

Indholdsfeltet er feltet for verbalhelheden (eng. VP), og opdelingen af kernefeltet i subjekt og indholdsfelt afspejler den klassiske distinktion mellem subjektet (sub-jectum = tò hypokeímenon 'det der er lagt til grund, grundlaget') og prædikatet (tò kategoróumenon) i den klassiske forstand: verbalet og dets bestemmelser. En analyse der lader syntaksen afspejle betingelserne for et udsagns forankring og tilskrivning af sandhedsværdi (M. Herslund og F. Sørensen, se fx Herslund 1994), og parallelt hermed koder en elementær meddelelsesstruktur: en meddelelse består af et udgangspunkt eller tema (thema = 'det satte, det givne') og et rema (rhema = det meddelte, det sagte).

Det er tid til en advarsel. Analysen forudsætter her og nu kun at dansk på det nuværende udviklingstrin har denne struktur, den siger intet om ældre trin og andre sprog, og slet, slet intet om universel grammatik. Ikke alle sprog har denne syntaktiske struktur, men den kan vise sig at være fælles og karakteristisk for en sprogtype (modtagerbaserede sprog, jf. Durst-Andersen 1997, 2000). Pointen er at dette er et empirisk åbent spørgsmål. Indholdsfeltet er den del af kernefeltet der normalt indeholder fokusledet, det vil sige der hvor modtageren normalt skal konfigurere det led der er det informative fokus i

sætningen. Som dansk er opbygget, er der ganske vist mulighed for at fokusere både F, V_F og S, men dette er markerede muligheder, fx kontrastfokus, fx:

(2) men sin bedste bue ville Odysseus ikke tage med til Troja

Foran kernefeltet er der positioner hvis samlede udfyldningsmønstre angiver sætningens funktion eller illokutionære ramme. Disse positioner kaldes dermed sætningens rammepladser. Gennem udtryksmodsatningen 'udfyldt F' over for 'tomt F' etableres der en indholdsmodsatning mellem fremsættende sætning og helhedsspørgsmål. Tomt F giver helhedsspørgsmål, men kun hvis subjektspladsen (S) samtidig er udfyldt.

(3) Ville Odysseus ikke tage sin bedste bue med til Troja?

Jf. fra Eurymachos' dagbog:

(4) Husbond underlig ved afrejsen. Ville ikke have sin bedste bue med.

Subjektet er da – helt i overensstemmelse med Diderichsens aktualfelt – også et led med rammefunktion, og ud fra denne vinkel kunne skemaet se således ud:

Rammefelt			Kernefelt
F	V	Subjekt	Indholdsfelt

Figur 4. Deklarativ (fremsættende) hovedsætning

Den karakteristiske subjektsplads udtrykker da syntaktisk funktion og illokutionær ramme på én gang og kan siges at være komplekst kodet.

Rammefelt	Kernefelt		
Rammefelt		Indholdsfelt	
F	V	Subjekt	Indholdsfelt

Figur 5. Hovedsætningens rammefelt

I umarkerede ledsætninger har subjektet derimod aldrig rammefunktion, og skemaet er da helt enkelt:

Rammefelt	Kernefelt	
K	Subjekt	Indholdsfelt
at	Odysseus	ikke ville tage sin bedste bue med til Troja

Figur 6. Umarkeret ledstilling.

Problemstillingen leverer det klassiske argument for skellet mellem topologi og kombinatorisk syntaks. Sammenligner vi (2) med (5), så har udfyldningen af F samme funktion uanset hvilket led der udfyldes med, nemlig funktionen at markere konstativ ramme:

(2) Sin bedste bue ville Odysseus ikke tage med til Troja

(5) Odysseus ville ikke tage sin bedste bue med til Troja

Der er derimod syntaktisk forskel. Den kategoriale syntaktiske relation mellem finit verbal og subjekt er et katatagme (Jespersen: neksus), og en sådan relation indgår objektet aldrig, men det er del af et hypotagme (her med det infinitte verbal).

Den syntaktiske analyse er således uden betydning for markeringen af sætningens rammestatus. Reglen for denne er knyttet til det faktum at F er udfyldt, uanset hvilken syntaktisk funktion det pågældende led har.

6.2.3. Konstruktion af dansk topologi

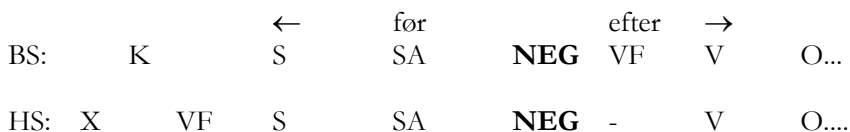
I opstillingen af det klassiske skema er der taget udgangspunkt i det finitte verbal som det fikspunkt analysen drejer sig omkring, dvs. det led der anvendes til topisk sammenligningsled. Leddene står før eller efter det finitte verbal. Dette giver to forskellige udgangspunkter og dermed to forskellige analyser, en for hovedsætninger og en for ledsætninger og dermed to forskellige skemaer:

	før		efter	→					
HS:	X	VF	S	SA	NEG	V	O ...	osv.	
		←	før		efter	→			
BS:	S	SA	NEG	VF	V	O ...	osv.		

Figur 7. VF som pivot

Dette er egentlig en inkonsekvens i Diderichsens tankegang, for V_F er ikke det eneste mulige udgangspunkt for en topologisk analyse, men bliver det hos ham fordi det normalt er det centrale syntaktiske led.

Man kan antage et andet fikspunkt eller topologisk pivot (Heltoft 1992), nemlig nægtelsen⁴, og man får da en anden topologi der klart spejler de syntaktiske ligheder mellem alle danske sætningstyper.

Figur 8. Nægtelsen som pivot.

Forskellen er placeringen af det finitte verbum. I BS (for bisætning) er det komplekse verbal placeret samlet, i HS (for hovedsætning) står finittet uden for kerneleddenes felt. Det er ikke uden videre muligt at afgøre om K i BS svarer til F eller til V_F, men det er givetvis et rammeled. Se her Heltoft 1999.

I det følgende tilføjes de hidtil udeladte positioner for hhv. FA⁵ og SA. Det giver mening at begynde med den fælles struktur for alle danske sætninger og infinitivkonstruktioner:

Kernefelt				FA
FA	NEG	FA	Indholdsfelt	
dengang	ikke		at have indsendt skemaet	i tide
	ikke	dengang	at have indsendt skemaet	i tide

Figur 9. Indholdsfeltet, inklusive de frie led, eksemplificeret ved *at*-infinitiv.

Infinitiver har i modsætning til sætninger ingen rammepositioner, dvs. intet fundamentfelt, ingen rammepladser eller finitpladser i øvrigt og ingen pladser for sætningsadverbialer. Dette afspejler uden videre deres syntaks som infinitte prædikationer. Se fx deres manglende kompatibilitet med sætningsadverbialer:

- (6) a. * at være jo Danmarks bedste fodboldspiller
- b. * at have desværre overtrådt en elementær regel
- c. * at se ærlig talt flot ud

Sætningsadverbialer styres af tempus- eller modusmorfemer i sætningen (Hansen og Heltoft: Grammatik over det Danske Sprog, manus 2004) og forudsætter dermed et verbal bøjet i mindst én af disse kategorier.

I forhold til infinitivens skema indeholder sætninger altså positioner for subjekt, for SA og for mindst ét rammeled. Tilføjelse af ét enkelt rammeled findes i de umarkerede bisætninger, men også i en særlig hovedsætningstype med illokutionær partikel (IP) som rammeled. Bemærk den fuldstændige isomorfi mellem kernefelt og valensled, og mellem rammefelt og rammeled.

Rammefelt	Kernefelt				FA	
K/IP	Subjekt	SA	FA	NEG		FA

Figur 10. Neutralt ledstillingsmønster

Eksempler på hovedsætning med illokutionær partikel (IP) eller ækvivalent led:

- (7) a. (Jamen bedstemor,) sikke en skrækkelig stor mund du har!
 b. Gid du ikke havde sagt det!
 c. Så sød en pige han har truffet!
 d. Hvem der sov!

Eksempler på ledsætning med konjunktion (K):

- (8) a. (Sig) hvorfor du dog har sådan en skrækkelig stor mund!
 b. Hvis du ikke havde sagt det, så...
 c. fordi han har truffet en sød pige
 d. (De ville vide) hvem der sov

Illokutionære partikler og underordnende konjunktioner hører til samme overordnede kategori af leksikalske rammeled. De illokutionære partikler (*mon, gid, sat, sikke*) er monovalente og kan kun knytte sig til én proposition. Visse sætningsadverbialer kan også fungere som illokutionære partikler: *bare, blot*. De underordnende konjunktioner (fx: *hvis, om, når, da, fordi, eftersom, selv om*) er divalente og sætter to propositioner i relation til hinanden. Mange konjunktioner kan også fungere alene som illokutionære partikler, men da med en anden, mere subjektivt-emotiv betydning end når de fungerer som konjunktioner, fx: *at, hvis, når, om, som*. Se (9abc).

- (9) a. Som det dog bobler og syder!
 b. At du altså gider!
 c. (Ifjor ved denne Tid var det vi kjørte til Fussingøe;) naar jeg tænker paa den Aften! (Maanen skinnede saa blank som en Sølvallerken...). Blicher: Brudstykker af en Landsbydegns Dagbog, kap. 24.

En række *hv*-led kan enten være rent spørgende og stå på hovedsætningens F, være underordnende spørgende forbindere eller fungere parallelt med illokutionære partikler. Det sidste ses i (10):

- (10) a. Hvor det er kønt!
 b. Hvilken herlig have han havde!

Dette skema er neutralt i forhold til rammeangivelsen, fordi det ikke er ledstillingen der udtrykker rammefunktionen. Der er blot isomorfi mellem rammeplads og kategorien af leksikalske rammeled (partikler og konjunktioner).

I modsætning til de leksikalske rammeled angiver selve udfyldningen af V2 og F i den deklaratve hovedsætning om sætningen skal forstås spørgende eller fremsættende.

Rammefelt		Kernefelt		FA
F	V	Subjekt SA NEG FA	FA V (Indholdsfelt)	
X	V			

Figur 11. Deklarativ (fremsættende) hovedsætning

Rammefelt		Kernefelt		FA
F	V	Subjekt SA FA NEG	FA V (Indholdsfelt)	
Ø	V	S		

Figur 12. Deklarativ (spørgende) hovedsætning

6.3. Hovedsætning og bisætning – kriterietyper

Dansk tradition har opereret med to slags kriterier for at skelne mellem hoved- og bisætning, nemlig topologiske og syntaktiske; men disse to kriterietyper er uforenelige.

6.3.1. Det topologiske kriterium

Det topologiske kriterium er den formelle forskel i ledrækkefølge. I sætnings-skematraditionen er ledstillingen blevet gjort til formelt kriterium for forskellen mellem hoved- og bisætning. Efter dette kriterium indledes hovedsætninger med fundament og har V2-rækkefølge, (12a). :

Bisætninger har intet fundament, men har en fast SV(O)-rækkefølge (12b):

- (12) a. han gider ikke arbejde
 b. at han ikke gider arbejde

Efter dette kriterium kan hovedsætninger stå som led, fx:

- (13) a. det er klart at arbejde gider han ikke
 b. Jeg tør vædde paa at inden 8 Dage er de forlovede. EDG § 79
 c. Fru H. ytrede, at man vidste sig snart ikke sikker noget Steds. EDG § 79

og bisætninger være uden oversætning:

- (14) a. bare du dog ville skynde dig!
 b. mon han ikke snart kommer?
 c. gid det så må gå ham godt i livet

6.3.2. Dependenskriteriet

Efter det syntaktiske kriterium – dependenskriteriet – er hovedsætninger selvstændige og kan styre en anden sætning, fx:

- (15) a. han gider ikke arbejde
 b. han sover jo
 c. jeg tror ikke at han nogensinde igen kommer til at arbejde

Bisætninger forudsætter efter dette kriterium en styrende sætning. Bisætningerne i (16):

- (16) a. at han ikke gider arbejde
 b. at arbejde gider han ikke

kan ikke være sætninger alene; der skal en styrende sætning til, jf. (17):

- (17) ved du at han ikke gider arbejde?

Efter dette kriterium er de hovedsætningsformede eksempler bisætninger:

- (18) a. (det er klart) at arbejde gider han ikke
 b. (Jeg tør vædde paa,) at inden 8 Dage er de forlovede. EDG § 79
 c. (Fru H. ytrede,) at man vidste sig snart ikke sikker noget Steds. EDG § 79

og bisætningerne uden oversætning er hovedsætninger:

- (19) a. bare du dog ville skynde dig!
 b. mon han ikke snart kommer?
 c. gid det så må gå ham godt i livet

6.3.3. Kriteriekonflikt

Ledstillingskriteriet og dependenskriteriet er i direkte konflikt med hinanden, se figur 13. Inden for DFL's indholdsorienterede paradigme kan denne modsigelse løses ved inddragelse af et tredje kriterium, et semantisk-funktionelt.

	Hovedsætning	Bisætning
Ledstilling	<i>(det er klart) at arbejde gider han ikke</i>	<i>bare du dog ville skynde dig!</i>
Dependens	<i>bare du dog ville skynde dig!</i>	<i>(det er klart) at arbejde gider han ikke</i>

Figur 13 Kriteriekonflikt

6.3.4. Indholdskriteriet

Det semantisk-funktionelle kriterium er markering af illokutionær ramme. En hovedsætning er herefter en sætningstype der udtrykker abstrakte rammer for illokutionær værdi, en bisætning har ingen markering af illokutionær ramme.

Efter dette kriterium er alle følgende sætninger hovedsætninger, med rammer for henholdsvis ønske (20) og konstatering (21):

- (20) a. bare du dog ville skynde dig lidt!
 b. Gid vi også en dag kunne fejre Odysseus' hjemkomst! Villy Sørensen: Odys 63

- (21) a. Somme tider kan du være en rigtig højrøvet lille fis. Kampmann: Visse hensyn
204
b. (det er klart) at arbejde gider han ikke

Det semantisk-funktionelle kriterium peger på en anden udtryksfunktion for ledstillingen end den at markere forskellen på hoved- og bisætning. Ledstillingsparadigmet i dansk er en modsætning mellem V2-systemet (XVSO) og et system vi kan kalde det rene SVO-system. V2-systemet er det markerede topologiske valg til angivelse af illokutionær ramme. SVO-systemet er den neutrale topologi hvor syntaksen udtrykkes isomorft i kernefeltet. I SVO-systemet er der ingen topologisk angivelse af illokutionær ramme, men angivelsen sker leksikalsk, og pladsen til dette formål er den samme som den traditionelle konjunkionalplads.

Om SVO-systemet bruges til hovedsætning eller til bisætning, beror på et leksikalsk valg, ikke på et topologisk.

Analysen viser at ledstilling er organiseret i paradigmatiske valg der er analoge med morfologiske systemer: en modsætning mellem en markeret mulighed (markeret udtryk er V2, markeret indhold er konstativ ramme) og en umarkeret (intet topologisk udtryk for illokutionær ramme: K/IP kan indeholde leksikalske markører for både IR og ikke-IR, jf. Heltoft 1996, 1999).

6.4. Generativ og funktionel tradition

I den generative tradition er syntaktiske strukturer principielt ikke semantiske, og de opstilles ikke gennem semantisk argumentation. De bagvedliggende syntaktiske grundstrukturer interpreteres semantisk, men er ikke selv semantiske strukturer.

En kritiklinje fra DFL mod dette synspunkt har været at de såkaldte funktionelle kategorier, især tempus, ikke kan identificeres uden semantiske overvejelser. Tempus er en fleksivkategori, men har en hierarkisk placering over de leksikalske kategorier (i gamle dage AUX, i 80'erne INFL og I, i minimalistprogrammet T. Se Harder 1996, Heltoft 1992, 1999).

På visse punkter synes semantisk information alligevel at være en del af den generative grammatiks universelle strukturer, jf. især Jackendoffs indarbejdning af semantiske roller i den såkaldte interpretative semantik under navnet tematiske roller ('theta-roles'). I hvert fald er det ikke alle generative grammatikere der indtager en skarpt modulær position med hensyn til skellet mellem syntaks og semantisk interpretation. Christer Platzacks synspunkt minder ganske meget om Dik-funktionalismens opfattelse af den basale syntaktiske komponent som en abstrakt semantisk lagdelt struktur. Han skriver i sin introduktion til minimalistprogrammet:

"... det sätt på vilket.. syntaxen repräsenterar den grammatiska betydelsen, dvs. den schematiska betydelse som förmedlas av grammatiska enheter som ordklass,

tempus eller modus, grammatiska relationer som förknippningen subjekt och predikat, och satsdelar som subjekt, objekt och predikatsfyllnad. Det är en bärande tanke i boken att ordföljden i ett visst språk endast på ett ofullständigt sätt speglar strukturen i grammatikens gränssnitt mot kognitiva processer som minne och begreppsbyggnad, och att alla språk på denna abstrakta nivå uttrycker de grammatiska betydelseerna på samma sätt." (Platzack 1998, förord)

Både abstrakt syntaks och sprogspecifik ledstilling siges at repræsenterer grammatisk betydning. Det er ikke uden videre klart hvad 'repræsenterer' og det dermed følgende 'repræsentation' betyder her. Funktionen kaldes en udtryksfunktion ('uttrykker'), men hvad den abstrakte syntaks angår, må meningen være en form for isomorfi mellem syntaksen og det kognitive apparat. Sproget skal svare til vores kognitive apparat, og derfor er alle sprog ens på dette niveau.

Hvor den abstrakte struktur passer til det kognitive apparat, er det enkelte sprogs regler, fx for ledstilling, kun en ufuldstændig spejling heraf. Her er pointen i 'uttrykker' ophævelsen af isomorfi, den ufuldstændige repræsentation, forskelsrelationen. Ledstillingsforhold i det enkelte sprog er fænomener der kun ufuldstændigt viser det bagved liggende væsensniveau.

Der tales om kognition og hukommelse, ikke om kommunikative funktioner, men i øvrigt behøver synspunktet ikke at være substantielt forskelligt fra Simon C. Diks (1989; 1997). Både Diks FG og minimalistprogrammet indeholder en teori om syntaktisk hierarki og dets semantiske funktion i grammatikken. Parallellen mellem Dik og Platzack ligger i at de begge tillægger hierarkierne status som universelle forståelsesbetingelser, forskellen i den placering ytringen og dens mulighedsbetingelser får: en central del af Diks FG, for generativisterne et ord om en principielt anden verden.

Ingen kan benægte at der må være en høj grad af isomorfi eller i det mindste forenelighed, mellem sprogets strukturer og de funktioner det skal udfylde, kognitive eller kommunikative. DFL's diskussion med generativisterne må da også udspille sig et andet sted, nemlig i forståelsen af ledstillingens relationer til den grammatiske betydning, og i det hele taget den grammatiske betydnings karakter. Semantisk syntaks eller indholdssyntaks drejer sig i beskrivelsen af det enkelte sprog netop altid også om sprogspecifik kodning, og de opstillede hierarkier er også sprogspecifikt kodede. Hvad ledstillingen angår, så er det dermed en anden udtryksrelation der kommer i fokus, nemlig udtryk forstået på baggrund af tegnrelationen. Reglerne for ledstillingen (topologien) i fx dansk udgør et udtrykssystem hvis indhold er sprogspecifikt organiseret indhold. Og topologien er et selvstændigt analyseniveau i den forstand at vi kun kan vide ad empirisk vej hvad relationen er mellem den og den øvrige syntaks. I den ene ende er topologien relativt uafhængig: Selve det at en plads er udfyldt, har bestemte konventionelt kodede semantiske konsekvenser, ligegyldigt hvilken ledtype der konkret udfylder pladsen. Udfyldningen af fundamentfeltet er et klassisk eksempel, se nedenfor. I den anden ende kan topologien vise sig at afspejle de syntaktiske relationer nøje; krafteksemplet er placeringen af prædikativer på en særlig plads i lighed med andre prædikater. Her viser der sig at være en høj grad af lighed (isomorfi) mellem topologi og indholdssyntaks, se Heltoft 1992.

I centrum står hele tiden empirisk analyse og problematisering af traditionens og andre skolers forestillinger om deskriptiv adækvathed. I relation til generativisternes projekt: de formodet universelle abstrakte strukturer viser sig at være sprogspecifikke tegn, ikke universelle grænseflader mod kognitionen, og i relation til Diks projekt: modellen af sætningens lagdeling er ikke en model over det semantiske inventar i beskrivelsen af indholdssyntaksen, men derimod i strukturalismens termer en substansmodel der kan vise rammerne for kodningen. Den kan ikke erstatte en analyse af de sprogspecifikke, 'emiske' indholdssystemer.

6.5. Fundamentfeltets indholdstruktur⁶

Spørgsmålet om fundamentfeltets indholdstruktur eller sprogspecifikke kodning er en side af det mere generelle spørgsmål om V2-strukturens indhold. Ældre nordisk har V2 overalt, men yngre skandinavisk (dansk, norsk og svensk) har en begrænset anvendelse af V2, i hovedsætninger, hedder det sig. En sådan situation må efter dansk funktionel lingvistik præmisser føre til at man spørger efter dels den semantiske forskel mellem ældre dansk og moderne dansk, dels efter den betydningsudvikling der har fundet sted. Det er heller ikke givet at skandinavisk V2 har samme indholdstruktur som moderne tysk V2. Uden at vi skal prøve at give svar her, så er pointen at dette spørgsmål må besvares rent empirisk og ikke ud fra a priori antagelser om mulige strukturer.

Alle ældre nordiske dialekter havde V2-ledstilling overalt og som den eneste mulighed, det vil sige, også i sætningstyper hvor det ikke er muligt i det moderne sprog, fx ledsætninger med betingelseskonjunktion. Følgelig må de have kodet V2-ledstilling anderledes end de moderne skandinaviske sprog dansk, norsk og svensk. I de skandinaviske oldsprog var V2 den neutrale ledstilling. I de senere sprogrtrin specialiseres V2 så dets funktion bliver den ovenfor viste: at kode illokutionær ramme (Lars-Gunnar Andersson 1974), nemlig konstativ IR.

Dette er klart i modsætning til gængse generative analyser, fx Holmberg og Platzack 1995. Her siges fundamentet eller sætningens topic at stå i C-Spec, konjunktionalets specifikatorposition, mens finittet står på konjunktionapladsen. En funktionel analyse vil vise at F ikke er samme type indlederled i ældre og yngre skandinavisk. I ældre skandinavisk er pladsen åben, og alle ledtyper bortset fra finittet kan stå der. Men i moderne skandinavisk er pladsen F – som følge af V2-strukturens ændring til angivelse af IR – blevet semantisk kodet som en del af IR-systemet, og det er ukorrekt når man hævder at alle ledtyper i moderne sprog kan stå i F.

Forskellen på ældre nordisk og moderne skandinavisk fremgår af eksempel (22).

- (22) a. *nu mali ek þat um, at þú verðir hvers nðingr,*
 nu siger jeg det om (det) at du bliver til hån for alle og enhver
 ef þú hefnir eigi Ásbjarnar
 hvis du tager ikke hævn Asbjørn-GEN
 'hvis du ikke tager hævn for A.'
- b. *hvis du hævner ikke Asbjørn

Også på indholdssiden er den moderne danske udgave af V2 det markerede valg i sit paradigme, mens den ældre skandinaviske V2-ledstilling er umarkeret i sit, se Heltoft 2003a.

Fundamentfeltets indholdsstruktur er sprogspecifik. Her ligger DFL's position tæt på opfattelsen af P1 i den Dikske funktionelle grammatik, hvor det understreges at udnyttelsen af P1 er forskellig fra sprog til sprog. Det er let at vise at fx dansk og engelsk har forskellig topologi med forskellig kodning af P1. Både Lisbeth Falster Jakobsen og undertegnede har understreget at det danske fundamentfelt er åbent, også for rene pronominala anaforer, mens det engelske felt er et led til fremhævelse eller kontrast, se Heltoft 1992, 1996, Lisbeth Falster Jakobsen 1996.

En anden side af fundamentfeltets kodede betydning i dansk har som udmeldt at gøre med illokutionær ramme (IR). Udfyldt fundamentfelt ('selv det forhold at fundamentfeltet er udfyldt') betyder efter dansk tradition at sætningen er fremsættende, tomt fundamentfelt at der i stedet kan foreligge en håndfuld andre muligheder: helhedsspørgsmål, betingelse og imperativ. 'Fremsættende sætning' kan ikke forstås som en formel beskrivelse eller som en udtrykskarakteristik – hvad traditionen heller aldrig har ment – men netop som en tilnærmelse til begrebet illokutionær ramme. Og denne illokutionære kodning som konstativ ramme viser sig netop i de restriktioner der findes på udfyldningen af fundamentfeltet.

Det moderne fundamentfelt er ikke en åben topikplads, men der kan kun stå konstituenten der er kompatible med valget af konstativ IR.

Der kan opstilles et antal test der viser forskellige sider af V2-semantikken⁷. Den drejer sig om her, bygger på forskellen mellem to klasser af nominalhelheder, subjektive (emotive) og objektive (beskrivende) nominaler. Objektive nominaler og objektive tolkninger af polyseme nominaler har fri adgang til fundamentfeltet, mens subjektive nominaler og subjektive tolkninger er udelukket.

6.5.1. Objektive and subjektive nominaler

Man taler normalt om at skandinaviske nominalhelheder har en førsteplads foran bestemmerpladsen. Traditionelt taler man om pladsen som en kvantorplads, pladsen for sammenfatteren, men man har overset dele af det materiale der kan stå på denne plads. Kvantorer er kun én subkategori blandt dem der kan udfylde pladsen. Denne sammenfatterplads vil jeg her kalde nominalets rammeplads. Den kan udfyldes med materiale af følgende kategorier:

- a. Såkaldte kvantorer: *al/alt/alle, hele, begge, samtlige*.
- b. Fokusoperatorer: *kun, netop, præcis, omtrent*.
- c. De emotive partikler *for* og *sikke(n)*.
- d. Gradsadverbier: *så, sådan*.
- e. Interrogative pronominer: *hvilken, hvad for, hvem*.

Fx:

(23)	Ramme	Bestemmer	Beskriver	Kategori	Adv
	alle	de	uløste	problemer	i teorien
	netop	den	afgørende	forskel	
	sikken	en	stor	mund	

Rammeleddet har størst synsvidde og er både hierarkisk øverst og topisk først. Rammepositionen er det topiske udtryk i et tegn hvis indhold er en tolkningsinstruktion: "Som det strukturelt første led skal dette led tolkes som den øverste operator, med synsvidde over resten af nominalet".

Kvantorer regnes normalt for objektive eller beskrivende operatorer, med skopus over en mængde der specificeres i nominalet. Sådan er det også i (24):

- (24) a. tjek alle posterne i regnskabet! (= tjek hver eneste post)
 b. tjek hele listen! (= tjek listen, udelad intet)

Men i naturlige sprog kan kvantorer være polyseme, og i dansk kan de således også være subjektive (emotive) operatorer. Den subjektive læsning udløser trykreduktion.

- (25) a. se ◦alle mågerne! (= hvor imponerende mange måger der er!)
 b. se ◦hele mængden! (= så imponerende mange mennesker der er!)

6.5.2. Konstative og subjektive topiske sætningmønstre

Går vi nu til fundamentfeltet, kan vi teste den paradigmatiske forskel mellem objektive og subjektive nominaler i forhold til V2. Objektive nominaler kan stå i F, for de er forenelige med konstative IR (V2):

- (25) a. alle mågerne var blevet jaget væk
 b. hele mængden søgte om asyl

Men subjektive nominaler er uforenelige med placering i F og udløser det neutrale el. umarkerede skema.

- (26) a. ◦alle de fluer her er i dagligstuen!
 b. ◦hele den usikkerhed han så skaber omkring sig!

Dette viser at foranstillede nominaler fungerer som rammeangivelser for de sætninger de indgår i. Hovedsætningstypen V2 angiver deklarativ ramme og er uforenelig med subjektive nominaler, mens et subjektivt nominal fremkalder en hovedsætning med umarkeret ledstilling og leksikalsk angivet subjektiv IR.

Til forskel fra *alle* og *hele* er *samlige* og *begge* født objektive.

- (27) a. begge mågerne var blevet jaget væk
 b. *_obegge de fluer her er i dagligstuen!

Fokusoperatorer er vist i (28) og (29), og disse operatorer har også iboende deskriptivt indhold, jf. (30)-(31), hvor (31) viser at objektive operatorer den anden vej rundt også er uforenelige med det subjektive IR-mønster

- (28) cirka   den rigtige størrelse
 (29) lige   den bil hun ønskede sig
 (30) cirka   den rigtige størrelse fandt hun
 (31) *cirka   den rigtige størrelse hun fandt

Endelig det klassiske eksempel på et født subjektivt nominal

- (32) sikke   en stor mund

der efter sit paradigmatiske tilhørsforhold ikke kan stå i det deklarativiske skema, jf. (33b). Det danner subjektive hovedsætninger, (33a), parallelt med subjektive hovedsætninger indledt med modal partikel, fx partiklen *gid* i (34).

- (33) a. Jamen bedstemor, sikke en skrækkelig stor mund du har!
 b. *sikke en skrækkelig stor mund har du

- (34) gid du ikke havde sagt det!

Gradsadverbier er polyseme på lignende måde som kvantorer. (35) viser et polysemt gradsadverbium som adledt til et prædikativ på førstepladsen, og i (36) står denne beskrivelighed på rammepladsen i et nominal. Atter er den emotive fortolkning uforenelig med placering i F og med V2, men kræver subjektiv hovedsætning.

- (35) a. så sød var hun (beskrivende)
 b. _oså sød hun var! (emotiv)
 (36) a. så sød en pige havde han ikke truffet før
 b. _oså sød en pige han har truffet!

Interrogative pronominer er neutrale, der er heller ingen trykreduktionskontrast. Her er det så udelukkende valget af ledstilling der udtrykker betydningen:

- (37) a. Hvem sov?
 b. Hvem der sov! (Tom Kristensen: Nat i Berlin)

I (37a) står det interrogative subjekt i F, finittet i V2, og resultatet er et konstativt spørgsmål. Men (37b) danner subjektiv hovedsætning med *der* på subjektpladsen.

6.6. Moderne skandinavisk: markeret V2

Forskellen mellem subjektive og objektive leds opførsel i henholdsvis deklarative (V2) hovedsætninger og subjektive hovedsætninger er slående, og den viser at moderne V2 og ældre nordisk V2 ikke er ens hvad angår deres funktion som fortolkningsrammer for ytringer. Og dette er helt som ventet, for moderne skandinavisk har jo udviklet et nyt, umarkeret ledstillingsmønster, her kaldet det neutrale skema, som en kontrast til V2.

Nominalerne faldt i to hovedklasser: subjektive og objektive. Fundamentfeltet og dermed hele V2-strukturen kræver objektive nominaler eller objektive fortolkningsrammer og kodes som konstativ IR. F er helt lukket for subjektive nominaler.

Hermed har vi beskrevet et sæt af paradigmatiske valg, dels på sætningsniveau, dels på nominalernes (genstandshelhedernes) niveau.

Vi har set på rammefunktionen på begge niveauer, og et biprodukt til analysen er en tydelig forskel mellem nominalets rammeplads (sammenfatterpladsen) og fundamentfeltet. Sammenfatterpladsen er neutral over for distinktionen mellem subjektive og objektive rammemarkører, og det passer fint med at skemaet for genstandshelheder ikke indgår i nogen paradigmatiske modsætning til andre ledstillingsmønstre ('der er kun ét skema for genstandshelheder').

Samspillet mellem nominaler og ledstillingsmønstre kan beskrives som forbundne paradigmatiske valg. Valget mellem subjektive og objektive rammeled i nominalet er i den fremstillede sammenhæng det basale, 'emiske' valg. Slutproduktet er en moduslignende modsætning:

Valg af nominal opposition	Valg af topologisk modsætning mellem deklarativt og neutralt skema	Topologisk båret modusmodsætning
Subjektivt nominal →	subjektiv udfyldning af førsteplads (K/M) →	subjektivt HS-mønster
Objektivt nominal →	objektiv udfyldning af førsteplads (F) →	konstativt HS-mønster (V2)

Der er naturligvis andre indgange til de to sidste valg end valget af nominalt rammeled. Den basale, strukturelle modsætning mellem de to sætningsmønstre er udfoldet gennem hele artiklen, og den afledte modusmodsætning mellem subjektiv og konstativ hovedsætning forudsætter en bredere beskrivelse af udfyldningsmulighederne. Enhver udfyldning med deskriptive led – eller dermed kompatible led – fører til konstativ hovedsætninger; og subjektive hovedsætninger kan dannes enten med subjektive nominaler eller med illokutionære partikler af klassen *sæt, gød, mon, sikke(n), bare* o.a. På indholdssiden ligner slutproduktet et modusvalg, mellem indikativ og en art desiderativ modus, og paradigmet er lukket, et valg mellem to muligheder. Men samtidig er valget afledt, og paradigmet er sekundært, dvs. paradigmet kan ses som et samarbejde mellem andre, enklere paradigmer.

Referencer

- Andersson, Lars-Gunnar 1974. Om bisatser i svenskan. Christer Platzack (udg), *Svenskans beskrivning* 8, 15-30. Lund: Lunds Universitet, Institutionen för Nordiska Språk.
- Askedal, John O. 1986. Topologisk feltanalyse, koderingssystemer og pragmatiske funktioner. *NyS* 16-17, 18-55.
- Bjerrum, Anders m.fl. (udg) 1966. Paul Diderichsen. Helhed og Struktur. Udvalgte Sprogvidenskabelige Afhandlinger. København: Gad.
- Diderichsen, Paul 1941. *Sætningsbygningen i skaanske Lov*. København.
- Diderichsen, P. 1946. *Elementær dansk Grammatik*. København: Gyldendal.
- Diderichsen, P. 1966 [1943]. Logische und topische Gliederung des germanischen Satzes. Anders Bjerrum m.fl., 52-63.
- Diderichsen, P. 1966 [1964]. Sætningsleddene og deres stilling – 30 år efter. Anders Bjerrum m.fl., 364-379.
- Dik, Simon C. 1989. The Theory of Functional Grammar. Part 1. The Structure of the Clause. Dordrecht: Foris.
- Dik, Simon C. 1997. *The Theory of Functional Grammar*. 1-2. Udg. af Kees Hengeveld. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Durst-Andersen, Per 1997. Towards a theory of linguistic supertypes. Speaker-based, hearer-based and reality-based languages. B. Palek (red.): *Proceedings of LP '96*. Charles University Press, 125-152.
- Durst-Andersen, Per 2000. En kognitiv analyse af perfektum og imperfektum i dansk. *NyS* 26-27, 131-164.
- Engberg-Pedersen, Elisabeth m.fl. 1996. Content, Expression and Structure, Studies in Danish Functional Grammar. Amsterdam: John Benjamins.
- Hansen, Erik 1966. Prædikativ og adverbial. Et eksperiment i traditionel grammatik. Loman and Sigurd (udg.): *Svenskans beskrivning* 2. Lund, 70-81.
- Hansen, Erik 1970. Sætningsskema og verbalskemaer. *NyS* 2. København: Akademisk Forlag, 116-37.
- Harder, Peter 1996a. Functional Semantics. A Theory of Meaning, Structure and Tense in English. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Harder, Peter 1996b. On Content and Expression in Syntax. Lars Heltoft og Hartmut Haberland (udg), *Proceedings of the 13th Scandinavian Conference of Linguistics*. Institut for Sprog og Kultur, Roskilde Universitetscenter, 83-92.
- Heltoft, Lars 1992. The Topology of Verb Second and SVO-languages – a Study in the Sign Functions of Word Order. *Copenhagen Studies in Language* 15, 13-64.
- Heltoft, Lars 1996. Topics in Danish and in Universal pragmatics. Lars Heltoft og Hartmut Haberland (udg), *Proceedings of the 13th Scandinavian Conference of Linguistics*. Roskilde, Department of Languages and Culture, 251-262.
- Heltoft, Lars 1999. Hierarki og rækkefølge – skandinavisk ledstilling i funktionel grammatisk belysning. P.A. Jensen og P. Skadhauge (udg), *Sætningskemaet i generativ grammatik*. Kolding: Institut for Erhvervsproglig Informatik og Kommunikation, Syddansk Universitet, Kolding, 31-62.

- Heltoft, Lars 2003a. Iconic and categorical focus systems in Scandinavian. Valéria Molnar og Jorunn Hedland (udg): *Structures of Focus and Grammatical Relations*. Linguistische Arbeiten. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 43-87.
- Heltoft, Lars 2003b. Verb second – a content analysis. Lars-Olof Delsing m.fl., *Grammar in focus*, vol. II. Festschrift for Christer Platzack, 18 November 2003. Institutionen för nordiska språk, Lunds Universitet, 151-157.
- Heltoft, Lars 2005. Ledsætning og ledet i dansk: OV-rækkefølgens rester. Lars Heltoft, Jens Nørgård-Sørensen og Lene Schøsler (red.): *Grammatikalisering og struktur*. København: Museum Tusulanums Forlag, 145-166.
- Heltoft, Lars og Lisbeth Falster Jakobsen 1996. Danish Passives and Subject Positions as a Mood System. Engberg-Pedersen m.fl., 199-234.
- Herslund, Michael 1994. Valens og grammatiske relationer. *Ny forskning i grammatik*. Fællespublikation 2. Odense: Odense Universitetsforlag, 48-72.
- Holmberg, Anders og Christer Platzack. 1995. *The Role of Inflection in Scandinavian Syntax*. Oxford: Oxford University Press.
- Jakobsen, Lisbeth Falster 1996. Considering Dik's Constituent Ordering. What Governs the Actual Filling of P1? Foredrag på Functional Grammar Conference. Albuquerque 1995.
- Jakobsen, Lisbeth Falster 2005 (udk.). Pronominal Expression Rule Ordering in Danish and the Question of a Discourse Grammar.
- Platzack, Christer 1985. A Survey of Generative Analyses of the Verb Second Phenomenon in Germanic. *Nordic Journal of Linguistics* 8, 49-73.
- Platzack, Christer 1986. COMP, INFL and Germanic Word Order. L. Hellan og K. Koch Christensen (udg), *Topics in Scandinavian Syntax*. Dordrecht: D. Reidel, 185-234.
- Platzack, Christer. 1998. Svenskans inre grammatik – det minimalistiska programmet. En introduktion till modern generativ grammatik. Lund: Studentlitteratur.

Noter

---

¹ Dansk topologisk tradition er identisk med Paul Diderichsens sætningsskema (især: 1941, 1943, 1946, 1964) og et antal opfølgninger og videreudviklinger af det, især Hansen 1966, 1970, Heltoft 1992, 1999, 2003a, se endvidere et antal artikler i NyS 16-17, frem for alt Askedal 1986.

² Et fjerde system er ubestemte subjekters funktion som modusrealisation, se Heltoft og Falster Jakobsen 1996. Dette system udelades her helt.

³ Først med GB-teoriens skelnen mellem funktionelle og leksikalske positioner og den derpå følgende V2-analyse opnår den generative teori en lignende deskriptiv adækvathed. Vurderingen er C. Platzacks (1985).

⁴ Det giver mening at undersøge sprog for sprog hvilke(t) led deres topologi er organiseret omkring. Nyere dansk viser sig som modtagerbaseret, komplekst V2-sprog at være organiseret omkring nægtelsens plads. Ældre dansk har fast V2 og kan udmærket hævdes at være organiseret omkring V_F , mens fx et rent SVO-sprog som fransk kan hævdes at være organiseret omkring subjektet, jf. Heltoft 1992.

⁵ Placeringsmulighederne for FA er her angivet i fuldt omfang, jf. Diderichsen 1964. Om den semantiske tolkning og den sproghistoriske baggrund, se Heltoft 1999, 2003, 2005.

⁶ Dette kapitel resumerer synspunkter fra Heltoft 1999 og er en dansk version af Heltoft 2003b.

⁷ To andre test drejer sig om dels indlejret V2 og de verber der tillader denne struktur, dels om sætningsadverbialers forenelighed med fundamentfeltet. Se Heltoft 1999 og 2001.

7 • The complementarity of the Pattern and Process perspectives on language

af Michael Fortescue

7.1. Pattern and Process

The Saussurean distinction between *langue* (linguistic system) and *parole* (the deployment of that system in actual speech) and the related Chomskyan one of competence vs. performance appear to find a further counterpart in the distinction between ‘Pattern’ and ‘Process’ in Whitehead’s philosophy of process. However, this latter dichotomy is a far broader one, cutting across the cognitive and the social, the synchronic and the diachronic. It was specifically applied to language in Fortescue (2001) and is perfectly consonant with the spirit of Danish Functional Grammar. The Pattern and Process aspects of language can (unlike Saussure’s and Chomsky’s dichotomies) never really be isolated one from the other, but nor can they be integrated into a single monolithic ‘model’. There is a processual aspect to cognition as there is to the social usage of language, and both display repeatable patterning. The language system – or grammar – is only ‘real’ (as opposed to potential) in so far as it is realized in actual instances of speech, whether external or internal, and this is in turn anchored in impermanence and individual intentionality. Jakobson too saw language as a dynamic rather than a static reality and *langue* and *parole* as interdependent. The relationship between the two is functional: processes of communication and thought utilize the socially sanctioned patterns of grammar as a means to achieve specific ends. Sometimes the processes are directly reflected in the patterning, more often they are not. Any act of speech production or comprehension involves successive layers of context-specific intentionality that recede far back behind the ‘digitally’ coded surface of the ‘emic’ distinctions of the language. What the specifically Whiteheadian element adds here is a deeper grasp of what these mysterious processes might be in cognitive/ontological terms. Apart from mentioning the basic unit of the ‘prehension’ – the recognition or assimilation by a subject of some pattern or contrast (whether perceptual or conceptual) having relevance for his or her own aims – I shall not go into any further terminological distinctions in the present context. DFG itself is essentially concerned with the coded ‘emic’ patterning of individual languages, although it is quite capable of switching to investigate the ‘etics’ of context-determined variation and psycholinguistic cue recognition, for example. A detailed exemplification of the Process side of text production and comprehension can be found in Fortescue (2003).

The most general unit of Pattern as opposed to Process is what Hjelmslev called a ‘*figura*’ (corresponding to Whitehead’s ‘eternal object’). *Figurae* are, by virtue of being repeatable and communicable, relevant to all levels of analysis – to substance as well as to form, and to both the content and expression planes of language. Hjelmslev in fact proposed (but did not carry out) a ‘metasemiology’ with an (in principle) exhaustive description of the ultimate components of ‘substance’ *figurae* with which all languages must deal (Hjelmslev 1943). Today we can bring to bear on that barely sketched project

advances in our knowledge of the content side of language, in prototype semantics, discourse pragmatics, modern metaphor theory, image schemas, force dynamics and other cognitively orientated forms of linguistics that were unavailable to Hjelmslev. In order to isolate *figurae* of any kind, on both the expression and the content planes, Hjelmslev employed the notion of the ‘commutation test’ of paradigmatic alternation. *Figurae* are invariants, that is ‘correlates with mutual commutation’ (within a paradigm) – a change of an invariant on the expression plane results in a determinate change on the content plane, and *vice versa*. Those of the expression plane include the notion of the phoneme (and at a still deeper level the ultimate ‘glossemes’ defining them, like distinctive features). As is well known, it was especially his search for the *figurae* of the content plane – using the same methodology as for analysing the expression plane – that distinguished Hjelmslev from other structuralists.

One major problem with that endeavour was that the ‘paradigms’ which the commutation test presupposes when applied to content are ultimately anchored in cognitive categories independent of language (i.e. in ‘substance’). Thus the content elements ‘wood’ and ‘tree’ (or their French and German equivalents rather) Hjelmslev saw as invariants within the same content ‘paradigm’, whereas Danish *træ*, which is more broadly polysemous, he saw as containing two variants (mutually substitutable) covering the same semantic area divided into two by the other languages. But that area itself, the substance divided up differently by the content paradigms of individual languages, is not wholly amorphous, it can be defined (at least in this case) in terms of prototypes of perception and/or ‘natural kinds’. These are also invariants – invariants of substance. The kind of *figurae* DFG is principally concerned with are those of ‘content form’, i.e. the semantic distinctions made by specific forms (or structures) in individual languages.

The relationship between Pattern and Process is one of complementarity. As Niels Bohr surmised, complementarity pervades all levels of Nature. Viewing an animate being as alive is thus complementary to viewing it as a physical congeries of atoms – the ‘laws’ or ‘regularities’ involved in describing these two perspectives are far from the same. This is in part because there is usually more than one valid way of representing Pattern relations (depending on overall theory), and absolutely no guarantee that one particular way of describing a grammar, for example, directly reflects universal cognitive processes. There may be a descriptively most streamlined and elegant way of doing so, but that does not necessarily reflect the way the brain (known to be organized in a highly redundant fashion) is organized. Thus Dik’s variable-plus-restrictor (‘predicate calculus’) format is a perfectly reasonable and useful way of describing the content Pattern of grammar, but there is no evidence of it having any direct Process correlate. DFG remains typically eclectic on this question of optimal pattern representations and eschews over-reliance on formalizations of any kind (including the glossematic!). What is essential is that analyses of Pattern should not be confused with analyses of Process, or *vice versa*. Since Chomsky’s early days the terminology of modern linguistics has been repleat with expressions suggesting dynamic processes like ‘transformation’, ‘generation’, ‘fronting’, ‘raising’, ‘projection’ and the like, as if the Process perspective on language had triumphed over the static Pattern one of the structuralist era, but this merely covers over a misleading entanglement of the two perspectives. Most grammatical models today are in fact as tied

to the Pattern perspective as were the structuralist ones of yesteryear. The processes they reflect are largely unknown or taken for granted. Only psycholinguistic investigations – independent of any ‘autonomous’ linguistic theory – can begin to resolve this.

7.2. Linguistic ‘levels’

Most grammatical theories are based on some notion of interrelated ‘levels’ (if not of autonomous ‘modules’) and DFG is no exception here. Since it adheres to the cardinal structuralist concept of the linguistic sign – with its binary content and expression sides or ‘planes’ – but at the same time has close association with the more finely differentiated hierarchical organization of Dikian FG, there is the potential for some confusion here. In fact it would be preferable to distinguish consistently between ‘plane’ and ‘level’, where the latter term refers to an ‘outer’ vs. ‘inner’ dimension of successively expanded scope (Halliday’s ‘rank’) rather than a vertical ‘top’ vs. ‘bottom’ one. On diagram 1 this is expressed in a manner that should make the relationship to Pattern and Process clear. I have called it the ‘Double Filter’ model for fairly obvious reasons: the individual grammar acts as a template (Pattern) which shapes complex communicative intentions into determinate linear strings of phonemes, and every grammar has two planes, a content one matching communicative intentions with the emic categories of the language, and an expression one matching these categories with phonemic (and ultimately articulatory) realizations. The lexicon of course bridges the two planes (the broken vertical line in the innermost ring represents the individual linguistic sign linking a content with a lexical expression).

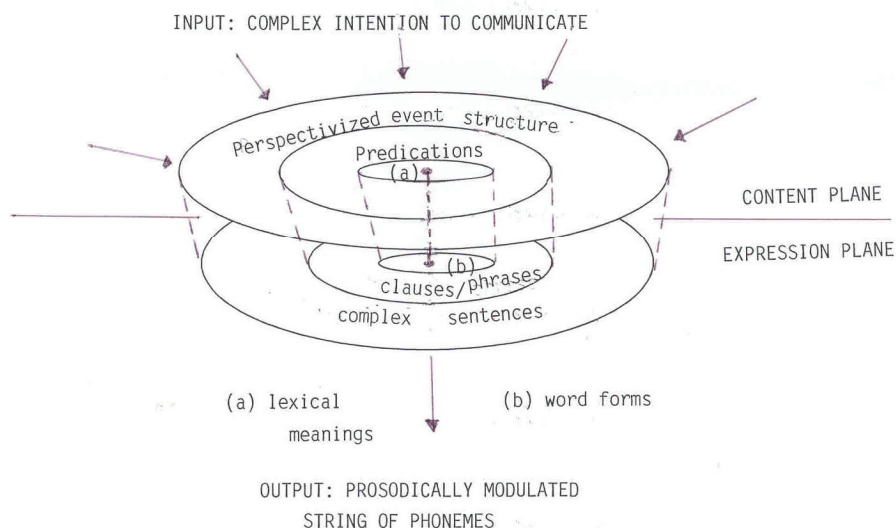

Diagram 1. Grammar as double filter (pattern)

Dynamic processes involving language run constantly through this ‘filter’ in the one or the other directions (or both simultaneously). In fact constant alternation between processes in the production and the comprehension mode in individual speakers is what causes linguistic expression categories to affect content (conceptual) categories and *vice versa* throughout both ontogenetic and philogenetic (diachronic) development. This is something a monoplanar model of grammar, such as that of recent generative theory, where universal grammar mediates directly between logical and phonological representations, cannot explain. DFG, by insisting on the separate treatment of the plane of ‘content form’, takes account of the way that the lexical and structural categories of a language tend to strive towards mutual accommodation with conceptual and functional categories – increasing iconicity (especially as regards combinatoriality) without, however, ever being able to obtain a perfect match, given the limits set by the essentially arbitrary nature of the linguistic sign and the perpetual accretion of fossilized historical ‘flotsam’.

I shall continue to talk of ‘levels’, although they should be understood in the ‘horizontal’ manner suggested above, which seems quite consistent with the spirit of DFG. Note that they match only roughly between the two planes, but that on either plane they are relevant for both the Pattern and Process perspectives. Thus at the phonemic level there are ‘on-line’ processes of assimilation, etc., but also phonotactic patterns of licit sequences of phonemes; at the level of morphology there are processes of derivation but also patterns of allomorphy, and syntax too can be seen either as patterns or as processes conforming to these patterns. Only at the highest content plane levels is there such freedom of choice of alternative means of expressing the same approximate communicative intentions that the association between Pattern and Process becomes looser and more difficult to pin down (and extra-linguistic inferencing may play a crucial role in comprehension). The fact that these levels all ‘leak’ presents no particular problem for practitioners of DFG (as opposed to the structuralists of earlier times). The whole grammar, on both its planes, is ultimately understood to be usage-based and so it is to be expected that there will be ‘lose ends’: solutions for resolving every conceivable aspect of complex communicative intentions are unlikely to be at hand in any given grammar, and clashes and questionable compromises will naturally arise now and then in the natural flow of speech (as in the ‘competition model’ of Bates & MacWhinney 1987).

On the expression plane, spoken words – or rather the individual morphemes of which they consist – may be regarded as ‘societies’ of phonemes. The latter are the product of discrete *figurae* of expression-form shaping continuous articulatory chains of motor activity. They are organized at a ‘higher’ (or wider) level into syllables. Phonemes are both abstract and psychologically real, which is what Sapir already claimed for his ‘general phonetic elements’ (Sapir 1921:54ff). Words (lexemes and bound morphemes) are organized into higher level ‘societies’ by the *figurae* of morphology and these in turn are organized by *figurae* of syntax into phrases or clauses, which in turn are prosodically packaged into utterances according to overall discourse intentions. Each level on the expression plane is defined in terms of its formal units, but has its own ‘usual’ associated kinds of content on the content plane in terms of the construal of events into predicates and arguments, etc. However, at the highest or widest level, that of ‘texts’ (the products of discourse in all its modalities, including the spoken), the identity of formal units is

tenuous, ranging from the conventionally expected ‘turn’ to indeterminate stretches of loosely associated material.

The number of discrete levels – or sub-levels – may vary from language to language – thus a level of ‘morae’ is relevant to some but not all languages, and the relevance of a distinct (sub-) level of morphology in which individual morphemes are organized into whole words depends on language type – obviously it is not particularly relevant for extreme isolating languages. Likewise at the juncture between the morphological and the phonological level there is a type of generalization that can be made in many but not all languages about relations between the two, namely morphophonological ones. These state the alternation in phonemic form of the morphemes ingredient in the word units of the higher level, according to phonological or lexical context. DFG, like FG, ultimately demands typological adequacy, as Dik demanded of FG, although typology as such is seen in this framework as a matter of second-order generalizations across the patterning of individual languages. The only difference is that Dik’s model attempts to make all potential categories – including levels – explicit, whereas a practitioner of DFG typically only employs the categories relevant to the data at hand (albeit taken from a typologically adequate universal set).

The different ‘societal levels’ relevant for the Pattern of any specific language are not particularly controversial as such, but they should not be conceived of as watertight: higher level context is almost always going to affect lower levels and *vice versa*. Thus purely phonological rules may depend on lexical information from an entirely different level; for example, the stress-assignment rules for English distinguish between native Anglo-Saxon and borrowed ‘Latinated’ words. They may also be affected by discourse context (cf. ‘allegro’ style elisions of schwa in French, etc.). This is an area where Pattern often does reflect Process: the simultaneous intermeshing of top-down (conceptual) and bottom-up (physical) processes would seem to be characteristic of both speech production and comprehension. Processes leading to the recognition of chains of phonemes in a speech signal, for example, cannot be entirely isolated from processes leading to the recognition of the meaningful units – morphemes – behind such chains, or indeed from still higher level processing. Thus such higher level phenomena as the occurrence of a word boundary may affect the analysis of a particular phoneme, just as a polysemous word may be disambiguated by sentence-level context. This does not undermine the usefulness of maintaining the traditional ‘levels’ in a Pattern description, however – as long as they are not held to represent a rigid architecture to which cognitive processes must by necessity adhere.

In Process terms, there is plentiful psycholinguistic evidence not only of distributed, parallel processing, but also of higher level ‘forward planning’ in speech production, for example by the projection of an overall syntactic template around a verb (its predicate frame or ‘lemma’) which may be gradually filled in and/or modified as the chain of speech is elaborated at lower levels. All ‘sub-routines’ do not have to be completed before overall plans to produce an utterance can be specified: we typically start speaking before we have completely worked out what we are going to say. Continual monitoring must be assumed to ensure that what we say does indeed match our intentions. At the lowest expression levels, approaching the actual activation of the speech organs, smooth transitions must be

produced between vowels and consonants. Though the abstract phonemes involved are distinct their phonetic realities may overlap in different contexts – they must be ‘digitalized’ in order to activate the synchronized coordination of the numerous muscles involved (a matter of complex parallel control). The highest levels of linguistic organization on the content plane also merge into the continuous, non-digital world of complex discourse intentions. It is only the intermediate levels that are ‘emically’ organized, consisting of discrete relationships and choices, and it is these that correspond to the two-planed definition of ‘grammar’ with which DFG is concerned.

7.3. What to do about discourse/ pragmatics

It is sometimes assumed by linguists that the borderline between grammar and pragmatics is rather clear-cut and universal. This turns out to be far from the case. Consider, for example,

Nootka, a Wakashan languages of British Columbia. In this verb-initial, head-marking language the choice of constituent that is inflected as the ‘main’ sentence predicate of a complex predication (always in first position) often goes contrary to European expectations. What corresponds to an adverbial or a quantifier, for instance, might be chosen as the initial predicate due to its pragmatic significance in the context, followed by a bare (structurally indeterminate) verbal or nominal expression – the semantic ‘core’ of the predication – whose relation to the argument structure expressed on the initial predicate may be very loose (and must be inferred). Thus Nakayama (1994) has the following sentences illustrating ‘serial verb’ and ‘modifier’ constructions (‘TEL’ is a predication-level affix of ‘finiteness’, which Nakayama calls ‘telic’ – its function is apparently to help demarcate successive predication boundaries).

- (1) *hu:ʔak-ʔaʔ-qu:s*   *mamu:k*
 early-TEL-CONDIT.1SG   work
 ‘I would work early.’
- (2) *ʔa:n-u:ʔaʔ-qu:-č*   *haʔuk ʔumʔi:qs-ak*
 only-do.together.with-TEL-CONDIT-INFER eat   mother-POSS
 ‘He used to eat alone with his mother.’
- (3) *mu:-ʔaʔ-qu:*   *maʔayit*   *hi:t*
 four-TEL-CONDIT.3   family   there.in.house
 ‘There used to be four families living in this house.’
- (4) *sačica-ʔam-it-ʔiš-ʔaʔ*   *waʔʔi:qʔ*
 unceasingly-CAUS-PAST-IND.3-PL   homesick
 ‘They constantly got homesick.’

It seems then that some languages, like Nootka, are simply more controlled by discourse pragmatics than are others which are more lexically controlled (by rigid predicate valency frames). If this is so, we must find a place in the grammar where such matters as

discourse-determined choice of initial predicate can be accommodated. Short of putting virtually all of the morphosyntax of Nootka within a ‘discourse module’ (which is hardly liable to be universal), the only obvious possibility would seem to be to allow discourse factors determining such choices to operate at the lowest level of clause structure, e.g. triggered by some content plane feature like ‘most newsworthy’ (as discussed by Mithun 198). This would obviously be a severe, and undesirable, disruption of the FG model, but it can be overcome, I would suggest, by clearly distinguishing between the Process and Pattern perspective. The question as to which element to treat as initial clausal predicate and which as secondary in serial verb constructions in Nootka is hardly relevant to the Pattern perspective at all – it would only be relevant if there were a more or less direct link between the State of Affairs (event type) to be expressed and a particular predicate frame corresponding to it in the lexicon. But this link is precisely what is extremely tenuous in Nootka, where the initial predicate could just as well be an adverbial or a quantifying expression, for example.

The nature of the link between clause/ predication structure and discourse articulation is also much less direct in Nootka than in English, where the clause can accommodate several arguments and satellites of single events. By contrast, a unitary transitive predication in Nootka may be – and usually is – broken into two clauses, each with one referent (and the second with a dummy verb), as for example in the focus construction in (5) or the ‘relational clause’ construction in (6). These sentences each contain according to Nakayama two (syntactic) argument structures but only one ‘participant structure’ reflecting the overall event being encoded. Nootka is a language where the ‘clause’ and the ‘phrase’ as structural domains impose themselves ‘from above’, with little involvement of syntactic ‘projection’ from individual lexical items. It is as if the distinct acts or processes of predicating and referring are expressed in this language by two distinct – but tightly bound – clauses

(5) *qaḥsa:p-’aʔ kwatya:t ʔu:kwi/ qʷayac’i:k*
 kill-TEL Kwatyaat do.to wolf
 ‘Kwatyaat killed the wolf’

(6) *ʔima:qak ʔuʔukʷink kakain*
 play do.with killer.whale
 ‘He played with the killer whale’

The Nootka clause is structurally very simple and less flexible than in English when it comes to meeting more elaborate discourse needs than just indicating relative ‘salience’ or ‘newsworthiness’. It makes sense to describe the (Pattern) grammar of Nootka as being without syntactic – and indeed with very limited pragmatic – function assignment. (This is something the FG model already allows for.) ‘Focus’ in the general sense of ‘newsworthiness’ could in theory be left right out of the grammar as an etic, not an emic category. However, constituent focus at least is an integral part of the grammar, since it forces structures like (5) to be chosen. Observe also that in Nootka, with its flat ‘non-configurational’ syntax, the distinction between structurally superordinate (main) and

subordinate clauses is often indeterminate. Thus the ‘main’ predicate comes first in (6), though it could in theory have come last – this is again determined by contextually sensitive pragmatic factors. It is part of the Process whereby utterances are produced and understood in that language – all the Pattern description need say is that the pragmatically most significant predicate comes first in this kind of sentence; what particular predicate is chosen to fill that ‘slot’ is another matter. This is after all not so different from the fronting of topical constituents to ‘PI’ position in Danish (which is of course an emic matter) – the situation just looks more exotic in Nootka because of its ‘cliticization’ of rich predication-level affixes on the ‘fronted’ item (plus the extensive use of Ø-derivation/conversion blurring over word class distinctions).

In sentences like (6) a Pattern description might choose to define *ʔuʔukwink* as a preposition (which is precisely what Jacobsen 1993: 247f. does), and the clause type as a ‘prepositional clause’, whereas Nakayama – taking a Process perspective – describes the construction as a ‘relational clause’ (a type of complex predication) and avoids the term ‘preposition’ altogether, preferring to see the construction as a ‘behavioural regularity’ in a dynamic, discourse-regulated grammar. Both descriptions are valid – providing the units concerned are defined in terms of the given description framework in a fully operational manner – the Nootka ‘preposition’ thus has properties different from those of an English or Danish preposition (it may be both derived and inflected and represents an open rather than a closed class that includes many concrete relations such as ‘eating’ and ‘seeking’). What is essential for a complete description of such constituents is that their function is defined on the content plane (that of relating an argument – a potential referent – to a predicate or another argument), while on the expression plane their distribution and internal structure is specified.

The overall choice of utterance type and its articulation into distinct clauses in such sentences as those above is a matter of Process then, and depending on what is chosen as the initial predicate the rest of the utterance may be organized differently from the way it is in (5) and (6): the process ‘chooses’ from amongst the patterns available through the grammar to express it. From this perspective one can easily envisage higher-level pragmatic content choices ‘percolating’ down to the basic predicate level and affecting the choice of initial predicate on the expression plane. The trend within ‘mainstream’ FG has been towards more and more emphasis on ‘top-down’ implementations of the model, as reflected in much of the recent debate about the upward limit of layering of the theory. Hengeveld’s attempt to accommodate still further higher levels of discourse in a monolithic FG model cannot be said to meet with much sympathy in DFG, however (cf. Hengeveld 2004). One reason for this is that you cannot simply embed Pattern within Process (or *vice versa*). More congenial to at least some practitioners of DFG is the viewpoint that the model needs a distinct processual interpretation – where by ‘processual’ I refer to all procedurally interpretable levels of the model, from the choice of basic predicate (and its relationship to the lexicon) up to the highest level of illocutionary intention (and its relationship with still broader discourse contexts). From this point of view the upper limit of the model as Pattern (the actual ‘emic’ coding choices of the grammar) should lie no higher than the encoded illocution, just as Dik proposed. From the Process perspective, however, illocutions are simply an intermediate stage of

organization whereby complex intentions (perlocutions, discourse acts, etc.) find their way to expression via the available means provided by the linguistic code.

Now a cornerstone of FG is the notion that pragmatics contains semantics, which in turn contains morphosyntax (as in Dik 1989: 7). From the DFG perspective both pragmatics (the theory of discourse and texts) and grammar can be said to have their Pattern and their Process aspects, only pragmatics is of course far more heuristic, relying heavily on inference and background in ways that are not necessarily coded ‘emically’ in any grammar, and its patterns are across situations of use and means of achieving ends, not across coding categories. The consequence of taking the overarching nature of pragmatics seriously must, it can be argued, result in a Process interpretation of language that does not set discourse and grammar side by side on the same ontological level, but rather treats grammar as abstract pattern or template at the service of dynamic communicative purposes. It is a mistake to attempt formalizing the patterns of pragmatics as if they were merely an extension of the patterning of sentence grammar. Only the emically coded aspects of pragmatics/discourse should be drawn into the Pattern description of languages as socially validated code (though of course an emic category may be expressed by behavioural regularities rather than by grammatical marking as such). The rest is Process, for example inference, and the amount and type of inferencing required to comprehend individual languages can vary greatly – consider not only the discussion of Nootka above but also the relationship between the codification of politeness and the vagueness of reference to clausal arguments in Japanese, very different from the treatment of these matters in Danish or English. Strictly speaking, only the rule-like, fully conventionalized aspects of pragmatics belong within the language system, given the arbitrariness – or at least fluidity – of discerning formal units at the highest level of organization of language.

Nor is a ‘modularity’ solution (following the lead of mainstream generative grammar) going to solve this fundamental problem. Given the typological variability that exists between languages with a tighter or looser linkage of lexicon and grammar and between languages with greater or lesser reliance on contextual inference, one surely cannot expect there to be a universally valid division of labour between a grammar ‘module’ and a discourse ‘module’. The functional domain of pragmatics may well be universal, but the degree to which it is coded into individual languages varies. What we need, from the DFG point of view, is not so much a module or a grammar of discourse, but a set of (rational) principles allowing the practitioner to link specific communicational intentions to the means provided by the categories of grammar. Complementarity is very different from modularity. Positing a ‘discourse module’ alongside a (universal) ‘grammar module’, for instance, surely constitutes an ontological error since it would follow that the contents of both ‘modules’ are equally cognitive, i.e. instantiated in the brain, but at the same time the one (UG) is purely static (essentially a template for language acquisition) and the other is dynamic and interactional. But a still graver error is to interpret Universal Grammar as having cognitive reality in this sense at all (an error many younger generativists have fallen into even when spurning Chomsky’s latest Minimalist speculations), for this is to confound Pattern and Process. While practitioners of DFG are interested in psycholinguistic experiments and modelling, they are not tempted to analyse

linguistic behaviour as simply a projection of the principles and parameters of an abstract theory raised to the status of a ‘cognitive organ’. If it has any cognitive reality at all, Chomsky’s internalized ‘I-language’ (previously ‘competence’) must have its distinct Pattern and Process aspects, as does language seen as a social, usage-based phenomenon (externalized ‘E-language’), and the same applies to any viable model of language claiming cognitive adequacy.

References

- Bates, Elizabeth, and Brian MacWhinney. 1987. A functionalist approach to the acquisition of grammar. In R. Dirven & V. Fried (eds.) *Functionalism in Linguistics*, 209-264. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Dik, Simon. 1989. *The Theory of Functional Grammar, Part 1: The Structure of the Clause*. Dordrecht: Foris.
- Fortescue, Michael. 2001. *Pattern and Process: A Whiteheadian Perspective on Linguistics*. Amsterdam and Philadelphia PA: Benjamins.
- Fortescue, Michael. 2003. The pattern and process of language in use. In Johanna Seibt (ed.) *Process Theories, Cross-Disciplinary Studies in Dynamic Categories*, 177-218. Dordrecht: Kluwer Academic.
- Hengeveld, Kees. 2004. The architecture of a functional discourse grammar. In J. Lachlan Mackenzie & María de los Ángeles Gómez-González (eds.) *A New Architecture for Functional Grammar*, 1-21. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Hjelmslev, Louis. 1943. *Omkering sprogteoriens grundlæggelse*. København.
- Jacobsen, William H. Jr. 1993. Subordination and cosubordination in Nootka: Clause combining in a polysynthetic verb-initial language. In R. Van Valin (ed.) *Advances in Role and Reference Grammar*, 235-274. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Mithun, Marianne. 1987. Is basic word order universal? In: Russell Tomlin (ed.), *Coherence and Grounding in Discourse*, 281–328. Amsterdam and Philadelphia PA: Benjamins.
- Nakayama, Toshihide. 1994. Phrasal suffixation in Nootka. In: O. Miyaoka (ed.) *Languages of the North Pacific Rim*. Sapporo: Hokkaido University Publications in Linguistics No. 7, 263-272.
- Sapir, Edward. 1921. *Language*. New York: Harcourt, Brace and World.

8 • DFL – en afsluttende oversigt

af Peter Harder

Formålet med denne bog er at give et samlet indtryk af den funktionelt baserede sprogteori som en kreds af lingvister i Danmark arbejder ud fra. De forskellige kapitler har bragt os vidt omkring, og derfor kan der måske være behov for et overblik over hvordan 'modellen' egentlig ser ud i samlet form. Gennemgangen vil foregå i tre etaper. Først resumeres nogle af grundbegreberne, derefter opstilles 'modellen' i diagramform, og til sidst skildres den forestilling om videnskabelig praksis der er knyttet til beskrivelses-apparatet.

8.1. Grundbegreberne

8.1.1. Sprogbrug og sprogbygning

Sproget er en form for interaktiv og kognitiv praksis. Derfor er det grundlæggende spørgsmål der rejser sig når man står overfor en konkret ytring, altid 'hvad er meningen?' eller 'hvad foregår der her?' Men for at have en chance for at få svar på det spørgsmål i forbindelse med faktisk sprogbrug (modsat fx parring eller fødeindtagelse), må man have adgang til 'koden', dvs. en sprogbygning eller et 'sprogssystem', som man trækker på når man deltager. Man skal altså samtidig kunne genkende de ting man hører, som noget der trækker på den forud kendte kode, og kunne se hvilket arbejde de skal udføre lige her og nu. Fordi man kender det forhåndsbestemte *kodede* funktionspotentiale, kan man forstå på hvilken måde dette potentiale er *aktualiseret* i den konkrete sammenhæng. Et eksempel fra 'bysoc-korpus' (jf. KU's hjemmeside) kan bruges som eksempel på de to aktiviteter!:

en værkfører der spurgte om hun ikke havde søgt i N%%%%%% så sagde

A> ja

K>

1>hun "næ~ det kan jeg jo nok ikke få" # nej men det så sørgede han så for £ at

A>

K>

1>hun £ fik den der i H%%%%%%%%%% men der var jo

altså lille £

A> ja ja~ £ ja

K>

1> da jeg så blev tretten år f- året før jeg blev konfirmeret så fik vi

A>

K>

 1>lejlighed i S%%%%%%%%%%%%%%%% og der var fire værelser *ℒℒ*
 A>   aha *ℒ*   (skriver ned) det
 K>

 1>
 A>var da du var tretten altså~ skal vi sige nittenhundredsyvogtredivе *ℒℒ* ... (osv)

Den dobbelte 'matchning' hvor både det sproglige input og den situationelle indføjning skal være 'på plads', er normalt usynlig, fordi den automatiserede sprogfærdighed får tingene til at passe sammen uden at bevidstheden kan nå at følge med. Men når der opstår problemer, kan man pege på hvordan processen er afhængig af begge dele. Når den interviewede siger *men der var jo altså lille*, er det ikke umiddelbart synligt hvordan man kan få en situationelt tilpasset ytringsmening ud af det – og det hænger sammen med at den sproglige kodes funktionspotentiale ikke passer med det sproglige input. Det rent sproglige der mangler for at elementernes funktionspotentiale kan realiseres, er bl.a. spørgsmålet om hvordan adjektivet *lille* skal kobles sammen med det der tilskrives egenskaben 'lille', og hvordan sætningen kan få et subjekt (da udfyldningen af fundamentfeltet med *der* viser at det er en deklarativ sætning, som krævet eksPLICIT (= udtrykt) subjekt). Man kan løse problemet ved at indsætte et 'jeg' efter 'var', hvorved sætningen får et subjekt og det bliver klart hvor 'lille' er koblet til resten af sætningen – og denne sproglige reparation gør det samtidig muligt at etablere en ytringsmening der hænger sammen med det efterfølgende (med en sammenhængsakse der kan kaldes 'tiden op til hans konfirmation').

Ethvert arbejde med sproglige data forudsætter altså en dobbelt 'matchning': med koden (sprogbygningen) og med situationen (det den *bruges* til). Kendskabet til begge dele kan i konkrete situationer være mere eller mindre mangelfuldt (lige som det kan være i den sproglige hverdag), men man er nødt til at have antagelser om begge dele alligevel. Matchningen (til begge sider) kan derfor også være mere eller mindre mangelfuld; men man må gøre det så godt man kan. Selv isolerede, hjemmelavede eksempler som *the boy loves the girl* kan kun beskrives ud fra at man tilskriver dem en ytringsmening (i den udstrækning det nu lader sig gøre).

8.1.2. Substans som forudsat kontekst for koden

De talende menneskers livsverden, herunder interaktive praksis og kognitive apparat, har en række egenskaber som eksisterer uafhængigt af sproget (fødeindtagelse, kønnet formering, sanseapparat incl. opmærksomhed, begrebsdannelse, følelser, gruppedannelse med tilhørende interpersonel tilknytning osv, osv). Disse egenskaber indgår som noget den sproglige kode kan trække på og er dermed en forudsætning for at der overhovedet kan eksistere en kode. Det som sproget således trækker på, betegner vi som en **substans** der **struktureres** i kraft af den sproglige kodning. Denne strukturering foregår på begge **tegnets** to planer, indhold og udtryk. *Mutton/sheep/mouton* trækker på en livsverden hvori der indgår husdyret 'får', og de tre ordudtryk udskærer forskellige dele af dette fænomen til betydningsstørrelser; honorifics i fx japansk trækker på en livsverden hvor man kan udvise

større eller mindre respekt for sin samtalepartner, og det sproglige valg afgør ytringens placering på skalaen af respekt. På udtrykssiden trækker lydsegmenterne [b]/[v] på taleorganernes og lydopfattelsens evne til at hhv. frembringe og opfatte disse lyde (som barnet øver i pludreperioden)– men det er først ved den måde lydene indgår i hhv. dansk og spansk, at man ved hvilken rolle de spiller i de to sprog.

En vigtig tilføjelse: Det i verden sproget kan trække på, er ikke upåvirket af at sproget selv også er en del af verden (jf. kap. 7). Kun fordi man har en sproglig praksis der gør det muligt at gøre størrelser i omverdenen til genstand for omtale, bliver den funktion at referere til ting og personer, bl.a. ved deiktiske udtryk (jf. s. 40), også til indholdssubstans. Lige som al anden indholdssubstans, herunder begrebsmæssige indholdsdomæner, kan dette substansområde derfor også struktureres forskelligt i forskellige sprog.

8.1.3. Hierarkisk struktur

Ud over opdelingen i sprogets to planer eller sider (indhold og udtryk) findes der hierarkiske **niveauer**: Mellem sætningen som den maksimale grammatiske enhed og morfemet som den mindste findes der et varierende antal analysetrin, der dog mindst omfatter at udtrykssiden kan analyseres dels på et **morfosyntaktisk niveau**, dels på et **(segmental)fonologisk niveau**, mens indholdssiden sædvanligvis kun analyseres på et **(indholds)syntaktisk niveau** (jf. om lagdeling nedenfor). Dette indholdssyntaktiske niveau kan dog typisk opdeles i mindst to undertrin, analysen af syntagmer ('fraser'), og analysen af sætningshelheden.

Konstituentstruktur udgør ikke et selvstændigt trin på udtrykssiden – som det gør i den nyeste version af hollandsk funktionel grammatik, jf. Bakker & Siewierska (2004). I stedet betragtes konstituenten som funderet i den lagdelte indholdssyntaks: Når fx *den lille hvide and* udgør en konstituent, der under ét har forskellige positionsmuligheder (f. eks. i fundamentfeltet eller på n-pladsen), er det ikke et rent udtryksfænomen. Det må forstås som resultat bl.a. af at der er indholdssyntaktiske relationer som specificerer (eller 'instruerer om') at de fire ord er indbyrdes sammenhængende og fungerer under ét som betegnelse for en og samme størrelse. Den prototypiske konstituent opstår hvis der tillige er et udtrykssyntaktisk krav om lineær integritet. Men selve den hierarkiske struktur der typisk forbindes med konstituentstruktur, er først og fremmest et indholds-fænomen, og derfor kan den syntaktiske sammenhæng der gør dette tegn til en enhed i analysen, ikke reduceres til et aspekt af udtrykssiden. Den kan kun forstås ved at man ser samtidig på begge tegnets to sider.

8.1.4. Partiel autonomi

For at kunne beskrive proglige kategorier skal man have kendskab til både substansområdet og den sproglige strukturering. Man kan ikke nøjes med en af delene, dels fordi substansen ikke *dikterer* sprogets strukturelle kategorier, og dels fordi sprogets kategorier kun kan forstås ved at man ser hvor i *substansen* snittene lægges. Dette gælder ikke mindst fordi substansen ændrer sig i kraft af at sprogets struktur lægger sig oven i (jf. kap. 2): danskeres opfattelse af 'octopus' og 'squid' ville næppe være som den er, hvis ikke begge dele hed *blæksprutte*, og opfattelsen af talelyd ændres i kraft af sprogindlæring: Der er ting man lærer IKKE at gøre forskel på.

Forholdet mellem de sproglige kategorier og den kognitive organisering de er forankret i, kan belyses via frekvens i forskellige brugssituationer: Indholdsstrukturens nedslag i den kognitive struktur omfattes derved af begrebet **'partiel autonomi'**: Man kan ikke slutte entydigt fra sprogets strukturering til den kognitive struktur i hovedet på taleren (eller vice versa), men eftersom den struktur der matcher med kodens kategorier, må være kognitivt tilgængelig for at man overhovedet kan benytte sproget, må der være en sammenhæng, hvis nærmere karakter kan undersøges ved **psykolingvistiske** metoder.

Det følger af en funktionel betragtning at den form for kognitiv struktur der ligger bag sprogudøvelse, er bestemt af sprog i brug, ikke af et statisk, 'encyklopædisk' begrebsunivers. Den økologisk centrale kontekst for sprog er sprog i faktisk interaktion. Sproglige kategoriers opståen, funktion og forvandling må forstås i lyset af denne diskursive dynamik.

8.1.5. Aspekter af strukturbeskrivelsen

Den sproglige strukturering omfatter følgende dimensioner, som har indbyrdes **ikoniske** (ligheds-) relationer, men som ikke er sammenfaldende (partiel autonomi), og som derfor bør undersøges hver for sig som en forudsætning for at se dem i sammenhæng:

Valens: Valensanalyse tager udgangspunkt i hver enkelt leksikonstørrelse og beskriver hvilket kombinationspotentiale den har i relation til andre sproglige størrelser. Valens gælder både på indholdssiden og udtrykssiden – selvom tegnets to sider prototypisk følges ad, kan man ikke aflede alle egenskaber ved indholdskombinatorikken fra udtrykssiden, så lidt som man kan aflede alle aspekter af udtrykskombinatorikken fra indholdssiden. Valensproblematikken kan forfølges *bottom-up*: for hver gang man kombinerer en størrelse med en af dens valens-makkere, opstår der en ny størrelse der igen kan kombineres med andre, indtil der ikke er flere valensrelationer tilbage i kombinationen. **Konstruktioner** er også leksikalske størrelser med valensrelationer. En konstruktion som en præpositionsfrase kan således (i dansk og engelsk) indgå relationer enten til prædikationer eller nominale størrelser (mens de fx i latin kun i begrænset omfang kan knytte sig til nominalsyntagmer).

Fordi *konstruktion* er et fleksibelt begreb, der kan anvendes på alle abstraktionstrin, kan det bruges til at pille enhver specifik eller generel udtryksmulighed ud og beskrive hvilke relationer den har til alle de størrelser den forbinder sig med (internt og eksternt), uanset hvilket trin af sætningsanalysen den vedrører. Det enkelte ord kan også opfattes som en konstruktion, ligesom en hel ytringstype af vilkårlig kompleksitet kan.

Lagdelt indholdsstruktur: Indholdsstørrelser i sætnings- og frasesammenhæng lader sig i vidt omfang analysere som semantiske operatører der udfører en operation på et input og derved skaber en mere kompleks størrelse med en lagdelt struktur. På sætningsplan betyder det bl.a. at der er en repræsentationel eller deskriptiv kerne bestående af sætningsverbum + argumenter (= **prædikation/sagforhold/state of affairs**). Udenpå den, dvs. med prædikationen som input, opererer et interaktivt lag hvortil hører modalitet og illokutionære kategorier – og alleryderst ligger et lag af informationsstrukturerende operatører (topikaliseringmekanismer, konjunktioner og konjunktionale adverbier m.v.)..

Dette **skopus**-hierarki er delvis et universelt substansfænomen (illokution kan uanset sproget ikke være input (= operand) for en nominal størrelse, fx), men dets præcise udformning afhænger (som alt andet i sprog) af hvilke størrelser der er strukturelt kodet i det enkelte sprog.

Valensrelationer og den lagdelte struktur danner tilsammen **dependenssyntaksen**, dvs. den del af syntaksen som specificerer på hvilken måde indholds- og udtryksstørrelser lader sig kombinere på det pågældende sprog. Forskellen imellem dem er at lagdelingen er et generelt format for at danne indholdsmæssige helheder, mens valens går ud fra det enkelte element og dets kombinationsmuligheder. Begge typer af lovmæssigheder skal 'passe sammen' når man danner en sætning på det pågældende sprog.

Topologi: Dette område af sprogbeskrivelsen dækker lineær rækkefølge på det syntaktiske niveau, dvs. spørgsmålet om hvilke mønstre der er for hvordan man i det enkelte sprog underkaster sig den universelle tvang til at anbringe tegnudtryk i lineær rækkefølge. Topologi-syntaksen incl. FF-pladsen er *partielt autonom* (ikke ikonisk afspejlende) i forhold til 'dependens-syntaksen', men også denne autonomi er kun partiel, fordi der er visse ikoniske relationer i forhold til den lagdelte struktur, også i dansk: Den repræsentationelle kerne i sætningsbetydningen svarer (stort set) til indholdsfeltet, mens de interaktive/interpersonelle øvre lag (stort set) afspejles i udnyttelsen af neksusfeltet. Udnyttelsen af fundamentfeltet inden for den deklarative illokution svarer mere specifikt til det yderste, 'informationsstrukturerende', lag, der forbinder det kodede med den diskursive sammenhæng. Autonomien består i at man kan redigere om på de nedre lag ved hjælp af topologien, så det samme *sagforhold* kan indtræde i forskellige illokutionære rammer (*kommer han?/han kommer*), og den samme *illokution* kan indtræde i forskellige diskursive rammer (*han kender hende/hende kender han*). Dette er tegn-operationer med et topologisk udtryk og et hhv. illokutionært og informationsstrukturelt indhold.

Ovenstående dimensioner hører alle under syntaks i bred forstand, dvs. syntaks forstået som noget der ikke kun vedrører udtrykssiden, men også den indholdssyntaktiske side, dvs. analysen af kodede syntagmatiske indholdsrelationer.

8.1.6. Inventar og kombinatorik

Beskrivelsen af kombinatoriske muligheder forudsætter analysen af sprogets **inventarium** af enkeltelementer (dvs. **leksikon** i en bred forstand hvor det også omfatter grammatiske størrelser, konstruktioner, idiommer osv). Der hersker også partiel autonomi mellem leksikon og syntaks. Autonomien er kun partiel eftersom elementerne typisk har syntaktiske træk (fx ordklassetilhørsforhold og valens); fra det syntaktiske perspektiv kan det samme anskues som leksikalske træk ved kombinatorikken. Hertil kommer de leksikalske træk ved syntaktiske kombinationer som opstår i kraft af kollokationer og idiomatik. Den autonomi der findes, opstår i kraft af at der ikke er et en-til-en-forhold mellem enhederne og deres syntaktiske potentiale: ved at blive placeret i en bestemt syntaktisk kombination kan en enhed få nye træk som skyldes både elementerne og den specifikke kombination. Selvom *smør* ikke som udgangspunkt opfattes som et tælleligt

substantiv, kan det blive betegnelsen for en enhed ved at blive indsat i en ramme der påtvinger det (jf. betegnelsen *coercion*) en tællelig læsning (*der mangler en smør på bordet derovre*).

Både sammenhængen og forskellen mellem inventar og syntaks kan også eksemplificeres ved de syntaktiske mekanismer der etablerer leksikalske enheder på basis af et syntaktisk input. Sådanne **inkorporerings**-relationer er vigtige netop ved at understrege at arbejdsdelingen mellem sprogets dele ikke er konstant, men dele af en dynamik der fungerer begge veje: Syntaksen tillader samtidig at danne komplekse størrelser ud fra mindre enheder, og at slå særskilte størrelser sammen til en enhed. Hertil kommer endvidere at *entrenchment* (jf. s. 52) kan give en hvilken som helst kombination status af fast etableret enhed, uanset om den er en veldefineret syntaktisk størrelse eller ej..

8.1.7. Struktur, funktion og psykologisk realitet

Strukturbeskrivelsens forhold til virkeligheden (inklusive dens såkaldte psykologiske realitet) må forstås i lyset af den dobbelthed vi startede med mellem system og struktur, *langue* og *parole*. At beherske et sprog betyder at have et struktureret potentiale der kan udnyttes på forskellig måde alt efter situationens krav. En funktionel beskrivelse på strukturelt grundlag beskæftiger sig med hele potentialet, ikke kun med aktualiserede eksempler – men i modsætning til klassisk strukturalisme ser den strukturen som noget der destilleres ud af brugen, samtidig med at brugen forudsætter den til enhver tid eksisterende strukturerede kode, jf. ovenfor.

Det betyder igen at strukturbeskrivelsen ikke svarer til en beskrivelse af faktiske begivenheder, heller ikke *online* kognitive processer. Visse ikoniske ligheder vil der være; fx svarer førstehed i topologisk struktur nødvendigvis ikonisk til førstehed i faktisk produktion (lineariteten må nødvendigvis gælde begge dele i kanoniske tilfælde). Men komplementariteten mellem struktur (= *pattern*) og proces viser sig ved at leddet på førstepladsen (anskuet dependenssyntaktisk) forudsætter led der kommer senere. At første led ikke kan tænkes uden at bygge på senere kommende led, kan fx illustreres med sætningen *Sin mor har han ikke besøgt i tyve år*. Den faktiske artikulationsproces (i tilfælde hvor man ikke aktiverer en fast 'formular' som en helhed) er derfor et resultat af at strukturel kodning er en blandt flere faktorer (herunder fx træthed og pludselige stimuli fra situationen) som taleren skal få til at ende i et artikulerbart kompromis (jf. Poulsen 2003).

Der er derfor en forskel på DFL og en anti-strukturelt orienteret funktionalisme, der som udgangspunkt antager at de funktionelle relationer slår så direkte igennem som muligt, uden at strukturen spiller så stor rolle; i sidstnævnte antager man størst mulig ikonicitet mellem de forskellige strukturelle niveauer (fx sagforhold ~ illokution ~ meddelelse, eller Agent ~ subjekt ~ topic/tema). Tilsvarende er DFL også i modstrid med de former for funktionalisme der lægger funktionelt klingende betegnelser som *tema*, *rhema*, *fokus*, *præsupposition*, *topic* osv ned over en sætning på varierende måder, uden at præcisere hvad grundlaget er for en sådan beskrivelse (1) i sprogstrukturen (2) i den diskursive, ikke-sproglige sammenhæng.

Omvendt er der også forskel på DFL og formelt baseret sprogvidenskab, der destillerer en integreret dependens- og konstituens-struktur (udtrykt i sætningstræer el. lign.) ud af helheden og holder den adskilt fra sondringen mellem udtryk og indhold. Man

kan godt udtrykke nogle af de relationer der er beskrevet ovenfor, i form af træstrukturer eller lignende – men det er ikke træstrukturen der er den egentlige beskrivelse.

8.1.8. Et diagram over modellen (sammenlignet med konstruktionsgrammatikken)

I Croft og Cruse (2004; 227, 247 & 256) illustreres forskellen mellem den generative måde at tænke over syntaks og den konstruktionsgrammatiske, der betragtes som den fælles formel for syntaks i kognitiv lingvistik. Eftersom den konstruktionsgrammatiske tankegang er meget udbredt blandt lingvister der deler samme grundantagelser som danske funktionelle lingvister, kan det være nyttigt at bruge denne udviklingslinje som afsæt for præsentationen af modellen over hvordan man ser grammatikken i dansk funktionel lingvistik. De tre modeller fra Croft og Cruse (2004), hvor den midterste angiver et mellemtrin hvor man har indført konstruktioner som et selvstændigt trin i den generative model, ses i diagram 1.

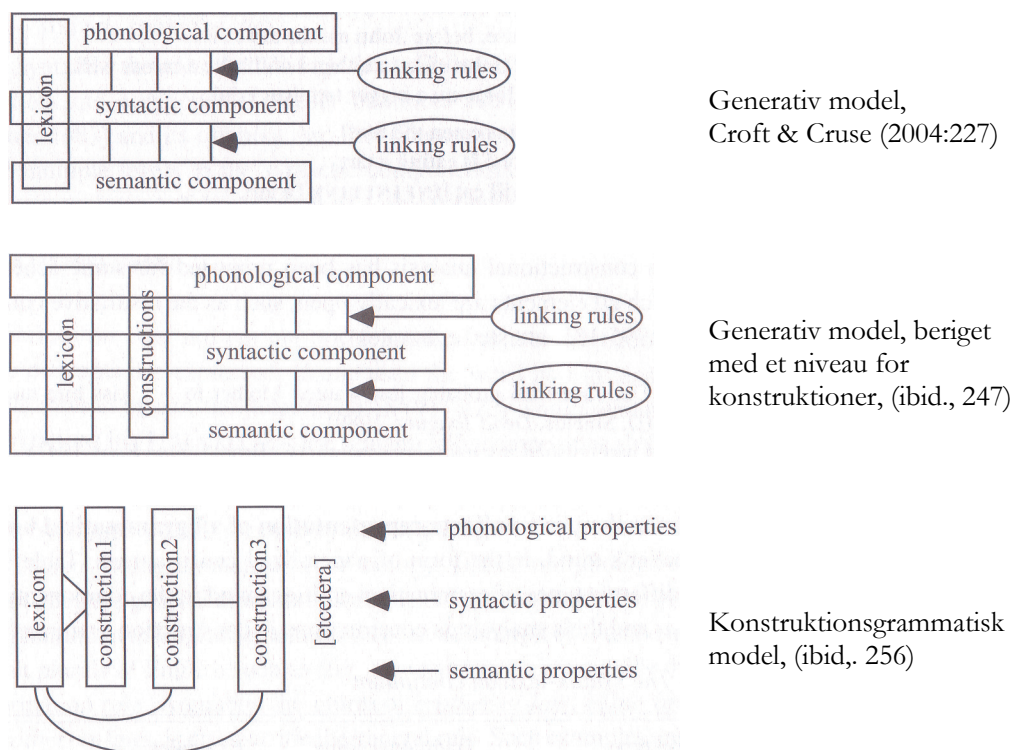

Diagram 1. To syntaksmodeller: generativ grammatik og konstruktionsgrammatik

Den generative model med tre samtidige 'vandrette' niveauer er tidligere kritiseret fra dansk funktionelt synspunkt i indledningen til Engberg-Pedersen et al. (1996), og en del af kritikken er fælles med Croft og Cruse, nemlig at de tre autonome analysetrin adskiller ting

der hænger sammen, og tilslører at sproglige valg fundamentalt har karakter af at man vælger et udtryk som formidler et bestemt indhold.

Den konstruktionsgrammatiske model er karakteristisk ved at enhederne i analysen alle har grundlæggende samme status, nemlig at være konstruktioner med fonologiske, syntaktiske og semantiske egenskaber. Det første trin (fra venstre mod højre) kaldes ganske vist *lexicon*, og der symboliseres en kombinationsoperation på vej til næste trin. Men det kunne man også gøre for de øvrige konstruktioners vedkommende, og også de har status af enheder der kan opføres på en liste i hvad Goldberg (1995) kalder et *constructicon*, altså et inventarium over alle sprogets enheder.

Til sammenligning anføres i diagram 2 et rids af grundtrækkene i DFL's grammatiske analysemodel illustreret ved en analyse af sætningen *Han hentede hende efter at have spist*. Hertil fordres nogle introducerende bemærkninger. Først og fremmest skal det præciseres at diagrammet bortforenkler nogle af de centrale pointer ved dansk funktionel lingvistik: understregningen af grænsefladernes betydning og vekselvirkningen mellem substans og struktur, inventar og komplekse strukturer, inkorporering osv. I en vis forstand ligner alle teorier hinanden ret meget når først de illustreres i diagramform. Ikke desto mindre kan det tilbageværende forhåbentlig have en vis overbliksskabende funktion.

Diagrammet afspejler den hjelmslevske symmetriske dobbelthed: opdelingen i indhold og udtryk, der hver for sig opdeles i substans og struktur. Substansen skal ikke forstås som om den ligger uden for sproget, men som den baggrund (der fx kunne symboliseres med en farve) på hvilken de strukturelle kategorier indtegner sig, jf. Saussures net der kaster sin skygge på substansen. Derudover opdeles i elementinventar (dvs. inventar af tegnudtryk og tegnindhold) med hvert sit sæt af valensrelationer og komplekse helheder, hvori elementerne er placeret i strukturelle relationer til hinanden. På udtryks-siden er den komplekse helhed bl.a. sætningsskemaet, på indholdssiden den lagdelte indholdsstruktur. Valensrelationerne er i diagrammet kun afbildet på indholdssiden, og kun i forbindelse med verber og præpositioner).

Valensrelationerne specificerer elementernes kombinatoriske potentiale og kommer derved også til at angive det potentiale som er udgangspunktet for at compilere (jf. s. 109) den komplekse helhed på indholdssiden. Men det abstrakte valenspotentiale er ikke nok – diagrammet mangler at specificere på hvilken måde de lineære relationer medvirker som tegnudtryk til at signalere præcis hvordan størrelserne skal kompileres. Mangt og meget andet er heller ikke medtaget, herunder de konstruktionelle helheder på fraseniveau (jf. nedenfor). Diagrammets funktion er i sagens natur kun at give et forenklet overblik.

I et enkelt tilfælde er et 'overlejret' tegn markeret, nemlig udfyldningen af fundamentfeltet med *han* som tegnudtryk for indholdet 'deklarativ'. Relationen mellem tegnudtryk og tegnindhold er markeret med streger, og der går en pil fra elementindholdet til dets rolle i den kompilerede indholdsstruktur. Tallene 1 og 2 står for valensrelationerne til første- og andet-argumentet (jf. indholdet af *hente*, *efter* og *spise*); andet-argumentet for *spise* er angivet med punkteret linje fordi det er potentielt, men ikke aktualiseret i eksemplet.

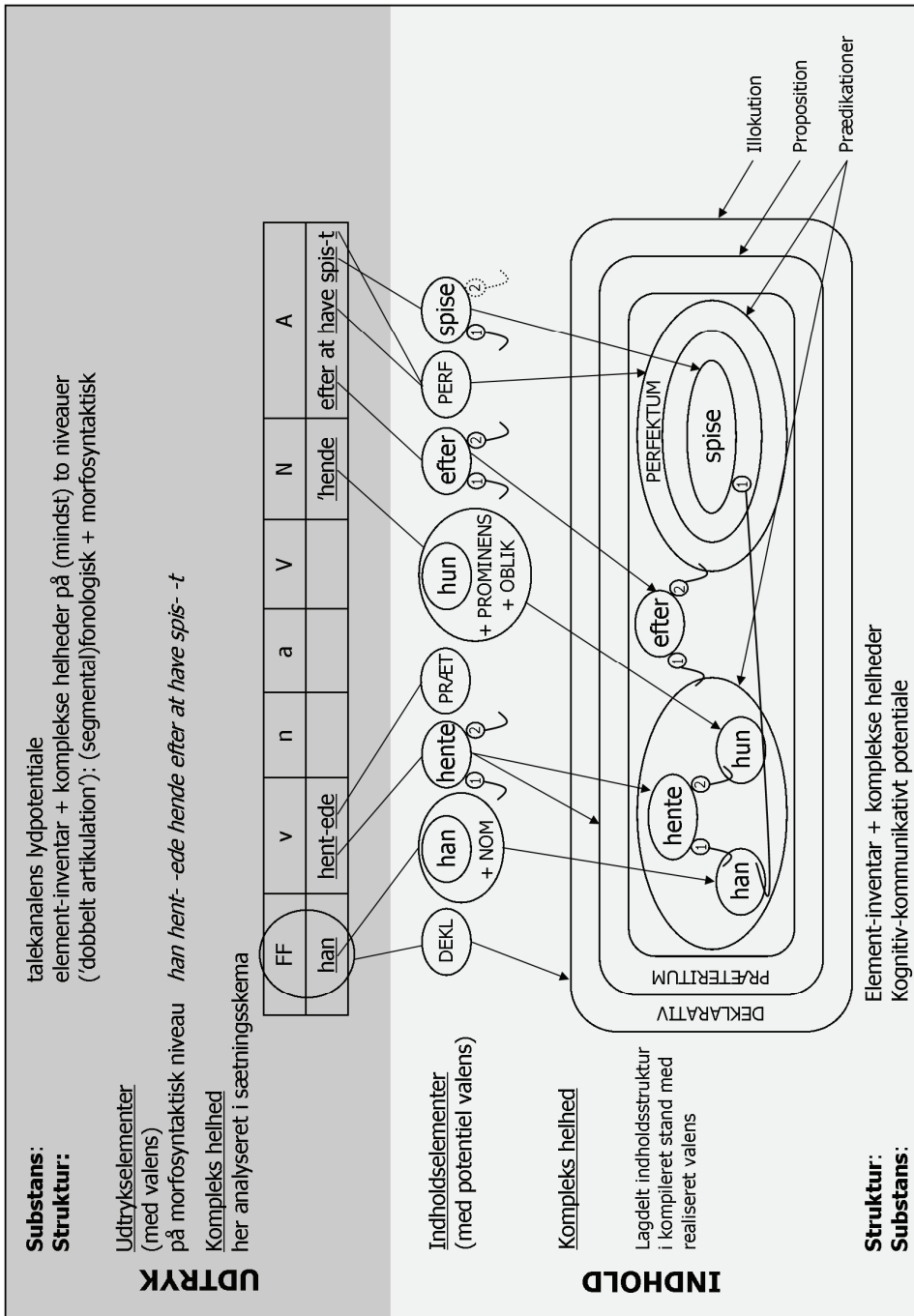

Diagram 2. Dansk Funktional Lingvistikens analysemodel

Hvis man til sammenligning skal vise hvordan denne sætning skal analyseres efter konstruktionsgrammatiske principper, støder man på den vanskelighed at det er næsten umuligt at finde komplette sætningsanalyser i konstruktionsgrammatiske fremstillinger. Det er i sig selv ikke så mærkeligt; heller ikke ovenstående analyse er i nærheden af at være komplet. Problemet er imidlertid at konstruktioner mest naturligt beskrives én ad gangen; det er ikke noget tilfælde at de hos Croft & Cruse (2004: 256) simpelt hen er nummereret. Hvis man starter yderst til venstre med de leksikalske indgange og så kombinerer dem fra venstre mod højre, kommer det mest naturligt til at læses som groft sagt svarende til en nedefra-og-op-analyse (svarende til hvad der er sagt om at konstruktionsanalyse kan opfattes som en fortsættelse af valensanalyse). Man kunne fx forestille sig at følgende elementer indgik i en konstruktionsgrammatisk analyse af sætningen ovenfor (idet den semantiske beskrivelse af konstruktionen er underforstået):

- a. Leksikonord
- b. Konstruktion 1: transitiv-S + transitiv-V + transitiv-O (jf. Croft & Cruse 2004: 287)
- c. Konstruktion 2: at + infinitiv
- d. Konstruktion 3: have + perfektum participium (= perfektum-konstruktionen)
- e. Konstruktion 4: Præp + Styrelse

På dette punkt har vi fundet et hjem til alle leksikon-ordene. Men vi mangler stadig en del grammatisk indhold, og må derfor minimum supplere med

- f. Konstruktion 5: prædikation + tidsadverbial (for at få tidsangivelsen til at hænge sammen med hente-handlingen)
- g. Konstruktion 6: verbalstamme + tempus
- h. Konstruktion 7: NP-i-Fundamentfelt + verbum (ellers kan man ikke fange det deklarative element)

Der kunne godt opstilles flere konstruktioner, men det er ikke afgørende for pointen her. Det vil fremgå at man ved at opregne alle implicerede konstruktioner kan nå den samme information som der indgår i den lagdelte struktur, forudsat at man ud over at opregne konstruktionerne viser hvordan de i det konkrete tilfælde fletter sig sammen. Det er også en del af principperne (jf. fx Croft & Cruse 2004: 264) i konstruktionsgrammatikken – de enkelte konstruktioner indgår i et stort netværk af relationer, hvor komplekse konstruktioner arver egenskaber fra de enkeltkonstruktioner der indgår i dem. Imidlertid profilerer selve konstruktionsanalysen noget andet end den lagdelte indholdsstruktur, i og med at den tager hver enkelt *type af sammensat udtryk* én ad gangen. Da konstruktioner netop kombinerer elementer fra alle niveauer, giver denne beskrivelse kun en oversigt over hvilke 'leksikaliseringer' der indgår i den samlede analyse, men ingen oversigt over hierarkiske relationer, eller i det hele taget over bevægelsen enten fra hele ytringen til dens mindstedele (denne bevægelse anskuer syntaksen som *differentiering*) eller bevægelsen fra mindstelementer til samlet helhed (syntaks anskuet som *komposition*).

Ved at fokusere på alle leksikaliserede udtryk gør konstruktionsgrammatikken noget vigtigt og hidtil underprioriteret, nemlig at henlede opmærksomheden på at sprogbeskrivelsen skal have semantikken med hver gang elementer kombineres på en karakteristisk måde (i stedet for at overlade kombinatorikken til abstrakt, formel og generel syntaks). Denne oversigt fanger også de generelle kombinatoriske mekanismer (*head-modifier* kan også anskues som en abstrakt konstruktion), og der fejles således ikke noget ind under gulvtæppet. Men en oversigt baseret på alle de konstruktioner der indgår i en hel ytring, er ikke optimal ud fra et overblikshensyn: Nogle konstruktioner er særtilfælde af andre (fx de forskellige undertyper af relationer mellem *head* og *modifier*), og det betyder at den samlede fortegnelse over konstruktioner netop fordi den er så generelt anvendelig ikke holder rent idiomatiske og kollokationelle konstruktioner ude fra konstruktioner der giver information om hvordan hele ytringer er skruet sammen.

Hvis det grafisk lod sig gøre, ville sammenhængen mellem konstruktionsbeskrivelsen og DFL-beskrivelsen kunne anskueliggøres ved at man for hver konstruktion lagde en transparent ned over DFL-diagrammet og udhævede de elementer der går sammen om at danne hver enkelt konstruktion – hvis placering i udtryksstrukturen (bl.a. sætningsskemaet) og den lagdelte indholdsstruktur så ville fremgå som baggrund for udhævningen af den enkelte konstruktions bidrag.

8.2. Hvordan angriber en dansk funktionel lingvist sine sproglige data?

8.2.1. Den generelle lingvistiske dåseåbner – og hvorfor ikke

Det gode ved at arbejde ud fra en teoribygning, et 'framework', blev i indledningen fremstillet som tvangen til (muligheden for) at placere sin egen lille problemstilling i en større sammenhæng – hvorved man dels kunne låne nogle forhåbentlig robuste og gennemprøvede antagelser som kunne indgå som forudsætninger for ens eget arbejde, og dels kunne lade sine egne resultater virke tilbage på teorien ved at udbygge eller modificere dens antagelser i lyset af dem.

Den fremlagte beskrivelsesmodel lader sig ikke udmønte i ét monolitisk beskrivelsesapparat eller én bestemt beskrivelsesprocedure. Det er der gode grunde til. Bloomfield mente i sin tid at man kunne lave en fast procedure som lingvisten bare kunne følge for at nå frem til den endegyldige lingvistiske beskrivelse. Senere teorier, som ikke troede på at der var en ufejlbarlig procedure for at få den rigtige beskrivelse af et sprog, havde dog stadig en fast procedure. Forskellen var den, at lingvisten selv kunne vælge udgangspunktet for beskrivelsen ud fra en overbevisning om at dette var den rigtige indfaldsvinkel – selve teorien kan ifølge denne tankegang således ikke 'falsificeres', om end nok vise sig uhensigtsmæssig, jf. indledningskapitlet. En sådan fast procedure med at 'derivere' en sætning kan bestå i at starte med et 'basic predicate' (som i Diks 1989-grammatik) eller med et S (som i de tidlige Chomsky-modeller), og derpå applicere et nærmere specificerbart sæt af operationer i (mere eller mindre fast) rækkefølge. Andre teorier igen har et bestemt grundbegreb som det gælder om at applicere igen og igen, således at beskrivelsen er færdig når man har udtømt dets anvendelsemuligheder (således fx konstruktionsgrammatikker, jf. ovenfor).

Til forskel fra alle disse modeller er det et kendetegn ved dansk funktionel lingvistik at pointere at der er mange forskellige ting på færde samtidig i sproglige fænomener. De går ikke nødvendigvis op i en højere enhed. I stedet har de grænseflader som det gælder om at udforske i stedet for at kikke efter et ultimativt niveau hvor tingene passer sammen (jf. titlen på antologien 'Ikonicitet og struktur', Engberg-Pedersen & Harder 2001.).

8.2.2. Beskrivelse og forklaring

Denne mangfoldighed afspejler sig også i forestillingen om hvad såvel beskrivelse som forklaring af sproglige forhold er. Som i alle andre funktionelt orienterede retninger antages det at der findes nogle funktionelle feedback-relationer som gør at sproglige træk der er gunstige for at ytringer opnår deres formål, vinder frem på bekostning af dem der ikke er så hensigtsmæssige. Det er imidlertid karakteristisk at der er ret store frihedsgrader i sproglige systemer: De behøver ikke se ud på en ganske bestemt måde for at virke. Sådanne forhold har derfor karakter af 'biases', altså noget der trækker i en bestemt retning, men ikke af regulære årsagsforklaringer. For at se hvordan de virker i praksis er man derfor nødt til at se i detaljer på hvordan alle de forskellige sproglige faktorer der er involveret i et bestemt problem virker sammen. Kun hvis man har den rigtige beskrivelse af hvordan sproglige størrelser hænger sammen med hinanden og med den ikkesproglige omverden, har man en chance for at kortlægge hvordan de forklarende faktorer opererer.

Derfor kan man ikke opstille en meget principiel sondring mellem beskrivelse og forklaring a la Chomskys (cf. Chomsky 1965). Hans begreb om forklaring forudsætter at der er en bestemt kognitiv udgangstilstand, som er input til alle sprogprocesser, endda i to omgange: dels det medfødte beredskab, som udgør en forstrukturering af hvor sprogtilegnelsen kan bevæge sig hen – dels den tilstand man har når 'parametrene' (som det hed i hans næstsidste teori) er sat af primærtilegnelsen, og som gør at alle sætninger i et givet sprog kan indplaceres i en bestemt formel struktur der er resultatet af parameter-sætningen. Hvis man ikke tror noget af dette findes, kan det ikke udgøre et forklarings-niveau.

En meget typisk sammenhæng mellem beskrivelses- og forklaringsniveauet i funktionel lingvistik er, at man som beskrivelse forsøger at opstille medlemmerne af en bestemt lingvistisk klasse, og så ud fra det prøver at forklare hvorfor de opfører sig på en bestemt måde (jf. fx opstillingen af begrebet co-prædikat i Harder, Heltoft & Nedergaard Thomsen 1996): Hvis man opstiller dette begreb, kan man få nogle ting til at 'falde på plads' som ikke kan rummes hvis man kun har traditionelle kategorier til sin rådighed. Især skyldes dette at man er vant til at opfatte verbet som en monolitisk kategori, i forhold til hvilken alle andre størrelser må finde deres plads. En operation der 'beriger' det ord som udtryksmæssigt er markeret som verbum, med ekstra betydning, er derfor ikke en standardkategori – den kan kun opstilles ved at man afdækker på hvilken måde sådanne udtryk kan vises at have en særstilling mht. udtryk og indhold, både rent lokalt og distributionelt. 'Forklaring' bliver her typisk noget man taler om, når man kan finde en generalisation på et højere deskriptivt niveau – altså i grunden en operation af samme karakter som når man 'rent deskriptivt' finder en generalisation som kan begrunde opstillingen af klasser (ordklasser, bøjningsklasser osv).

Som et eksempel på en situation hvor man kan 'forklare' noget ved at lave den rigtige generalisation, er spørgsmålet om ordstilling i forbindelse med *ago*. Man kan med en vis ret spørge, hvorfor *ago* opfattet som en præposition står efter sin styrelse (sml. den tyske præposition *vor*), når rækkefølgen ellers er så klar på engelsk. Men hvis man opfatter udtrykket som et adverbial, analogt med *away*, 'falder det på plads', både distributionelt og indholdsmæssigt: et adverbium der angiver rumlige relationer, kan have en NP der angiver størrelse, placeret som en præmodifikation, analog med gradsangivelser (*two miles*, hhv. *far away*; *two years*, hhv. *long ago*).

Det moment af potentiel cirkularitet som ligger i en sådan proces, deler DFL med andre beskrivelsessystemer: Den valgte beskrivelse og den forklaring der hører til, motiverer gensidig hinanden. Til forskel fra generativ grammatik og Dik-grammatik har man imidlertid ikke mulighed for at postulere usynlige underliggende abstrakter som 'Infl' eller operatoren D (for 'definite') som ved deres tilstedeværelse 'markerer/udløser/forklarer' de synlige fænomener. Man er altså nødt til at få empirisk påviselige træk til at passe sammen.

Veje ud af cirkulariteten mellem beskrivelseskategorier og forklaringsmekanismer kan findes ved forskellige former for forudsigelser ud fra de valgte kategorier, der kan belyses ved hjælp af eksperimenter eller korpusundersøgelser. Der kan også findes empiriske bekræftelser på basis af strukturegenskaber alene. Hvis man på basis af en undersøgelse af et afgrænset område af et sprog har opstillet en forklaring af et bestemt grammatisk fænomen ved hjælp af dets sammenhæng med et andet grammatisk fænomen, kan man undersøge dels de øvrige relevante kontekster i samme sprog, eller beslægtede fænomener i andre sprog, og se om sammenhængen kan genfindes. Et eksempel er Hawkins' teori om ordstilling (jf. Hawkins 1994, samt *Acta Linguistica Hafniensia* nr. 30), hvor kernen er at der helst skal være kortest mulig afstand imellem de ord der 'signalerer' den overordnede konstituentstruktur. Den ide kan man få på basis af et begrænset udsnit af mulige sætningstyper, hvorefter man kan afprøve dem først på resten af de mulige sætningstyper i sproget og siden på andre sprog – hvorefter man kan følge op ved at lave korpusundersøgelser der viser frekvensforhold imellem tilladte alternativer. I alle tilfælde er korrekte forudsigelser en ikke-cirkulær bekræftelse af teoriens forklaringspotentiale.

8.2.3. Indholdssidens strukturering som nøglefaktor

Helt centralt i dansk funktionel lingvistik står kravet om en omhyggelig analyse af indholdssiden som forklaringsfaktor. I en tegnbaseret grammatik, dvs. en der hverken tror at indholdet lever sit eget liv uafhængigt af sproget, eller at 'formel struktur' lever sit eget liv uafhængigt af hvad sproget skal udtrykke, vil det sige at man skal finde ud af på hvilken måde et formidlet indhold lader sig sætte i sammenhæng med de anvendte tegnudtryk. En sådan sammenhæng kan dels have karakter af indhold af enkelttegn, dels være et forudsigeligt resultat af enkelttegnenes syntagmatiske samspil ('syntagmatisk implikatur'), som når 'rødt' i kollokationen 'rødt hår' udlægges som 'gulerodsfarvet' (medmindre man antager at håret er farvet), eller som når man forstår 'folk' med uspecifik reference i 'han dræbte folk igen og igen' – og dels være et resultat af at en kodet betydning bruges i en bestemt ikkesproglig sammenhæng til at udtrykke et ikke-kodet indhold (pragmatisk implikatur) – som når Cicero bruger udtrykket *vixerunt!* ('de har levet') om Catilinas

fængslede sammensvorne efter domfældelsen og derved signalerer at henrettelsen har fundet sted.

For det første må denne indholdsbeskrivelse nødvendigvis være intuitivt plausibel (uden intuitiv forståelse ingen indholdsbeskrivelse), men derudover skal den være forenelig med empiriske fund, dvs. med hvad man kan belægge eksperimentelt og korpusmæssigt. Det skal understreges at de tre datatyper ikke kan forventes at vise præcis det samme. Hver især kan de bidrage med træk som ingen af de to andre har adgang til: korpusundersøgelser kan dække variationsbredden i faktisk usus i en stor population, eksperimenter kan kortlægge præcise input-outputrelationer i en begrænset population, intuition kan få oplevelsesmæssige nuancer med. Hver især har de tillige svagheder: Selv store korpora er dårlige til at belyse sjældent forekommende fænomener; eksperimenter trækker sprogbrugerne ud af deres normale kommunikative sammenhæng, og intuition er dels ukontrollabel, dels har den ulige adgang til forskellige aspekter af sproglig betydning, med den begrebslige som den der er mest direkte bevidst adgang til. Derfor kræver en dækkende redegørelse adgang til så mange datatyper som muligt.

Med sådanne forskellige data i hånden kan man så gennemføre en analyse af hvad sammenhængen er hele vejen fra individuelle usus-forekomster og eksperimentelle fund via samlede karakteristikker af det indholdsdomæne der er involveret i den pågældende form til en præcis analyse af forholdet mellem indholdsstørrelser og distributionelle muligheder. Hvis man antager at sproglige forhold ligger nær toppen af fødekæden, vil en sådan oversigt være nødt til at kunne trække på en beskrivelse af alle de forhold der ligger forud for det sted hvor den sproglige kodning træder ind: talernes sociale identitet inklusive klassetilørsforhold, regional og national identitet beskrevet i objektive og subjektive kategorier, den sociale praksis der er i gang og som de fundne former indgår i, den tankeverden der inddrages og den kulturelle tradition den bundes i, osv. osv. Disse domæner har naturligvis deres selvstændige krav på at blive beskrevet som en del af den samlede videnskabelige indsats – men i denne sammenhæng er de anskuet som nødvendige forudsætninger for at få en retvisende beskrivelse af det sproglige aspekt af virkeligheden.

Alt dette gælder ontologisk primært på enkeltsprogsniveau, men i det omfang typologiske forskelle kan rangeres ind under bestemte indholdsstrukturelle forskelle, kan typologiske forklaringsmodeller også baseres herpå. Det er imidlertid vigtigt at skelne mellem generalisationer der gælder på det typologiske niveau og generalisationer der gælder på det enkeltsproglige niveau: det er de sidste der er de primære, og som udgør belæggene for de typologiske generalisationer. I det omfang man kan placere såvel den intrasproglige som den tværsproglige variation på et fælles semantisk verdenskort, kan man bruge matematiske metoder til at destillere strukturen af den forudsatte 'substans' ud af data om variationsbreddens muligheder. Som også understreges af Croft bliver vores viden om et sådant semantisk landskabs præcise strukturering des mere præcise, jo mere variation man kan få viden om – idet vi forudsætter at alle variationer er nye variationer af det samme underliggende landskab. Netop i kraft heraf opstår der også ved denne metode en form for cirkularitet: Når man placerer et enkelt sprog på det kort, som man bl.a. har brugt data fra enkeltsproget til at tegne, er det intet under at fund i dette sprog passer på et

bestemt sted på kortet. I forhold til nye sprog fungerer det hidtidige kort derimod som en hypotese der kan enten bekræftes eller falsificeres.

Sådanne semantiske landskaber må for at kunne bringes til at give en fyldestgørende beskrivelse af enkeltsprogene passes ind i den strukturmodel der er beskrevet. Fx er det ikke nok at placere en kategori som aorist eller perfektiv på det semantiske landkort. For at beskrive et sprog som bulgarsk må man fx have med at de to kategorier findes begge to, og at de kan have et kompliceret samspil i den lagdelte struktur:

The perfective imperfect, on the other hand, takes a situation which would in itself be described by a perfective form (Perfective), and then superimposes upon this imperfectivity, namely habituality, i.e. this is the imperfective (or, more specifically, the habitual) of a perfective, or the Imperfect of the Perfective. (Comrie 1976:32)

Denne lidt udviklede formulering dækker et skopus-hierarki hvor man i den lagdelte indholdsstruktur har muligheden Imperf (Perf (SoA)), i stedet for at Perf og Imperf er paradigmatisk alternativer, som man normalt forventer – og det hører også med til sprogbeskrivelsen. Substanslandskabet med 'udskæringer' svarende til de enkelte kategorier er ikke nok.

Dette fænomen illustrerer tillige et interesseområde som udgør noget af det mest centrale ved dansk funktionel grammatik, nemlig interessen for at beskrive hvordan størrelser på indholdssiden er strukturelt placeret i koden/sprogbygningen og både adskiller sig fra hinanden og spiller sammen på basis af denne strukturelle placering. Heraf giver sig også et forklaringspotentiale, som går ud over det individuelle elements distribution og kategorisering. Fordi man traditionelt har forbundet struktur med udtrykssiden, ikke mindst i den engelsksprogede verden (hvor form som tidligere nævnt kan betyde både 'struktur' og 'udtryk' med stor forvirring til følge), er det meget almindeligt at man tager diskussionen af indholdsforskelle ud af deres strukturelle sammenhæng og diskuterer dem i isolation. I forbindelse med tempus er det således almindeligt at man fokuserer på forskellen mellem præsens og præteritum og undrer sig over at europæiske sprog er så fixerede af at placere udsagn på tidslinjen at man skal gøre det i alle indikativiske sætninger. Hvis man undersøger hvilken opgave tempusudtryk løser i den lagdelte indholdsstruktur (jf. Harder 1996), viser det sig imidlertid at tempus først og fremmest betegner at der sker en kobling mellem en prædikation og den situation den udsiges om (parallelt med bestemthed i NPer) – og denne funktion er det ikke så mærkeligt at der er brug for i alle indikativiske sætninger. Valget mellem nutid og datid er et sekundært valg af præcis hvor koblingen skal finde sted, ikke selve tempuskategoriens *raison d'être* (så lidt som valget mellem 'nær' og 'fjern' i demonstrativer er denne kategoris begrundelse, jf. at dette valg er faldet bort som obligatorisk element i dansk).

Endnu et eksempel på at indholdselementers strukturelle samarbejde kan levere et forklaringspotentiale kan gives i forsættelse af kategorien co-prædikation, jf. ovenfor. Vi ved fra skolens tyskundervisning at der findes præpositioner der styrer akkusativ ved bevægelse og dativ ved stilstand (*er fiel ins Wasser / er war im Wasser*). Som isoleret faktum virker det vilkårligt og idiosynkratisk. Hvis man spørger på hvilken måde den semantiske forskel mellem bevægelse og stilstand indgår i sætningens indholdsstruktur, kan kausforskellen imidlertid 'falde på plads' i en motiveret sammenhæng. Den såkaldte 'bevægelse' er en egenskab ved prædikationen, derved at den betegner en telisk overgang,

og derved markerer akkusativens at verbalhandlingen bliver 'grænseoverskridende' i forhold til præpositionens styrelse, ganske svarende til den prototypiske 'transitive' relation der udtrykkes ved akkusativ, hvor verbet 'påvirker' det direkte objekt (*sie schlug den Mann nieder*). I modsætning hertil svarer 'tilstand' til at præpositionen kun angiver det sted hvor verbalhandlingen foregår, altså en rent stedsadverbiel funktion der er mere løst knyttet til verbalhandlingen. Det er denne forskellige plads i indholdsstrukturen, der er afgørende for kausforskellen, jf. *er ging in den Wald hinein/er ging in dem Wald herum*, hvor der i begge tilfælde er bevægelse, men hvor den første angiver et 'transitivt' forhold til skoven, mens den anden angiver et 'intransitivt' (*herumgehen* kan foregå hvor som helst og kræver ingen rekvisitter, mens *hineingehen* kræver et mål (= 'goal') (se også Langacker 1999:35). Relevansen til begrebet 'ko-prædikat' er at fænomenet viser at størrelser i sætningen kan slå sig sammen med/inkorporeres i verbets betydning og derved påvirke verbets relation til resten af sætningen.

8.2.4. Indholdsstrukturens grænseoverskridende potentiale

På grund af de komplekse relationer mellem indholds- og udtryksstørrelser der antages i teorien, er der også mulighed for en kreativitet som trækker på det samme kombinatoriske potentiale som Chomskys generative og matematiske kreativitet, men som adskiller sig ved at den hele tiden ser udtrykskombinatorikken som middel til at skabe komplekse indholdsstørrelser. Uortodokse kombinationer skal derfor bedømmes på den indholdsmæssige instruks de indkoder, ikke kun på om de adlyder de distributionelle restriktioner. Således får en vending som *han blev gået* sin semantiske værdi (sammenlignet med *han er gået*) ved spændingen mellem det normale potentiale i verbet og den passivkonstruktion der trods dette potentiale er lagt ned over det. Kombinationen mellem det intransitive verbum og uspecificeret (men indkodet) agentivitet, er ikke kun 'ugrammatisk', men kommunikerer præcis den dobbelthed der ligger i en tilbagetræden som officielt er en selvstændig handling men i realiteten sker i kraft af indgriben udefra.

Noget der er særlig karakteristisk for en funktionel lingvistik, er at man ikke er bundet til at se begrebsmæssigt på betydning, men hele tiden vil spørge om hvad det er for en handlingmæssig funktion bestemte udtryksmuligheder giver taleren. Det betyder fx at størrelser som illokution, modalitet og evidentialitet (jf. Boye *fc*) hele tiden må forstås ikke kun ud fra deres konceptuelle indhold, men ud fra den måde de træder ind i sprogets samlede funktionspotentiale – hvilket fx kan betyde at 'modalitet' og 'kildeangivelse' bliver naboer i forhold til sproget, selvom det abstrakt set er helt forskellige ting – fordi begge dele siger noget om hvilken slagkraft udsagnet kan tillægges.

Selvom dette ikke er behandlet i denne fremstilling, der fokuserer på det sproglige potentiale, er det grænseoverskridende moment der er indbygget i en funktionel betragtning, centralt også når det gælder pragmatikken, forstået som analysen af faktiske sproglige kommunikationsprocesser. Dette kan betragtes både som en sproglig disciplin (og som sådan rettelig den mest grundlæggende, fordi den beskriver sproget i dets naturlige sammenhæng), og som en bindestregdisciplin, der altid forbinder det sproglige aspekt af processen med de ikkesproglige foregange som sproget griber ind i. De fleste af de sprogfolk der arbejder ud fra den sprogbeskrivelse der er beskrevet i denne bog, har også dyrket pragmatiske analyser – og her har det funktionelle sprogsyn også en afgørende

mission. Det betyder at alle de sproglige træk skal forstås som noget der griber ind i den virkelighed der er på spil – hverken som noget der danner en struktur der lukker sig om sig selv (som i poststrukturalismen), eller som en begrebsmæssig forestillingsverden der repræsenterer virkeligheden uden at ændre den. Det funktionelle betyder at relationer mellem sproglige størrelser er et særtilfælde af den generelle relation mellem sprog og kontekst – og alle sproglige størrelser er derfor beregnet til at etablere relationer med andre størrelser, sproglige såvel som ikkesproglige. Fokus i en funktionel-pragmatisk analyse af sociale processer er derfor at beskrive hvordan sådanne relationer fungerer som en indgribende del af de sociale processer de sproglige ytringer til enhver tid er beregnet på. I denne sammenhæng må det imidlertid henstå som et programmatisk koda til eventuel senere opfølgning.

Referencer

- Bakker, Dik, & Anna Siewierska. 2004. "Towards a speaker model of Functional Grammar". In J. L. Mackenzie & M. A. Gómez-González. Eds. *A New Architecture for Functional Grammar*, 325-365. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Boye, Kasper. Forthcoming. Modality and the concept of force-dynamic potential.
- Chomsky, Noam. 1965. *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Comrie, Bernard. 1976. *Aspect*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Croft, William A., & D. Alan Cruse. 2004. *Cognitive Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Diderichsen, Paul. 1946/1968. *Elementær dansk grammatik*. København: Gyldendal.
- Engberg-Pedersen, E., M. Fortescue, P. Harder, L. Heltoft & L. F. Jakobsen. Eds. 1996. *Content, Expression and Structure: Studies in Danish Functional Grammar*. Amsterdam: John Benjamins
- Engberg-Pedersen, E., & P. Harder. Eds. 2001. *Ikonicitet og struktur*. København: Københavns Universitet.
- Goldberg, Adele E. 1995. *Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. Chicago, Ill: Chicago University Press.
- Harder, Peter. 1996. Functional Semantics. A Theory of Meaning, Structure and Tense in English. (=Trends in Linguistics. Studies and Monographs 87). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Harder, Peter, Lars Heltoft og Ole Nedergaard Thomsen. 1996. Danish Directional Adverbs. In Engberg-Pedersen et al. 159-199.
- Hawkins, John A. 1994. *A Performance Theory of Order and Constituence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Langacker R.W. 1999. Assessing the cognitive linguistics enterprise. In *Cognitive Linguistics: Foundations Scope, and Methodology*, ed. by Theo Janssen and Gisela Redeker. Berlin/New York: Mouton de Greyter. 13-59.
- Poulsen, Mads. 2003. Produktionshensyn i ledstilling: Har vi altid en bagtanke med måden vi siger tingene på? Paper presented in the Danish Functional Grammar seminar series. 30/4 2003.

Noter

---

¹ Transskriptionen er grundlæggende ortografisk, med undtagelserne herunder. Der er ingen interpunktion.

Versaler bruges kun til bogstavnavne og som første bogstav i proprier. Der er flg. særligt reserverede symboler:

ℓ står for 'pause' (pund for pause)

ℓℓ for 'lang pause'

ℓℓℓ for 'usædvanligt lang pause'

~ for 'tøven' (tilde for tøven)

for 'pause udfyldt med vejrtrækning' (havelåge for hhhh)

? for 'stigende intonation'

(uf) for 'uforståelig passage'